ISSN 2519-1853

СТАТИСТИКА УКРАЇНИ

STATISTICS OF UKRAINE

(Quarterly)

ЩОКВАРТАЛЬНИЙ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

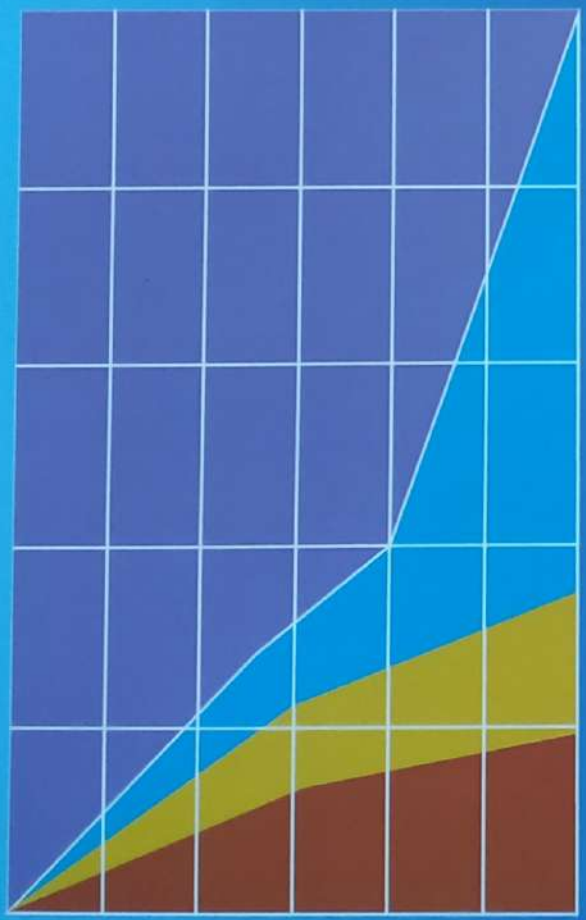

1'2022 (96)

Засновники:
Державна служба статистики України
Національна академія статистики, обліку та аудиту (НАСОА)
Національна академія державного управління (НАДУ) при Президентові України

Редакційна колегія:

Осауленко Олександр Григорович, професор, доктор наук з державного управління, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений економіст України, ректор, НАСОА, Київ, Україна (головний редактор)
Момотюк Людмила Євгенівна, професор, доктор економічних наук, перший проректор, НАСОА, Київ, Україна (заступник головного редактора)
Алькархі Аббас Ф. М. кандидат наук, доцент, Університет м. Куала-Лумпур – Малайзійський інститут хімічних та біоінженерних технологій, м. Куала-Лумпур, Малайзія
Більгілі Фаік, кандидат економічних наук, професор, Університет Ерджієс, м. Кайсері, Туреччина
Васа Ласло, доктор наук, професор, Університет Іштвана Сечені, Дьйор, Угорщина
Васєчко Ольга, доктор економічних наук, професор, Університет Сорбонна-Пантеон, Париж I, Франція
Газда Якуб, кандидат наук, доцент, Познанський університет економіки та підприємництва, м. Познань, Польща
Герасименко Сергій Сергійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики та математичних методів в економіці, НАСОА, Київ, Україна
Грманова Єва, кандидат економічних наук, доцент, заступник декана, факультет соціально-економічних відносин, Університет Олександра Дубчека в Тренчині, Тренчин, Словаччина
Грюн-Реомм Мішель, доктор математичних наук, доктор економічних наук, професор, Університет Пантеон-Ассас, Париж II, Франція
Гуардо Олена, кандидат наук, доцент, Університет Катанії, Катанія, Італія
Єріна Антоніна Михайлівна, доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет, Київ, Україна
Кашнєвська Магдалена Анна, кандидат наук, доцент, декан магістратури, Варшавська школа економіки, Варшава, Польща
Кобилинська Тетяна Василівна, доктор економічних наук, заступник начальника ГУС у Житомирській області Держстату України, м. Житомир, Україна
Ковтун Наталя Василівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики, інформаційно-аналітичних систем і демографії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Мотузка Олена Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, НАСОА, Київ, Україна (відповідальний секретар)
Тот Геза, кандидат наук, старший науковий співробітник, Центральне статистичне бюро Угорщини, Будапешт, Угорщина
Тра Констант І., кандидат наук, доцент, Університет Невади, Лас-Вегас, США
Шевчук Володимир Олександрович, доктор економічних наук, професор, НАСОА, Київ, Україна
Шкрінярiч Тіхана, кандидат наук, радник, Хорватський національний банк, м. Загреб, Хорватія

Адреса редакції: 04107, м. Київ,
вул. Підгірна, 1, кімн. 69.
Тел.: (044) 486-36-48; (098) 621-33-75;
E-mail: statukraine_edit@ukr.net
Сайт: : su-journal.com.ua/index.php/journal

©Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2022

Founders:
State Statistics Service of Ukraine
National Academy of Statistics, Accounting and Audit (NASAA)
National Academy for Public Administration (NAPA) under the President of Ukraine

Editorial Board:
Osaulenko Oleksandr, DSc in Public Administration, Professor, Correspondent Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Economist of Ukraine, Rector, NASAA, Kyiv, Ukraine (editor-in-chief)
Momotiuk Liudmyla, DSc in Economics, Professor, First Vice-Rector, NASAA, Kyiv, Ukraine (deputy editor-in-chief)
Alkarkhi Abbas F. M., PhD, Associate Professor, University of Kuala Lumpur – Malaysian Institute of Chemical and Bioengineering Technology, Malaysia
Bilgili Faik, PhD in Economics, Professor, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Turkey
Vasa László, DSc, Professor, Széchényi István Egyetem, Gyor, Hungary
Vasyechko Olga, DSc in Economics, Professor, Université Paris 1 Sorbonne-Panthéon, France
Gazda Jakub, PhD, Assistant Professor, Poznań University of Economics and Business, Poznan, Poland
Gerasymenko Serhii, DSc in Economics, Professor, Head of Department of Statistics and Mathematical Methods in Economics, NASAA, Kyiv, Ukraine
Grmanova Eva, Doc. RNDr., PhD, Vice-Dean, Faculty of Social and Economic Relations, Alexander Dubcek University of Trencin, Trencin, Slovakia
Grun-Rehomme Michel, DSc in Mathematics, DSc in Economics, Professor, Universite Paris 2, Pantheon-Assas, France
Guardo Elena, PhD, Associate Professor, University of Catania, Catania, Italy
Yerina Antonina, DSc in Economics, Professor, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine
Kachniewska Magdalena A., PhD, Associate Professor, Dean of Master Studies, Warsaw School of Economics, Warsaw, Poland
Kobylynska Tetiana, DSc in Economics, Deputy Head of the Chief Statistics Division in Zhytomyr Region of the State Statistics Service of Ukraine, Zhytomyr, Ukraine
Kovtun Natalia, DSc in Economics, Professor, Head of Department of Statistics, Information and Analytical Systems and Demography, Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine
Motuzka Olena, PhD in Economics, Associate Professor, NASAA, Kyiv, Ukraine (secretary-in-charge)
Tóth Geza, PhD, Senior investigator, Hungarian Central Statistical Office, Budapest, Hungary
Tra Constant I., PhD, Associate Professor, University of Nevada, Las Vegas, United States of America
Shevchuk Volodymyr, DSc in Economics, Professor, NASAA, Kyiv, Ukraine
Škrinjarić Tihana, PhD, advisor, the Croatian National Bank, Zagreb, Croatia

Editorial office: room 69,
Pidhirna str., 1,
04107, Kyiv, Ukraine
Phone: (044) 486-36-48; (098) 621-33-75;
E-mail: statukraine_edit@ukr.net
Web-site: su-journal.com.ua/index.php/journal

©National Academy of Statistics, Accounting and Audit, 2022

Статистика України

Щоквартальний науково-інформаційний журнал

2022, № 1 (96)
Видається з липня 1998 року

У номері:

Теорія та методологія статистики

Пантелеєв В. П., Харламов О. І. Інформаційне навантаження Звіту про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна) 4

Харабара Т. І. Перетворення адміністративних даних у статистичну звітність шляхом запровадження державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства" 15

Червона С. П., Парфенцева Н. О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення організації державної статистики України в рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 30

Статистика та економіка, аналіз

Булах Т. М., Іващенко О. А., Мотузка О. М. Зовнішньоторговельні зв'язки України з Республікою Азербайджан: стан, ризики, стратегічні та інноваційні напрями зміцнення (публікується англійською мовою) 40

Іщук С. В., Созанський Л. Й. Порівняльна статистична оцінка інноваційної діяльності промислового сектору економіки України (регіональний розріз) 47

Кобилинська Т. В., Момотюк Л. Є. Національна оцінка прогресу досягнення Цілей сталого розвитку у сфері сільського господарства (публікується англійською мовою) 59

Крехівський О. В. Державна підтримка розвитку сільськогосподарського машинобудування: економіко-статистичний аспект 67

Нові інформаційні технології

Ткаченко Л. Г. Використання реєстрових даних у статистичних дослідженнях зайнятості 82

Соціальна статистика

Рингач Н. О. Частка смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, як характеристика якості даних щодо смертності в Україні 90

Скорик М. М. Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021 рр. Частина ІІ. Недержавні/неурядові донорські й місцеві громадські ініціативи гендерних вимірювань 101

Удосконалення обліку та звітності

Лубенченко О. Е., Шульга С. В., Корінько М. Д. Нові стандарти управління якістю в аудиті. Ризик-орієнтований підхід (публікується англійською мовою) 117

Інформація для авторів 127

Statistics of Ukraine

Quarterly Scientific and Information Journal

2022, № 1 (96)
Issued since July 1998

In the Issue:

Theory and Methodology of Statistics

Panteleiev V. P., Kharlamov O. I. The Information Loading of the Water Use Report by the Form No. 2TP-vodhosp (annual) 4

Kharabara T. I. Transformation of Administrative Data into Statistical Reporting Through the Introduction of State Statistical Survey "Implementation of Administrative Proceedings" 15

Chervona S. P., Parfentseva N. O. Improving the Normative and Legal Framework for Organization of Official Statistics in Ukraine as Part of Implementing the Association Agreement between Ukraine and EU 30

Statistics and Economics, Analysis

Bulakh T. M., Ivashchenko O. A., Motuzka O. M. Ukraine's Foreign Trade Relations with the Republic of Azerbaijan: State, Risks, Strategic and Innovative Areas of Strengthening .. 40

Ishchuk S. O., Sozanskyy L. Yo. Comparative Statistical Assessment of Innovation Activity of the Industrial Sector of the Economy of Ukraine (Regional Context)..... 47

Kobylynska T. V., Momotiuk L. Ye. National Assessment of Progress in Achieving the Sustainable Development Goals in Agriculture..... 59

Krekhivskyi O. V. State Aid for Development of Manufacture of Agricultural Machinery: Economic and Statistical Aspect 67

New Information Technologies

Tkachenko L. H. The Use of Registries Data in Statistical Studies of Employment 82

Social Statistics

Ryngach N. O. Share of Deaths Classified as Cases with Insufficiently Defined Causes as a Characteristic of the Quality of Mortality Data in Ukraine 90

Skoryk M. M. Review of the National Experience of Measuring Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021. Part II. Donor's and Non-governmental Organizations' Initiatives of Gender Measurements 101

Improvement of Accounting and Reporting

Lubenchenko O. E., Shulha S. V., Korinko M. D. New Standards of Quality Management in Audit. The Risk-Based Approach 117

Information for Authors 127

УДК [657:35.073.526]:626.824(083.2)(477) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.01**
JEL Classification: C82, D80, Q25

В. П. Пантелеєв,
доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
E-mail: bernstain@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6979-8861;
О. І. Харламов,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник,
E-mail: lharlam91l@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9019-3445;
Інститут водних проблем і меліорації НААН України

Інформаційне навантаження Звіту про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна)

Розв'язання проблеми ефективного використання водних ресурсів значною мірою ґрунтується на достовірній інформації про стан і динамічний рух водних ресурсів протягом календарного року як за окремими водокористувачами, так й по Україні в цілому. Для цього законодавцем застосований систематичний підхід до відображення обсягів води: встановлюються обсяги надходження води, а саме, забір/одержання води, об'єми фактично використаної води за рік, передані річні об'єми води та втрати води, а також водовідведення, тобто обсяги зворотних (стічних) вод різного ступеня очищення. Такі дані узагальнюються шляхом зведення інформації від водокористувачів за річковими басейнами у формі № 2ТП-водгосп (річна). Як домінуючі вимоги до упорядкування інформації про використання води водокористувачами, діяльність яких пов'язана із забором та/або використанням води, скиданням зворотних (стічних) вод та забруднюючих речовин встановлено: джерела водопостачання/водокористування; визначені дозволи на спец водокористування; ліміти умов на скид стічних вод; ліміти використання води; дотримання фактичного використання води за зазначеними потребами. У роботі досліджено природу інформаційного забезпечення використання води через розгляд його обліку і звітності як складової державного обліку водокористування та визначено організаційні засади такого обліку. Наведено класифікацію форми адміністративної звітності з діяльності водокористувачів. Розкрито сутність обов'язків водокористувачів щодо формування даних про забір, використання, передачу, втрати води та водовідведення як виконання водокористувачем своїх зобов`язань щодо державного обліку водокористування через опрацьовування змісту форми державного обліку водокористування – Звіту про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна). Простежено вимоги нормативно-правових актів щодо заповнення Звіту, зміст форми Звіту (усього 22 позиції), вказано основу інформації трьох таблиць Звіту, наведено зв'язок Звіту із системою оподаткування, проведено компаративний аналіз змісту Звітів різних часів, сформульовано висновки із проведеного дослідження та окреслено напрями подальших досліджень.

Ключові слова: *водокористування, водокористувачі, державний облік водокористування, адміністративна звітність, Звіт про використання води (Звіт), форма № 2ТП-водгосп (річна).*

Вступ. Пріоритети природокористування та розв'язання сучасних проблем охорони навколишнього середовища в умовах ринкової економіки зумовлюють потребу у систематизованій інформації про стан використання води як важливого природного ресурсу із дотриманням вимог раціонального використання. Розв'язання завдань, що стоять перед водною галуззю, передбачає цільове користування водними ресурсами, дотримання водокористувачами вимог регуляторів, надання достовірної інформації про обсяги використаної води, розробку та реалізацію ефективних напрямів використання води. Зазначені напрями сприятимуть формуванню економіки замкненого циклу, зменшенню потреби у воді, стійкому розвитку, стимулюватимуть повторне використання очищеної води тощо. Проведення в Україні іригаційної реформи за напрямами розвитку зрошуваного землеробства, а також забезпечення продовольчої безпеки, оптимізація використання водних ресурсів та електроенергії теж мають за передумову заощадливе використання води.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями встановлено відсутність фундаментальної інформації про форму звіту про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна) (далі – Звіт), що застосовується для складання Державного водного кадастру України за розділом "Водокористування" [3]. Дані цієї форми є підґрунтям для аналізу забезпечення водними

© В. П. Пантелеєв, О. І. Харламов, 2022

ресурсами населення і галузей регіонів України [4; 9], звіт за формою належить до складу статистичної звітності [16], факти порушення порядку подання форми державної статистичної звітності № 2-ТП (водгосп) використовуються при розгляданні справ у судах [11]. Водночас наразі відсутній єдиний інституціональний підхід до класифікації зазначеної форми звітності.

Метою роботи є відображення змісту інформації, необхідної користувачам і респондентам, щодо використання й обліку водних ресурсів. Державний облік водокористування ґрунтується на дотриманні респондентами правил, визначених нормативно-правовими актами. Відсутність наукового опрацювання інформації про водовикористання зумовлює потребу пошуку її джерел та впорядкування регламенту викладення цієї інформації у звітній формі.

Матеріали і методи досліджень. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано нормативно-правові акти та практику використання Звіту про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна) із застосуванням методів компаративного аналізу Звітів за різні роки, теоретичного узагальнення та ін.

Результати дослідження та їх обговорення. Потреба у державному обліку водокористування. Відповідно до Положення про Державне агентство водних ресурсів України (далі – Держводагентство), завданнями агентства, зокрема, є внесення пропозицій щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері розвитку водного господарства й меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, а також розробка, встановлення режимів роботи та затвердження правил експлуатація державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем тощо [8].

Ефективне розв'язання цих завдань передбачає проведення аналізу, прогнозування стану, розроблення стратегій розвитку водного сектору, які базуються на історичній інформації, що міститься у звітах про використання води. Для ефективного управління водою – безцінним природним благом – в Україні створена структура державного адміністрування, що ґрунтується на достовірних даних державного обліку води. Зведені відомості про водокористування в Україні перебувають у відкритому доступі на офіційному сайті Держводагентства [2], інформація якого дозволяє отримати об'єктивну картину динаміки руху води, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення у водній сфері. Наприклад, у 2019 р. порівняно з 2018 р. загальний забір води з усіх джерел у басейні Дніпра зменшився на 3%, тоді як забір води на потреби аграрного сектору збільшився на 7%; частка сільського господарства у загальному заборі води збільшилася з 32,0% у 2018 р. до 35,6% у 2019 р. У 2018 р. у джерелах забору води домінували поверхневі водні об'єкти (загалом – 95%, на потреби сільського господарства – 89,4%. У 2019 р. поверхневі водні об'єкти продовжували бути основними джерелами постачання, але зазначені частки дещо зменшилися і склали відповідно 81,4% та 84,4% (табл. 1, складено авторами за даними Держводагентства [18, 19]). За даними Звіту проведений аналіз забезпечення водними ресурсами населення і галузей економіки Запорізької та Черкаської областей.

Таблиця 1

Збір води з усіх джерел по Запорізькій та Черкаській областях, басейн Дніпра, 2018–2019 рр.

(млн м^3)

Джерела води	2018 р.		2019 р.	
	Усього	У т. ч. сільське господарство	Усього	У т. ч. сільське господарство
Разом, з них:	6900	2215	6671	2375
– поверхневі	5610	1981	5427	2028
– підземні	673,3	4,1	678,6	68,7
– канали	300,1	199,6	270,5	170,6
– інші	316,6	30,3	294,9	107,7

Відповідно до статті 25 Водного кодексу України [1], державний облік водокористування ведеться з метою систематизації даних про забір та використання вод, скидання зворотних вод та забруднюючих речовин, наявність систем оборотного водопостачання та їх потужність, а також про діючі системи очищення стічних вод та їх ефективність, та реалізується шляхом подання водокористувачами звітів про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна) відповідно до Порядку ведення державного обліку водокористування (далі – Порядок) [9]. Звіти подаються до Держводагентства через організації, що належать до його сфери управління, за місцем здійснення водокористування. Зазначені директивні вимоги потребують від водокористувачів, діяльність яких підлягає державному обліку, разом із забором води, використанням води на визначені ним потреби, відведенням зворотних (стічних) вод та провадженням іншої діяльності з водою, викону-

вати за певними правилами процедури з обліку води, відображати їх у Звіті [5] та у встановлені строки подавати до Держводагентства України. Інформація державного обліку водокористування не тільки розкриває відомості про воду на питні і санітарно-гігієнічні потреби як ресурс для виробничих процесів, зрошення земель тощо, а і є достовірним джерелом для наукового пізнання стану водних ресурсів, розробки прогнозів або передбачень у сфері охорони довкілля та водних відносин. Основи державного обліку водокористування, а саме – мета, державний орган, який здійснює організацію ведення держобліку, зміст єдиних правил ведення державного обліку, викладених у Порядку [9], та підсумки державного обліку, викладено у табл. 2 (складено авторами за даними [1; 9]).

Таблиця 2

Організаційні засади державного обліку водокористування

Основні положення державного обліку водокористування	Зміст державного обліку водокористування
Завдання державного обліку водокористування	Встановлення відомостей про кількість і якість вод, а також даних про водокористування, на основі яких здійснюється розподіл води між водокористувачами та розробляються заходи щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів [1, ст. 24]
Мета державного обліку водокористування	Систематизація даних про забір та використання вод, скидання зворотних вод та забруднюючих речовин, наявність систем оборотного водопостачання та їх потужність, а також про діючі системи очищення стічних вод та їх ефективність [1, ст. 25]
Мета систематизації даних державного обліку водокористування	Систематизація здійснюється для: поточного і перспективного планування використання водних ресурсів та здійснення водоохоронних заходів; розміщення виробничих сил на території країни; складання схем комплексного використання та охорони водних ресурсів і водогосподарських балансів; проектування об'єктів, пов'язаних з використанням водних ресурсів; прогнозування змін гідрологічних умов, водності річок та якості вод; розроблення заходів щодо підвищення ефективності роботи водогосподарських систем; нормування водоспоживання і водовідведення, показників якості вод; розроблення заходів щодо запобігання шкідливій дії вод та ліквідації її наслідків; державного нагляду (контролю) у сфері охорони і раціонального використання вод та відтворення водних ресурсів; регулювання взаємовідносин між водокористувачами, а також між водокористувачами та іншими підприємствами, установами й організаціями; вирішення питань, пов'язаних з обліком та використанням вод; інших цілей, визначених чинним законодавством [9, п. 1.2]
Орган, який здійснює організацію ведення державного обліку водокористування	Держводагентство України [9, п. 1.3]
Шлях здійснення державного обліку водокористування	Подання водокористувачами звітів про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна) [9, п. 1.3]
Порядок ведення державного обліку	Порядок ведення державного обліку водокористування, затверджений Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 16.03.2015 р. № 78 [9]
Зміст Порядку	Встановлення єдиних правил ведення державного обліку водокористування, які є обов'язковими для водокористувачів [9, п. 1.4]
Кількість розділів Порядку	7
Підсумки/результати державного обліку водокористування	Держводагентство щороку до 01 квітня аналізує узагальнені дані про водокористування в Україні в територіальному, галузевому та басейновому розрізах та оприлюднює їх у відкритому доступі [9, п. 1.6]

Основою державного обліку водокористування є систематизація даних про водокористувачів, які, згідно з Порядком:

– здійснюють діяльність, пов'язану із забором та/або використанням води, а також скиданням зворотних (стічних) вод та забруднюючих речовин;

– здійснюють забір води із поверхневих та підземних водних об'єктів;

– забирають воду з водопровідних мереж або інших систем водопостачання і передають зворотні (стічні) води до систем водовідведення;

– забирають воду для зрошення земель;

– мають сезонний режим роботи та забирають воду;

– мають оборотні системи водопостачання;

– використовують воду для виробництва напоїв;

– скидають зворотні (стічні) води безпосередньо у водні об'єкти та підземні горизонти;

– віднесені до галузі гідроенергетики;

– користуються водними об'єктами для рибогосподарських потреб.

Порядок складається з семи розділів, а саме: 1) загальні положення; 2) заповнення адресної частини Звіту; 3) загальні положення щодо заповнення таблиць 1, 2 та 3 Звіту; 4) заповнення таблиці 1 Звіту; 5) заповнення таблиці 2 Звіту; 6) заповнення таблиці 3 Звіту; 7) особливості обліку окремих видів водокористування [9]. Генерована водокористувачами інформація про використання ними води структурно оформлюється у формі № 2ТП-водгосп (річна). Водокористувач зобов'язаний здійснювати засобами вимірювальної техніки, у тому числі автоматизованими, облік забору та використання вод, контроль за якістю і кількістю скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднюючих речовин та за якістю води водних об'єктів у контрольних створах, а також подавати відповідним органам звіти в порядку, визначеному Водним кодексом та іншими законодавчими актами [1, ст. 44]. Зміст вказаного у Кодексі обов'язку підкріплюється вимогою Порядку, що Звіт складається на основі даних первинного обліку водокористування згідно з показниками засобів вимірювальної техніки, результатів вимірювань показників якості води (не менше за один раз на квартал), які подаються до організацій, що належать до сфери управління Держводагентства, разом зі Звітом. За відсутності засобів вимірювальної техніки Звіт складається за технологічними даними (з використанням побічних методів обліку). Обсяги, періодичність та методи інструментально-лабораторних вимірювань якості зворотних (стічних) вод визначаються водокористувачами й організаціями, що належать до сфери управління Держводагентства.

Звіт про використання води за формою № 2-ТП – основне джерело інформації для державного обліку водокористування. Викладені за певною системою узагальнені дані державного обліку водокористування ґрунтуються на оброблених органами Держводагентства первинних даних від водокористувачів, відображених у формі звітності "Звіт про використання води" № 2ТП-водгосп (річна). У табл. 3 (складено авторами за [5; 9]) наведено основні характеристики цього Звіту.

Таблиця 3

Зміст форми державного обліку водокористування "Звіт про використання води" № 2ТП-водгосп (річна)

Складові характеристики форми	Зміст форми
1	2
1. Повна назва форми Звіту	Державний облік водокористування. Звітність. Звіт про використання води за 20__ рік. Форма № 2ТП-водгосп (річна)
2. Шлях здійснення державного обліку водокористування	Подання водокористувачами звітів про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна)
3. Орган, який затвердив форму Звіту	Міністерство екології та природних ресурсів України наказ від 16.03.2015 року № 78
4. Мета підготовки форми	Забезпечення складання державного водного кадастру за розділом "Водокористування", а також систематизації даних про забір та використання вод, скидання зворотних вод та забруднюючих речовин, наявність систем оборотного водопостачання та їх потужність, про діючі системи очищення стічних вод та їх ефективність
5. Статус форми Звіту	Складова єдиних правил ведення державного обліку водокористування
6. Отримувач форми	Організації, що належать до сфери управління Держводагентства
7. Респондент	Водокористувач
8. Типи респондентів, що подають форму Звіту	Фізичні та юридичні особи, які здійснюють діяльність, пов'язану із забором та/або використанням води, скиданням зворотних (стічних) вод та забруднюючих речовин за встановленими критеріями
9. Джерела інформації водокористувача для чіткого складання Звіту (достовірність звітних даних, верифікація)	Дані первинного обліку водокористування згідно з показниками засобів вимірювальної техніки, результатів вимірювань показників якості води; за відсутності засобів вимірювальної техніки Звіт складається за технологічними даними
10. Консолідація результатів державного обліку водокористування	Держводагентство щороку до 01 квітня аналізує узагальнені дані про водокористування в Україні в територіальному, галузевому та басейновому розрізах та оприлюднює їх у відкритому доступі
11. Статус інформації Звіту	Первинні дані про водокористувача та його водогосподарську діяльність
12. Зв'язок із нормативно-правовою базою України	Водний кодекс України, Податковий кодекс України

Продовження табл. 3

1	2
13. Орган, який здійснює ведення державного обліку водокористування	Держводагентство України
14. Звітний період, за який заповнюється форма звітності	Календарний рік
15. Зміст форми Звіту	Характеристики збору, використання, передачі, витрат води та водовідведення, у натуральних одиницях
16. Одиниці вимірювання обсягів води	тис. куб. м
17. Зміст форми	Назва звітної форми, адресна частина, таблиця 1 “Забір, використання, передача та втрати води”, таблиця 2 “Водовідведення” та таблиця 3 “Додаткові показники використання води”, підписи водокористувача (його уповноваженої особи); звіт скріплюється печаткою водокористувача (за наявності)
18. Кількість додатків Звіту	4
19. Терміни подання звіту	Водокористувачі не пізніше 01 лютого наступного за звітним року подають Звіти до отримувачів
20. Код водокористувача у системі державного обліку водокористування	Присвоюється організаціями, що належать до сфери управління Держводагентства
21. Зв’язок із обліком розрахунків за податками водокористувача	Копії Звітів з відміткою про одержання (штампом організації, що прийняла Звіт, та датою прийняття) подаються платниками рентної плати за спеціальне використання води разом з податковими деклараціями зазначеного збору до територіальних органів Державної фіскальної служби України
22. Форма подання Звіту водокористувачами	Електронна форма

При підготовці даних державного обліку водокористування та поданні Звіту беруться до уваги критерії щодо діяльності водокористувачів, визначених у п. 1.5 Порядку [9]. Так, Звіт подається, якщо забір води із поверхневих та підземних водних об’єктів, а також забір води для зрошення сягає обсягу від 5 метрів кубічних на добу й вище. У разі припинення діяльності або недосягнення критеріїв водокористувач інформує отримувача – організацію Держводагентства про припинення або, відповідно, призупинення (до досягнення встановлених критеріїв) подання Звіту.

Звіт класифікується як річна звітність, у ньому відображаються характеристики діяльності водокористувача за рік. Однак за показниками забору/одержання води водокористувачем (графа 1 таблиці 1 Звіту) загальний обсяг фактично забраної/одержаної води за рік має бути детальне розкритим, тобто у графах 2–13 вказуються відповідні характеристики щодо води за місяцями звітного року.

Адресна частина Звіту містить інформацію про осіб, які звітують про використання води, та заповнюється респондентами цієї форми за їх типами (див. табл. 3), при цьому важливо зазначити місце здійснення діяльності/водокористування. Вказуються терміни подання звітності (не пізніше 01 лютого наступного за звітним року), прізвище, ім’я та по батькові особи, яка звітує, її місцезнаходження, код водокористувача, код згідно з ЄДРПОУ, реєстраційний номер облікової картки платника податків, код основного виду економічної діяльності (за КВЕД ДК 009:2010) та код належності до платників єдиного податку четвертої групи. Також в адресній частині зазначають кількісні характеристики формуляра Звіту респондента щодо використання та водовідведення: кількість заповнених рядків таблиці 1 та таблиці 2, кількість бланків та номер бланка. Інформація або дані у таблицях 1 та 2 форми наводиться водокористувачами у розрізі джерел водопостачання. Якщо в одній із таблиць Звіту кількість рядків буде недостатньою, то додатково заповнюється необхідна кількість бланків, при цьому адресна частина й таблиця 3 Звіту заповнюються лише на першому бланку. Кожне джерело вказується в окремому рядку. Крім того, в окремому рядку вказується водокористувач, від якого отримано воду для очистки, скиду або використання водокористувачем-респондентом. За наявності декількох приймачів зворотних (стічних) та інших вод дані щодо кожного з них зазначаються в окремих рядках.

Таблиці форми Звіту. Діяльність водокористувачів щодо використання ними води зводиться у трьох таблицях форми Звіту (п. 17, табл. 3). Таблиця 1 призначена для обліку об’ємів води, забраної із природних джерел, одержаної від інших водокористувачів, використаної водокористувачем і переданої іншим водокористувачам для використання та (або) скиду, а також втраченої води

при транспортуванні. Зазначається об'єм забраної або одержаної від іншого водокористувача води (у тому числі зворотної (стічної) води).

Імперативною позицією процедур з використання води, про яку повідомляє водокористувач у формі № 2ТП-водгосп (річна), є встановлений йому ліміт використання на звітний рік (дані про ліміт використання подано у графі 14 таблиці 1 Звіту). Цей ліміт використання води розбивається за кожним джерелом і охоплює також об'єм води, переданої для використання на відповідні потреби водокористувачами, які самостійно не звітують. Належним чином оформлюються дозволи на спеціальне водокористування [10].

Чітке заповнення Звіту передбачає дотримання вимог нормативно-правових актів щодо використання води. Так, водокористувачі зобов'язані дотримуватися встановлених нормативів граничнодопустимого скидання забруднюючих речовин та встановлених лімітів забору води, лімітів використання води та лімітів скидання забруднюючих речовин, а також санітарних та інших вимог щодо впорядкування своєї території [1, ст. 44]. Порядком передбачено чотири додатки, які встановлюють єдині умови упорядкування даних для правильного заповнення Звіту:

1. Коди типу джерела водопостачання і приймача зворотних (стічних) та інших вод, усього передбачено 23 різновиди джерел.

2. Коди категорії якості забраної, одержаної, переданої і скинутої води, усього передбачено 23 варіанти градацій якості.

3. Коди інших видів використання води, усього передбачено 17 позицій.

4. Коди основних забруднюючих речовин, усього передбачено 54 види речовин від алюмінію до ціанідів, за абеткою.

Звіт підписується водокористувачем (його уповноваженою особою) та скріплюється печаткою (за наявності). Особа, яка підписала Звіт, забезпечує правильність його складання, достовірність наведених у ньому даних і своєчасність подання. Виявлені помилки або недостовірні дані можуть бути виправлені шляхом подання виправленого (уточненого) Звіту не пізніше 01 березня наступного за звітним року. Для розуміння респондентами змісту роботи зі складання Звіту у ньому наведено роз'яснення термінів, що вживаються при підготовці та заповненні водокористувачами Звіту за формою № 2ТП-водгосп (річна).

Відображення зобов'язань за податками, пов'язаними з водокористуванням. Згідно зі ст. 30 Водного кодексу "Збори за спеціальне водокористування" [1], ці збори справляються з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів і включають екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти та рентну плату за спеціальне використання води, які встановлюються Податковим кодексом України. Тому дані Звіту використовуються для формування водокористувачем податкового зобов'язання та заповнення податкових декларацій за двома податками: екологічним податком за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти ([7], розділ VIII) та рентною платою за спеціальне використання води ([7], розділ IX). У розрахунку податкової декларації екологічного податку водокористувачем – платником цього податку вказуються місце розташування джерела забруднення, код відходів, об'єкт оподаткування, ставка податку, коефіцієнти, зазначається величина податкового зобов'язання та величина зобов'язання, що уточняється, а також сума штрафу та сума пені. Податок класифікується як непрямий та включається у ціну проданого товару. Щодо рентної плати за спеціальне використання води за звітний місяць/квартал водокористувачем – її платником вказуються величина податкового зобов'язання, а також сума штрафу та сума пені. Інститут рису НААН віднесено до науково-дослідних установ, з яких не справляється збір за спеціальне використання води за обсяги води, що забирається для проведення наукових досліджень у галузі рисосіяння та для виробництва елітного насіння рису [15].

Зміст інформації, що збирають для складання Звіту водокористувачами. Відомості щодо ринку води охоплюють обсяги та якість води, час її подачі тощо і ґрунтуються, головним чином, на історичній інформації. При заповненні та поданні Звіту безумовно забезпечується задоволення потреб користувача у необхідній для управління інформації, які прописано у Водному кодексі [1]. Виконуючи свої обов'язки водокористувача, суб'єкти господарювання та інші користувачі виходять із використання води як важливого природного ресурсу у реалізації обраної моделі управління водними ресурсами. Підприємства, дотримуючись власної водної стратегії та з огляду на роль води у технологічних процесах, оцінюють потреби у воді, аналізують Звіти за попередні періоди, готують замовлення на отримання лімітів і дозволів щодо води, формують баланси/бюджети води, актуалізуючи потужності й технічні засоби передачі води (насосні станції, трубопроводи, водойми, вимірювальні пристрої [16] тощо), створюють джерела інформації про фактичні обсяги води, за схемою підготовки графіків подання внутрішньої звітності [6 с. 348–351] тощо. У звітному році складаються проєкти Звіту та проводиться внутрішній контроль використання води тощо. Після завершення календарного року готується річний Звіт за звітний рік, він узгоджується із розрахунками за податками та своєчасно подається отримувачу. Звіти та податкові декларації можуть бути предметом дослідження та підтвердження зовнішнім

(незалежним) аудитом фінансової звітності. У Звіті відображаються відносини водокористувача стосовно використання водних ресурсів у формі нормативних розрахунків, використовуються натуральні показники, подаються технічні схеми, технічні характеристики [10]. Для реалізації державного/адміністративного обліку та виконання водокористувачами політики держави потрібні застосування технічних засобів вимірювання обсягів води, методів та засобів телеметрії, зусилля та час для накопичення інформації та її упорядкування. Для коректного заповнення форми Звіту потрібно ведення внутрішнього (управлінського, технічного, позабалансового) обліку обсягів води водокористувачами, ведення бухгалтерського обліку розрахунків за операціями з водокористування та за пов'язаними з ними податками.

Порівняльний аналіз змісту Звітів. На відміну від попередньої форми № 2-ТП (водгосп), затвердженої у 1997 році наказом Держкомстату України № 230 [15], аналізована форма [5] вже не класифікується як складова державної статистичної звітності суб'єктів водогосподарської діяльності; у Звіті відсутні інформація про суми сплачених до бюджету коштів, не вказується зниження скиду забруднених зворотних вод порівняно з минулим роком, контрольні цифри, фактичне використання води на потреби сільськогосподарського водопостачання тощо. У Звіті домінують вимоги Водного кодексу України щодо ведення державного обліку водокористування, респондентами зазначено водокористувачів, збережено кількість та головний зміст таблиць Звіту, матеріал кореспондує з чинною системою оподаткування тощо. Хоча Звіт [5] погоджений із Держстатом і має ознаки статистичної звітності (статистики агропрому), але він не включений до Загального табелю (переліку) форм статистичного спостереження відповідно до Закону про державну статистику [12].

Коло респондентів форми № 2ТП-водгосп (річна) розширилося, до їхнього складу додано водокористувачів – фізичних осіб, які є платниками єдиного податку четвертої групи. Починаючи з 2022 року, державний облік водокористування проводитиметься шляхом подання водокористувачами звітів про використання води за формою звітності № 2ТП-водгосп (річна) в електронній формі через Єдиний державний веб-портал електронних послуг "Портал Дія" або Портал електронних послуг Державного агентства водних ресурсів України. Норма, яка запрацює із 01.01.2022 року, закріплена у наказі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 18.12.2020 р. № 375 [12]. Це свідчить про розвиток цифрової економіки в управлінні водними ресурсами України як цифрової держави.

Висновки. Для орієнтування у теперішньому складному масштабі звітності з користування водою на всіх рівнях, суспільству, органам управління та водокористувачам потрібна точна та достовірна інформація про обсяги забору та використання води. Виходячи із дотримання настанов Водного та Податкового кодексів, законодавства з охорони навколишнього середовища, нормативні акти України регламентують директивні площини користування водою, які відображаються у звітній формі № 2ТП-водгосп (річна). Інформаційне забезпечення підготовки Звіту зумовлює задоволення вимог державного обліку водокористування та полягає у ідентифікації водокористувача як респондента Звіту, встановлюється відповідність водокористувача, який звітує, визнаним критеріям. Звіт має універсальний характер для всіх типів водокористувачів. Навантаження форми свідчить про розширення кола звітування. Інформаційним навантаженням Звіту є державний/адміністративний облік, завдяки якому формуються цільові характеристики водних відносин, виникає потреба застосування технічних засобів обліку та телеметрії, певних зусиль та часу для накопичення та впорядкування інформації та заповнення форми, як забезпечення виконання водокористувачами визнаної політики Держави щодо охорони довкілля. На водокористувача покладено відповідальність за зміст та якість інформації цього Звіту. Останній підпорядкований організації ведення державного обліку водокористування та класифікується як адміністративна звітність із діяльності респондентів, яка пов'язана із забором та/або використанням води, скиданням зворотних (стічних) вод та забруднюючих речовин. Хоча Звіт й погоджений із Держстатом України, має ознаки статистичної звітності, зокрема статистики агропрому, але він не включений до Загального табелю (переліку) форм статистичного спостереження. У Звіті відображаються водні відносини у формі нормативних розрахунків, використовуються натуральні (кількісні та якісні) показники, технічні схеми та технічні характеристики відносин, пов'язаних із водою. Також ведеться внутрішній (управлінський, технічний) облік води водокористувачами, є обов'язок ведення бухгалтерського обліку розрахунків за операціями з водокористування та за пов`язаними з ними податками, що підвищує відповідальність водокористувачів щодо змісту даних форми. Звіт може бути складовою Звіту про управління підприємства. Наміри законодавця підвищувати ставки податків та ін. стимулюють водокористувачів до доцільного використання води.

Напрями подальших досліджень. У подальшому вдосконаленні інформаційного забезпечення використання води доречно врахувати: вимоги інтегрованого управління водними ресурсами; стимулювання раціонального, доцільного використання, охорони та відтворення ресурсу води за надання переваги акумуляції ресурсів на

місцевому рівні; необхідність запровадження інновацій, створення ефективних інформаційних систем, розроблення економічних важелів раціонального використання води; втілення сучасних настанов звітування за правилами ESG (англ. Environmental, Social and Corporate Governance), тобто екологічного, соціального та корпоративного управління; принципи управлінського обліку та відповідне відображення управління водними ресурсами в обліковій політиці водокористувача тощо [6; 16].

Щодо водогосподарського комплексу України перспективними об'єктами за нагальними напрямами, згідно з [16; 1, ст. 29], є маловідходні, безвідходні, енерго- і ресурсозберігаючі технології, забезпечення вчасної подачі води на потреби зрошення земель, вжиття заходів зі зменшення негативного впливу на води.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України: Кодекс від 06.06.1995 р. № 2456-VI, станом на 24.07.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text
2. Офіційний вебсайт Державного агентства водних ресурсів України. URL: https://www.davr.gov.ua/
3. Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.1996 р. № 413, станом на 17.09.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-96-%D0%BF#Text
4. Державний облік водокористування (№ 2ТП-водгосп (річна)). Регіональний офіс водних ресурсів у Черкаській області. URL: https://ckovr.gov.ua/derzhavnyj-oblik-vodokorystuvannya/
5. Звіт про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна): затв. Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 р. № 78, станом на 18.12.2020 р. URL: https://blank.dtkt.ua/blank/74
6. Звітність підприємств: навч. посіб. / В. П. Пантелеєв та ін. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2017. 432 с.
7. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI, станом на 21.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
8. Положення про Державне агентство водних ресурсів України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 393, станом на 29.05.2021 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text
9. Порядок ведення державного обліку водокористування: затверджено Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 р. № 78, станом на 02.03.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0382-15#Text
10. Порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 321, станом на 17.09.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D0%BF#Text
11. Каталог судових рішень. Запорізький окружний адміністративний суд. Постанова № 43311094, 23.03.2015. Дата ухвалення 23.03.2015. Номер справи 808/1140/15. Номер документа 43311094. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/43311094/
12. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-XII, станом на 19.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12#Text
13. Про затвердження Змін до Порядку ведення державного обліку водокористування та Порядку функціонування модуля "Подання звіту про використання води в електронній формі" Порталу електронних послуг Державного агентства водних ресурсів України: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 18.12.2020 р. № 375. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0202-21#Text
14. Про затвердження форми державної статистичної звітності № 2-ТП (водгосп): Наказ Державного комітету статистики України від 30.09.1997 р. № 230, втрата чинності від 30.04.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0480-97#Text
15. Про віднесення Інституту рису Національної академії аграрних наук до науково-дослідних установ, з яких не справляється збір за спеціальне використання води: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2011 р. №48-Р. URL: http://parusconsultant.com/?doc=070A03C19B&abz=B0CYQ
16. Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 688-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80#Text
17. Шайхутдінова І. А., Романова О. В. Екологічні аспекти в Звіті про управління. Academic Research in Multidisciplinary Innovation: Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference (Amsterdam, Netherlands, November 30 – December 03, 2020). Amsterdam, 2020. P. 96–99. URL: https://isg-konf.com/wp-content/uploads/XI-Conference-30-03-AmsterdamNetherlands-Book.pdf

18. Облік водокористування. Попередні підсумки прийому звітності форми № 2ТП-водгосп (річна) за 2019 рік. Басейнове управління водних ресурсів річок Приазов'я. URL: https://buvrzp.gov.ua/облік-водокористування/

19. Аналіз забезпечення водними ресурсами населення і галузей економіки. 2019 р. Черкаське управління захисних масивів Дніпровських водосховищ. URL: https://chuzmdv.gov.ua/index.php/vodni-resursi-cherkashchini/16-kompleksne-vikoristannya/50-komvuk2

References

1. Vodnyi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 06.06.1995 r. № 213/95-VR, stanom na 24.07.2021 r. [Water Code of Ukraine: Code of June 06, 1995 No 213/95-VR as of July 24. 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

2. Ofitsiinyi vebsait Derzhavnoho ahentstva vodnykh resursiv Ukrainy [Official website of the State Agency of Water Resources of Ukraine]. *www.davr.gov.ua*. Retrieved from https://www.davr.gov.ua/ [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia derzhavnoho vodnoho kadastru: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.04.1996 r. № 413, stanom na 17.09.2020 r. [On approval of the Procedure for maintaining the State Water Cadastre. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 08, 1996 as of September 17, 2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-96-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

4. Derzhavnyi oblik vodokorystuvannia (№ 2TP-vodhosp (richna)). Rehionalnyi ofis vodnykh resursiv u Cherkaskii oblasti [State accounting of water use (No 2TP-vodhosp (annual)). Regional office of water resources in Cherkasy region.]. *ckovr.gov.ua*. Retrieved from https://ckovr.gov.ua/derzhavnyj-oblik-vodokorystuvannya/ [in Ukrainian].1

5. Zvit pro vykorystannia vody za formoiu № 2TP-vodhosp (richna): zatverdzheno Nakazom Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 16.03.2015 r. № 78, stanom na 18.12.2020 r. [Report on water use according to the form No 2TP-vodhosp (annual): approved by Order of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine of March 16, 2015 No 78 as of December 18, 2020]. *ips.ligazakon.net*. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/situation-doc/SB080773 [in Ukrainian].

6. Panteleiev, V. P., Yurchenko, O. A., Kurilo, G. M., Bezverkhyi, K. V. (2017). *Zvitnist pidpryiemstv [Reporting of enterprises]*. Kyiv: DP "Inform.-analit. ahentstvo" [in Ukrainian].

7. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 02.12.2010 r. № 2755-VI stanom na 21.11.2021 r. [Tax Code of Ukraine. Code of December 02, 2010 No 2755-VI as of November 21, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text [in Ukrainian].

8. Polozhennia pro Derzhavne ahentstvo vodnykh resursiv Ukrainy: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.08.2014 r. № 393, stanom na 29.05.2021 r. [Regulations on the State Agency of Water Resources of Ukraine. Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 20, 2014 No 393 as of May 29, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

9. Poriadok vedennia derzhavnoho obliku vodokorystuvannia: zatverdzheno Nakazom Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 16.03.2015 r., stanom na 02.03.2021 r. [The procedure for maintaining state accounting of water use. Approved by the Order of Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine March 16, 2015 No 78 as of March 02.2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0382-15#Text [in Ukrainian].

10. Poriadok pohodzhennia ta vydachi dozvoliv na spetsialne vodokorystuvannia: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.03.2002 r. № 321, stanom na 17.09.2020 r. [The procedure for approval and issuance of permits for special water use. Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 13, 2002 No 321 as of September 17, 2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

11. Kataloh sudovykh rishen. Zaporizkyi okruzhnyi administratyvnyi sud. Postanova № 43311094, 23.03.2015. Data ukhvalennia 23.03.2015. Nomer spravy 808/1140/15. Nomer dokumenta 43311094 [Catalog of court decisions. Zaporizhzhia District Administrative Court. Resolution No 43311094, March 23, 2015. Approval of March 23, 2015. Case number 808/1140/15. Document number 43311094]. *youcontrol.com.ua*. Retrieved from https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/43311094/ [in Ukrainian].

12. Pro derzhavnu statystyku: Zakon Ukrainy vid 17.09.1992 r. № 2614-XII, stanom na 19.04.2014 r. [On State Statistics. Law of Ukraine of September 17, 1992 № 2614-XII as of April 19, 2014]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12 [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Zmin do Poriadku vedennia derzhavnoho obliku vodokorystuvannia ta Poriadku funktsionuvannia modulia "Podannia zvitu pro vykorystannia vody v elektronnii formi" Portalu elektronnykh posluh Derzhavnoho ahentstva vodnykh resursiv Ukrainy: Nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 18.12.2020 r. № 375 [On approval of Amendments to the Procedure for state accounting of water use and the Procedure for functioning of the module "Submission of report on water use in electronic form" of the Electronic Services Portal of the State Agency of Water Resources of Ukraine: Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine of December 18, 2020 No 375]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0202-21#Text [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia formy derzhavnoi statystychnoi zvitnosti № 2-TP (vodhosp): Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy vid 30.09.1997 r. № 230, vtrata chynnosti vid 30.04.2015 r. [On approval of the form of state statistical reporting No 2-TP (vodhosp): Order of the State Statistics Committee of Ukraine of September 30, 1997 No 230, was repealed on April 30, 2015]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0480-97#Text [in Ukrainian].

15. Pro vidnesennia Instytutu rysu Natsionalnoi akademii ahrarnykh nauk do naukovo-doslidnykh ustanov, z yakykh ne spravliaietsia zbir za spetsialne vykorystannia vod: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2011 r. № 48-R [On assigning the Rice Institute of the National Academy of Agrarian Sciences to research institutions from which no fee is charged for the special use of water. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 24. 2011 No 48-R]. *parusconsultant.com*. Retrieved from http://parusconsultant.com/?doc=070A03C19B&abz=B0CYQ [in Ukrainian].

16. Stratehiia zroshennia ta drenazhu v Ukraini na period do 2030 roku: skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.08.2019 r. № 688-r [Irrigation and drainage strategy in Ukraine until 2030. Approved by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 14, 2019 No 688-r]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80#Text [in Ukrainian].

17. Shaikhutdinova, I. A., Romanova, O. V. (2020) Ekolohichni aspekty v Zviti pro upravlinnia [Environmental aspects in the Management Report]. Proceedings from Academic Research in Multidisciplinary Innovation: *XI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – XI International Scientific and Practical Conference*. (pp. 96–99). Retrieved from https://isg-konf.com/wp-content/uploads/XI-Conference-30-03-AmsterdamNetherlands-Book.pdf [in Ukrainian].

18. Oblik vodokorystuvannia. Poperedni pidsumky pryiomu zvitnosti formy № 2TP-vodhosp (richna) za 2019 rik. Baseinove upravlinnia vodnykh resursiv richok Pryazovia [Water use accounting. Preliminary results of acceptance of the reporting form № 2TP-vodhosp (annual) for 2019. Priazovie River Basin Water Management]. (2019). *buvrzp.gov.ua*. Retrieved from https://buvrzp.gov.ua/облік-водокористування/ [in Ukrainian].

19. Analiz zabezpechennia vodnymy resursamy naselennia i haluzei ekonomiky. Cherkaske upravlinnia zakhysnykh masyviv Dniprovskykh vodoskhovyshch. [Analysis of water supply of the population and industries. Cherkasy Department of Protective Massifs of the Dnieper Reservoirs.]. (2019). *chuzmdv.gov.ua*. Retrieved from https://chuzmdv.gov.ua/index.php/vodni-resursi-cherkashchini/16-kompleksne-vikoristannya/50-komvuk2 [in Ukrainian].

V. P. Panteleiev,
DSc of Economics, Professor,
Chief researcher,
E-mail: bernstain@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6979-8861;
O. I. Kharlamov,
PhD in Technical Sciences,
Senior researcher,
E-mail: Lharlam91L@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9019-3445;
Institute of Water Problems and Land Reclamation
of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

The Information Loading of the Water Use Report by the Form No. 2TP-vodhosp (annual)

The solution to the problem of efficient use of water resources is largely based on reliable information about the state and dynamic movement of water resources during the calendar year both for individual water users and for Ukraine as a whole. To do this the legislator has applied a systematic approach to the reflection of water

volumes: sets the volume of water inflow, namely, water intake / output, the amount of water actually used per year, transferred annual volumes of water and water losses, and drainage, i.e. return (wastewater) of various degrees of purification. Such data are summarized by collation the information from water users in river basins in the form of No. 2TP-vodhosp (annual). The dominant requirements for streamlining information on water use by water users whose activities are related to water intake and / or use, discharge of return (waste) water and pollutants are identified: sources of water supply / water use; certain permits for special water use; limits of conditions for wastewater discharge; water use limits; compliance with the actual use of water for these needs. It was investigated the nature of information support of water use through the consideration of its accounting and reporting as a component of the state accounting of water use and the organizational principles of such accounting were determined. The classification of the forms of administrative reporting on the activities of water users is given. The essence of responsibilities of water users for the formation of data on the collection, use, transfer, loss of water and sewerage as a water user's fulfillment of his obligations on state accounting of water use through elaboration of the content of the form of state accounting of water use by the form of No. 2TP-vodhosp (annual). The requirements of normative legal acts on filling in the Report, the content of the Report form (22 items in total), the basis of information of three tables of the Report, the connection of the Report with the tax system, the comparative analysis of the content of Reports of different times research were traced; the conclusions from the conducted research are formulated and the directions of further research are outlined.

Key words: *water use, water users, state accounting of water use, administrative reporting, Report on water use (Report), form No. 2TP-vodhosp (annual).*

Бібліографічний опис для цитування:

Пантелеєв В. П., Харламов О. І. Інформаційне навантаження Звіту про використання води за формою № 2ТП-водгосп (річна). *Статистика України.* 2022. № 1. С. 4–14. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.01

Bibliographic description for quoting:

Panteleiev, V. P., & Kharlamov, O. I. (2022). Informatsiine navantazhennia Zvitu pro vykorystannia vody za formoiu № 2TP-vodhosp (richna) [The Information Loading of the Water Use Report by the Form No. 2TP-vodhosp (annual)]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 4–14. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.01 [in Ukrainian].

УДК: 001.103(37.07:31)-044.922:001.891.7:[342:341.49]
JEL Classification: C18, C46, C80, K23 **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.02**

Т. І. Харабара,
аспірант,
Національна академія статистики, обліку та аудиту;
заступник директора департаменту – начальник управління,
Міністерство економіки України,
E-mail: khatar@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9326-1757

Перетворення адміністративних даних у статистичну звітність шляхом запровадження державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства"

Розглянуто проблему формування судовими органами України статистичної звітності в якості адміністративних даних. Проаналізовано ситуацію щодо оприлюднення судової статистики статистичною організацією Європейської Комісії та органами статистики деяких зарубіжних країни. Обґрунтовано необхідність формування державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства" на підставі даних судової статистики.

Зазначено, що якісна інформація державного статистичного спостереження (далі – ДСС) про здійснення адміністративного судочинства в України необхідна для прийняття виважених, обґрунтованих управлінських рішень щодо забезпечення охорони прав, свобод та інтересів громадян, а також прав та інтересів підприємств, установ і організацій, конституційного ладу України, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання порушенням з боку суб'єктів владних повноважень.

Вивчено досвід Федерального статистичного управління Федеративної Республіки Німеччина, Національного бюро Статистики Республіки Молдова та статистичних установ інших країн. Для України, яка намагається досягти рівня демократичної, соціальної, правової держави, існує нагальна потреба вирішення комплексу правових, політичних і соціально-культурних проблем, пов'язаних зі створенням сприятливих умов для всебічного захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, що складає фундамент економічного розвитку країни. Немаловажну роль для забезпечення такого рівня відіграє судова статистика, яка формується, зокрема, при здійсненні адміністративного судочинства. При цьому, застосування статистичних методів дослідження, за результатами розгляду судами адміністративних справ, допомагає краще розібратись в особливостях соціально-економічного розвитку нашої держави, оцінювати ефективність діяльності роботи органів державної влади і судів.

Зроблено висновок, що результати спостережень щодо здійснення адміністративного судочинства мають перебувати у вільному доступі на офіційному вебсайті Держстату з посиланням на джерела отримання такої інформації, а саме, за даними Державної судової адміністрації України, місцевих адміністративних судів, судів апеляційної інстанції, Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Ключові слова: *адміністративні дані, адміністративне судочинство, Державна судова адміністрація України, державне статистичне спостереження, судова статистика*

Постановка проблеми. Судова статистика як галузь статистики досліджує кількісну сторону суспільних явищ у сфері судового провадження з метою пізнання їх якісної сторони, застосовуючи для цього певні наукові методи і прийоми. Дані судової статистики характеризують різні сторони соціально-економічного життя суспільства, пов'язані зі здійсненням правосуддя. Основними завданнями судової статистики є:

– здійснення повного і всебічного обліку злочинів та інших правопорушень;

– аналіз ходу і результатів розгляду судами відповідних справ;

– узагальнення статистичної інформації про правові явища і процеси;

– забезпечення об'єктивності, достовірності, оперативності й цілісності інформації щодо судової та іншої правозастосовної діяльності;

– використання одержаних статистичних даних для удосконалення законодавства, судочинства, правоохоронних процесів, діяльності органів державної влади тощо.

Крім того, судова статистика задовольняє потреби зовнішніх користувачів у якісній статистичній інформації та інформує широке коло громадськості через оприлюднення статистичних даних про стан здійснення правосуддя в Україні [1].

© Т. І. Харабара, 2022

Судова статистика – один із видів судової інформації, що має особливе значення для оцінки діяльності судової системи, оскільки дозволяє, з одного боку, системно представляти реальну картину стану законності та правопорядку в країні, характер розглянутих судами справ і процесуальну діяльність, з іншого – зробити більш відкритим такий специфічний вид державної діяльності, як правосуддя.

За належної організації судова статистика дає достовірну, повну та науково обґрунтовану інформацію про стан правових відносин, що виникають у сфері судового провадження, позитивні й негативні сторони функціонування судових органів, а також дозволяє здійснювати моніторинг процесів, які відбуваються в судовій системі. Об'єктом дослідження судової статистики є масові явища, обумовлені діяльністю судів щодо здійснення правосуддя, а предметом – вивчення кількісних характеристик результатів судової діяльності. Вивчення відбувається з використанням системи показників, яка відображає сутність об'єкта дослідження.

Якісна інформація державного статистичного спостереження про здійснення адміністративного судочинства в Україні необхідна для прийняття виважених, обґрунтованих управлінських рішень щодо забезпечення охорони прав, свобод та інтересів громадян, а також прав та інтересів підприємств, установ і організацій, конституційного ладу України, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання порушенням з боку суб'єктів владних повноважень. Статистична інформація про здійснення адміністративного судочинства може, зокрема, використовуватися органами державного влади, які надають відповідні адміністративні послуги, виконують владно-розпорядчі функції при прийнятті рішень щодо необхідності розробки та здійснення заходів, спрямованих на запобігання протиправних рішень, дій чи бездіяльності, виявлення й усунення причин та умов, які їх викликають, сприяють їх виникненню.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні дослідженням проблематики вдосконалення державних статистичних спостережень займались О. Васєчко, О. Гладун, А. Головач, О. Гончар, І. Калачова, О. Осауленко, В. Саріогло та ін. Питання судової статистики висвітлювали у своїх наукових розвідках В. Голіна [2], М. Огай [3; 4] та ін.

Забезпечення системного розвитку офіційної статистики передбачає охоплення статистичним плануванням не лише прямих виробників статистичного продукту на підставі статистичних обстежень та переписів, а й виробників адміністративних даних, які можуть бути використані для продукування кінцевої статистичного інформації з безумовним урахуванням інтересів її основних споживачів. Суспільство має усвідомлювати необхідність розвитку статистики як важливого джерела інформації, що є основою прийняття суспільно корисних рішень на всіх рівнях управління. А статистики, своєю чергою, повинні забезпечити максимально можливе залучення суспільства до формування суспільно корисної статистичної інформації, починаючи з вивчення потреб користувачів і закінчуючи поширенням кінцевого продукту.

Метою пропонованої статті є аналіз інформації щодо оприлюднення судової статистики статистичними установами деяких зарубіжних країни та формування пропозицій щодо перетворення адміністративних даних у статистичну звітність шляхом запровадження державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства".

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація статистичної роботи в судовій системі заснована на використанні досягнень нових інформаційних технологій, сучасних методів зберігання й обробки великих даних, можливостей інформаційно-аналітичних систем. У структурі судової статистики можна виділити такі компоненти:

1. Цивільна та адміністративно-правова статистика. Формується при розгляді цивільних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.
2. Кримінально-правова статистика. Формується при розгляді кримінальних справ.

Ведення судової статистики – практична діяльність, що представляє собою комплекс робіт на основі нормативного регулювання первинного статистичного обліку в судовому діловодстві, порядку і термінів формування в судах статистичної звітності, її передання до Державної судової адміністрації України (далі – ДСАУ) для консолідації, та охоплює різні етапи статистичної роботи і забезпечення якості статистичних даних і доступу до них. Зазначимо, що повноваження ДСАУ, зокрема щодо організації роботи з ведення судової статистики, визначено статтею 152 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [5]. Згідно з цим законом, голови судів усіх інстанцій зобов'язані здійснювати організацію ведення судової статистики та інформаційно-аналітичного забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства. Крім того, цим Законом окреслено повноваження апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду та Верховного Суду щодо аналізу судової статистики [5]. Від якості такої роботи багато в чому залежать показники результатів діяльності судів усіх інстанцій. Наразі існує потреба у встановленні постійно діючого зворотного зв'язку з користувачами та виробниками статистичної інформації, респондентами державних статистичних спостережень, а також органами, діяльність яких пов'язана зі збиранням та використанням адміністративних даних. Важливою умовою подаль-

шого посилення взаємодії та розвитку співпраці є забезпечення балансу між ступенем задоволення інформаційних потреб користувачів статистичної інформації, що передбачає застосування у ході її поширення новітніх інформаційних технологій, та рівнем оптимізації процесу статистичного виробництва, здійснюваного, зокрема, на основі раціоналізації вибору джерел для складення статистичної інформації з наданням переваги адміністративним даним, організації взаємообміну даними між державними органами замість дублювання інформаційних потоків, а також шляхом упровадження вибіркових методів статистичних спостережень замість суцільних тощо [6].

Статистичні дані місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду є, відповідно до Закону України "Про державну статистику", адміністративними даними. Ці показники отримують на підставі спостережень, проведених державними органами (за винятком органів державної статистики) відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції [7].

Розглянутим вище наказом ДСАУ № 325 з метою вдосконалення звітності про стан здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" затверджено такі форми річної звітності [8]:

– № 1-а "Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку адміністративного судочинства";
– № 1-п "Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення";
– № 1-г "Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку господарського судочинства";
– № 1-к "Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження";
– № 1-ц "Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства";
– № 2-а "Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку адміністративного судочинства";
– № 2-п "Звіт судів апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг у справах про адміністративні правопорушення";
– № 2-г "Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку господарського судочинства";
– № 2-к "Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку кримінального провадження";
– № 2-ц "Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку цивільного судочинства";
– № 6 "Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання";
– № 7 "Звіт про склад засуджених";
– № 8 "Звіт про неповнолітніх засуджених".

Ці звіти подаються до Державної судової адміністрації України в електронній формі засобами автоматизованої системи документообігу суду з дотриманням умови щодо засвідчення електронним цифровим підписом відповідальних осіб.

Вищезазначеним наказом ДСАУ № 325 також передбачено подання статистичної звітності [8]. Так, місцеві загальні суди подають звітність щодо розгляду справ у порядку адміністративного судочинства, про адміністративні правопорушення, у порядку господарського судочинства та цивільного судочинства територіальному управлінню ДСАУ на 10-й день після звітного періоду, територіальні управління ДСАУ подають таку звітність на 15-й день після звітного періоду Державній судовій адміністрації України, а копію звітності – відповідному апеляційному адміністративному суду. ДСАУ подає звітність Державній службі статистики України (далі – Держстату), а копію – Верховному Суду не пізніше 40-го дня після звітного періоду.

Щодо звітності судів апеляційної інстанції, то вона подається Державній судовій адміністрації України, копія – територіальним управлінням ДСАУ, розташованим на території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду: апеляційними адміністративними судами – на 15-й день після звітного періоду; судами апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг у справах про адміністративні правопорушення – на 5-й день після звітного періоду; апеляційними господарськими судами – на 10-й день після звітного періоду; судами апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг у порядку цивільного судочинства – на 5-й день після звітного періоду. ДСАУ, як і у випадку зі звітністю судів першої інстанції, подає інформацію Держстату, а копію – Верховному Суду не пізніше 40-го дня після звітного періоду.

Звітність судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження подається територіальним управлінням ДСАУ на 10-й день після звітного періоду, а останніми, своєю чергою, – Державній судовій адміністрації України з копію відповідному апеляційному суду на 15-й день після звітного періоду. Державна судова адміністрація України подає звітність Держстату, а копію – Верховному Суду не пізніше 40-го дня після звітного періоду.

Суди апеляційної інстанції подають свою статистичну звітність про розгляд апеляційних скарг у порядку кримінального провадження Державній судовій адміністрації України, копію – територі-

альному управлінню Державної судової адміністрації України на 5-й день після звітного періоду. Державна судова адміністрація України –Держстату, а копію – Верховному Суду не пізніше 40-го дня після звітного періоду.

Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання, а також звіт про склад засуджених та звіт про неповнолітніх засуджених подаються місцевими загальними судами територіальному управлінню ДСАУ на 10-й день після звітного періоду, далі територіальними управліннями – Державній судовій адміністрації України на 20-й день після звітного періоду. ДСАУ передає зазначені звіти Держстату, а копію – Верховному Суду не пізніше 40-го дня після звітного періоду [8].

З метою вдосконалення звітності про розгляд справ про злочини щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, наказом Державної судової адміністрації України від 05.12.2017 р. № 1076 затверджено форму звітності № 1-л та Інструкцію щодо її заповнення й подання. Згідно з цим наказом, місцеві загальні суди подають звітність у встановленій формі територіальному управлінню ДСАУ на 8-й день після звітного періоду, а ці територіальні управління – Державній судовій адміністрації України; копію – органу державної статистики за місцезнаходженням на 15-й день після звітного періоду. ДСАУ на 20-й день після звітного періоду подає звітність Держстату [9].

Ключові статистичні дані окреслюють найважливішу, пріоритетну для споживачів інформацію, створювану як на підставі статистичних обстежень і переписів, так і з використанням адміністративних даних, яка продукується на регулярній основі в межах мастер-плану. Ключові статистичні дані є серцевиною всієї агрегованої статистичної інформації [10].

На підставі статті 15 Закону України "Про державну статистику" з метою визначення перспективних завдань та стратегічних напрямів розвитку державної статистики, забезпечення постійного підвищення якості статистичної інформації центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики, спільно з іншими державними органами, Національним банком України і заінтересованими підприємствами, установами та організаціями за результатами вивчення попиту користувачів і міжнародного досвіду розробляє довгострокову програму розвитку державної статистики. Така програма розробляється на п'ять років та затверджуються Кабінетом Міністрів України [7].

Відповідно до Програми розвитку державної статистики до 2023 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 222, використання значної кількості адміністративних даних як джерел інформації для проведення державних статистичних спостережень потребує створення та впровадження системи оцінки якості адміністративних даних. Зменшення звітного навантаження на респондентів потребує розширення доступу органів державної статистики до адміністративних даних і реєстрів, а також подальшого переходу на вибіркові методи статистичних спостережень, запровадження інтегрованих форм звітності, застосування методів моделювання в процесі обробки статистичних даних, використання сучасних технологій збирання даних.

Наразі в рамках Програми розвитку державної статистики до 2023 року вживають заходи щодо розширення використання адміністративних даних для виробництва статистичної інформації. Необхідною умовою подальшого розвитку та використання такої інформації, окрім забезпечення паритету між рівнем задоволення інформаційних потреб її користувачів та рівнем оптимізації процесу виробництва статистичної інформації, є зменшення навантаження на респондентів.

З метою забезпечення транспарентності адміністративних даних актуальним є їх перетворення на статистичні показники та оприлюднення такої інформації на офіційному сайті Держстату [10]. Так, ще на початку 90-х років минулого століття у рамках вирішення завдань щодо інформаційного забезпечення органів державної влади та управління для прийняття ними рішень, пов'язаних з додержанням вимог адміністративного законодавства, запроваджене державне статистичне спостереження "Додержання вимог адміністративного законодавства". Метою проведення цього статистичного спостереження є отримання даних щодо результатів розгляду справ про адміністративні правопорушення та кількості осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності. Основними статистичними показниками цього статистичного спостереження є:

– кількість справ про адміністративні правопорушення за статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), відомості про їх рух та результати розгляду;

– кількість осіб, щодо яких розглянуто справи, за результатами розгляду справ та статтями КУпАП;

– кількість осіб, на яких накладено адміністративні стягнення, за видами стягнень та статтями КУпАП;

– сума накладеного штрафу за його видами та статтями КУпАП;

– розмір заподіяної майнової шкоди за її видами та статтями КУпАП.

Інформація державного статистичного спостереження відповідає даним справ про адміністративні правопорушення, які містять інформацію, встановлену протоколом про адміністративне

правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта та інших документів, а також постановою по справі про адміністративне правопорушення.

Результати спостережень щодо додержання вимог адміністративного законодавства знаходяться у вільному доступі на офіційному вебсайті Держстату. У відповідному розділі вказані джерела отримання такої інформації, а саме: за даними Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Зокрема, на цьому сайті наведено інформацію про кількість справ, які перебували у провадженні (за статтями КУпАП та іншими законами України) у 2018 році (табл.1, за даними [12]).

Таблиця 1

Назва статті КУпАП або адміністративного правопорушення, яке не увійшло до КУпАП, але передбачено іншими законами України	**Кількість справ, не розглянутих на початок звітного періоду**	**Кількість справ, які надійшли за звітний період**	**Кількість повернутих справ у звітному періоді**	**– із них для належного оформлення**	**Кількість розглянутих справ, за якими винесено постанови (рішення) у звітному періоді**
Усього	65774	4005057	133876	112806	3859296
Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці та здоров'я населення	1085	24209	1620	1368	22543
Адміністративні правопорушення, що посягають на власність	1217	14747	3775	3508	11009
Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини	1872	67648	1651	1271	65948
Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів	22	12343	7	7	12353
Адміністративні правопорушення у сільському господарстві. Порушення ветеринарно-санітарних правил	25	7138	78	56	7061
Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку	31741	2105169	28693	22133	2073882
Адміністративні правопорушення у галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою	1045	67845	4907	2801	62986
Адміністративні правопорушення у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, галузі фінансів і підприємницькій діяльності	6626	99025	13260	11667	84919
Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації	1	431	1	1	430
Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією	701	9829	1327	879	7981
Військові адміністративні правопорушення	1209	24142	3898	3553	20139
Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку	12752	992705	56239	50160	933424
Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління	4629	530221	17620	14919	509029
Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення	61	495	152	110	273
Адміністративні правопорушення, передбачені Митним кодексом	2785	47906	614	340	46181
Адміністративні правопорушення, передбачені іншими законодавчими актами	3	1204	34	33	1138

Варто зазначити, що ані на офіційному сайті Держстату, ані у статистичних публікаціях органів статистики не міститься інформація щодо зареєстрованих на території України

злочинів та кількості судових рішень, якими винесено вироки чи звільнено від покарання. Крім того, відсутня інформація, яка б деталізувала ці злочини та відображала ресурси, витрачені державою задля забезпечення правосуддя. Так само актуальною є інформація про стан розгляду судовими органами справ у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства, що могла б віддзеркалювати існуючу картину правозастосування та бути корисним для прийняття суспільно необхідних рішень на всіх рівнях управління.

Ситуація з оприлюдненням статистики щодо здійснення правосуддя іноземними статистичними органами є неоднозначною. Деякими установами, як-от Федеральне статистичне управління Федеративної Республіки Німеччина, ця інформація висвітлюється досить наповнено і наводиться статистика щодо здійснення різних галузей судочинства. Водночас більшість із обраних для дослідження статистичних органів іноземних держав подають інформацію лише щодо рівня злочинності та показників ефективності розкриття злочинів. Так, за даними статистичної організації Європейської Комісії – Євростату, з 2008 року опублікована статистика злочинності охоплює такі позиції за розрізами [13]:

– зафіксовані правоохоронними органами правопорушення за видами злочину;

– жертви злочину за віком, статтю та відношенням до злочину;

– правопорушники на стадії процесу правосуддя (підозрюваних, переслідуваних, засуджених), за віком і статтю;

– службовці правоохоронного органу (поліція, прокуратура, суди та в'язниці), за статтю;

– судові справи за типом та стадією;

– засуджені за віком, статтю та громадянством;

– кількість місць, на яку розрахована в'язниця, та зайнятість цих місць.

За домовленістю країни-члени ЄС, країни Європейської асоціації вільної торгівлі, країни-кандидати в ЄС та потенційні кандидати ЄС надсилають до Євростату офіційні дані про злочини. При цьому пряме порівняння показників злочинності між країнами може бути нерелевантним і призводити до помилкових висновків. Причина полягає в тому, що системи кримінального правосуддя, визначення злочинів і статистика злочинів можуть сильно відрізнятися між країнами. Навіть якщо показник злочинності змінюється з року в рік, це не завжди означає, що рівень злочинності фактично змінився.

Порівняння показників злочинності між країнами може відрізнятися залежно від:

– правової системи та системи кримінальної юстиції;

– законодавства, кримінального права та юридичних дефініцій;

– ефективності роботи поліції, прокуратури, судів і в'язниць;

– практики фіксування;

– системи фіксування, звітності;

– визначення національних злочинів та міжнародного статистичного визначення;

– статистичної одиниці та статистики населення;

– статистичних понять, часових орієнтирів, методів підрахунку та обчислення;

– ставки звітування про злочини.

Водночас на офіційному вебсайті Федерального статистичного управління Федеративної Республіки Німеччина [14] відображені не тільки інформація та статистичні показники про кримінальні провадження і діяльність правоохоронних органів, а й статистика щодо здійснення правосуддя так званими цивільними та сімейними судами. Крім того, на сайті відображено статистику розгляду соціальних і трудових спорів, фінансових і адміністративних судових справ. Зокрема, у розділі "Кримінальні суди" наведено динаміку здійснення судами Німеччини першої, апеляційної та касаційної інстанцій правосуддя у кримінальних провадженнях та провадженнях про накладення грошових штрафів за період 2017–2020 роки. При цьому наводяться статистичні показники за:

– способом врегулювання кримінального провадження;

– видом розрахунку для кожного обвинуваченого у кримінальному провадженні;

– видом провадження у кримінальній справі;

– тривалістю кримінального провадження;

– типом порушення, типом виконання покарання у справі про накладення штрафу;

– тривалістю провадження у справах про накладення грошових штрафів.

Також окремо наводиться статистика виконання приговорів, кримінальних переслідувань, складу засуджених, міри запобіжних заходів.

У розділі "Цивільні суди" показано динаміку здійснення відповідними судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій цивільного правосуддя за період 2017–2020 роки. Статистичні дані наведено в розрізах:

– виду цивільного провадження, предметної підсудності, способу завершення провадження, результату провадження, подання апеляції;

– підстави порушення провадження;

– показників (у %);

– тривалості провадження, ціни позову, надання правової допомоги;

– виду позовної заяви, сторін спору, судових засідань, адвокатського представництва,

– позасудового врегулювання спору.

Розділ "Сімейні суди" відображає динаміку здійснення судами всіх інстанцій правосуддя у

сфері сімейних спорів за період 2017–2020 роки. Тут показано статистику щодо:

– видів і кількості об'єктів спору;
– способу завершення спору;
– результату у шлюбному судочинстві та судочинстві відповідно до закону про партнерство, компенсації, поділу судом майна подружжя;
– виконавця процедур шлюбу, юридичного представництва, процедурного радника, призначення;
– керуючих процесом розірвання шлюбу, адвокатів у провадженні, процесуальних радників, судових засідань;
– тривалості провадження;
– судового збору;
– витрат на правову допомогу;
– способу встановлення батьківської опіки;
– позасудового врегулювання спору.

Розділи "Соціальні суди" та "Суди по трудовим спорам" відображають динаміку здійснення судами всіх інстанцій правосуддя у сфері соціальних спорів, а також щодо виконання таких судових рішень, за період 2017–2020 роки. Тут оприлюднено відомості щодо:

– виду провадження, судової ініціації, способу завершення та результату провадження;
– учасників провадження, представників, доказів, судових рішень та правової допомоги;
– тривалості провадження;
– сфери правовідносин та предмета спору;
– задоволених позовів у галузі пенсійного та компенсаційного права;
– позасудового врегулювання спору.

Щодо статистики здійснення німецькими судами адміністративного судочинства, то у розділі "Адміністративні суди" наведено динаміку розгляду даними судами відповідних спорів за період 2017–2020 роки. Наведено статистичні показники щодо:

– виду провадження, виду прийнятих судами рішень, подання апеляційних скарг;
– кінцевих рішень, якими закінчилися провадження;
– тривалість провадження;
– представництва через уповноважених представників, збирання доказів, повноваження суду з приводу одноособового чи колегіального розгляду справи;
– сфери правовідносин та предмета спору;
– судових витрат на правову допомогу;
– позасудового врегулювання спору.

Подібні статистичні показники відображають також і роботу судів з вирішення фінансових спорів.

На офіційному вебсайті Національного статистичного комітету Республіки Білорусь [15] у рубриці "Офіційна статистика", в розділі "Правосуддя і правопорушення" можна ознайомитися з офіційними статистичними показниками злочинності в країні. Так, за період 2007–2020 роки відображено дані щодо загальної кількості зареєстрованих злочинів, виявлених осіб, що вчинили злочини, та деталізовано показники за окремими злочинами, а саме:

– вбивство та замах на вбивство;
– умисне нанесення тяжкого тілесного пошкодження;
– зґвалтування та замах на зґвалтування;
– крадіжка;
– грабіж;
– розбій;
– шахрайство;
– хуліганство;
– хабарництво;
– дорожньо-транспортні пригоди і постраждалі в них;
– злочини, пов'язані з наркотиками.

За даними Національного бюро Статистики Республіки Молдова [16] у рубриці "Соціальна статистика", розділ "Право і злочинність" розміщено банк даних щодо правопорушень у період до 2020 року. Так, за цим посиланням наведено статистичні показники, які характеризують:

– зафіксовані злочини за видами злочинів;
– зафіксовані злочини за категоріями злочинів у територіальному аспекті;
– зафіксовані злочини за районами та за видами злочинів;
– зафіксовані злочини на 100 000 населення за районами та за видами злочинів;
– зафіксовані злочини за видами злочинів;
– тяжкі злочини за видами, випадків на 10 000 осіб, у територіальному аспекті;
– правопорушення проти осіб за видами злочинів та районами;
– злочини, пов'язані з наркотиками, у територіальному аспекті;
– злочини, вчинені проти дітей, за видами злочинів;
– злочини, вчинені безробітними працездатного віку, у територіальному аспекті;
– особи, які вчинили злочини, та особи, які вчинили злочини, на 100 000 населення, за видами злочинів та місцем проживання;
– особи, які вчинили злочини, на 10 000 осіб, у територіальному аспекті;
– особи, які вчинили злочини, за віковими групами, статтю та територіями;
– особи, які вчинили злочини за деякими типами злочинів і віковими групами;
– особи, які вчинили злочини, за видами злочинів та статтю;
– померлі особи внаслідок зареєстрованих злочинів за тяжкістю злочинів;

Також цей ресурс дає можливість ознайомитися зі статистикою скоєння у Республіці Молдова злочинів неповнолітніми (злочини, вчинені непо-

внолітніми на 100 000 населення у віці 0–17 років за територіальним аспектом; неповнолітні у віці 0–17 років, які вчинили злочини за видами злочинів; неповнолітні у віці 14–17 років, які вчинили злочини, за видами злочинів; засуджені неповнолітні за основними покараннями, встановленими судами; засуджені неповнолітні у закритих пенітенціарних закладах та ін.), статистикою засуджених осіб, які відбувають покарання в пенітенціарних закладах (засуджені усього та на 100 000 населення за основними покараннями, встановленими судами; засуджені усього та на 100 000 населення за видами злочинів; ув'язнені у місцях позбавлення волі та затримані на 100 000 населення, за віковими групами та статтю), статистичними даними системи правосуддя (кількість співробітників органів юстиції; кримінальні, цивільні та адміністративні справи, подані до суду), статистикою дорожньо-транспортних пригод (кількість дорожньо-транспортних пригод; постраждалі внаслідок дорожньо-транспортних пригод на 10 000 осіб у територіальному аспекті; постраждалі внаслідок нещасних випадків на дорогах за категоріями), а також статистикою вчинених адміністративних правопорушень (порушення, за які застосовувалися покарання, за категоріями порушень).

Для України як країни, яка намагається досягти рівня демократичної, соціальної, правової держави, існує нагальна потреба вирішення комплексу правових, політичних і соціально-культурних проблем, пов'язаних зі створенням сприятливих умов для всебічного захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, що складає фундамент економічного розвитку країни. Немаловажну роль для забезпечення такого рівня відіграє судова статистика, яка формується, зокрема, при здійсненні адміністративного судочинства. При цьому, застосування статистичних методів дослідження, за результатами розгляду судами адміністративних справ, допомагає краще розібратись в особливостях соціально-економічного розвитку нашої держави, оцінювати ефективність діяльності роботи органів державної влади і судів.

У правозахисному механізмі й реалізації такої державної функції, як забезпечення захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, центральне місце відводиться адміністративному суду [17].

Відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [18]. У цьому контексті Кодексом визначено, що публічно-правовим є спір, у якому: хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку з наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку з порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи.

Фізичні та юридичні особи, звертаючись за захистом своїх порушених прав та інтересів до адміністративного суду, можуть подати позов про:

1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;

6) стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю;

7) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;

8) примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;

9) примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України;

10) інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів;

11) затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України або про продовження строку такого затримання;

12) затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні;

13) затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;

14) звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації;

15) зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу.

Варто пам'ятати, що адміністративні відносини виникають у результаті управлінської діяльності з реалізації публічних інтересів, у них обов'язково бере участь суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями, та для них характерні відносини владності.

Вагомою складовою управлінської діяльності держави є владно-організуючий та розпорядчий вплив на функціонування фізичних і юридичних осіб, що супроводжується значною кількістю конфліктів за їх участю. Вирішення адміністративно-правових спорів, які виникають за таких обставин, є важливим засобом захисту суб'єктивних прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб від протиправних посягань з боку суб'єктів владних повноважень [18].

Аналіз судової статистики, зокрема при здійсненні адміністративного судочинства, є важливим компонентом аналітичної роботи, без якої неможливе правильне формування судової практики і належне функціонування судів. За допомогою професійного аналізу судової статистики з'ясовується реальний стан здійснення правосуддя, додержання судами вимог Конституції та чинного законодавства України.

Адміністративний суд, вирішуючи судові спори, має звертати увагу на необхідність дотримання органами державної влади принципів правової визначеності та передбачуваність при прийнятті нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії. У цьому контексті варто відмітити, що узагальнення та аналіз статистичних даних щодо здійснення адміністративними судами судочинства, дає можливість оцінити не тільки кількість порушень, допущених органами державної влади, а й ефективність судової форми захисту від таких порушень. Вивчення цих показників дозволяє виявити закономірності та характерні тенденції, що складаються у діяльності суб'єктів владних повноважень і судів, які здійснюють вирішення по суті справ певної категорії. Одержані результати аналізу статистики розгляду справ у порядку адміністративного судочинства мають стати підґрунтям для виправлення помилок, допущених органами влади.

На офіційному вебсайті "Судова влада України" наведено дані, зокрема, щодо здійснення адміністративними судами судочинства за категоріями справ у 2020 році (табл. 2, за даними [19]).

Таблиця 2

Категорія справи	Розглянуто справ	Розглянуто справ із задоволенням позовних вимог
Розглянуто справ усіх категорій	201156	159003
Справи зі спорів з приводу забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України	26 196	17 836
Справи з приводу регулювання містобудівної діяльності та землекористування	13 542	9 648
Справи з приводу адміністрування податків, зборів, платежів, а також контролю за дотриманням вимог податкового законодавства	33 897	26 906
Справи зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері економіки та публічної фінансової політики	10 746	6 800
Справи зі спорів з приводу реалізації публічної політики у сферах праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян та спорів у сфері публічної житлової політики	80 846	71 725
Справи щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів	6 919	4 042
Справи зі спорів з відносин публічної служби	20 692	17 089
Справи інших категорій	8318	4957

Від якості забезпечення статистичними показниками здійснення адміністративними судами правосуддя багато в чому залежать якісні показники результатів роботи цих судів, всіх інстанцій.

Важливе значення для ефективної роботи адміністративного суду має не лише вирішення питань щодо вжиття інформаційно-аналітичних заходів, як-от добір, обробка, аналіз даних, а й розв'язання проблемних питань правозастосування, насамперед своєчасне виявлення причин та умов скасування (зміни) судових рішень. Використання судом інформаційно-аналітичних матеріалів, зокрема судової статистики, сприяє прийняттю судом законних та обґрунтованих рішень.

Процес збирання, обробки й оприлюднення судових статистичних даних, зокрема при здійсненні адміністративного судочинства, безумовно має удосконалюватися, відбуватися з упровадженням та подальшим використанням інноваційних технологій. Будь-яка статистична звітність в Україні повинна бути доступною та якісною, простою у використанні, відображати реальний стан

речей, зокрема здійснення правосуддя в Україні. А отже, існує необхідність оцінювання на постійній основі ступеня відповідності показників судової статистики основним критеріям якості статистичної продукції. Євростат рекомендує застосовувати такі критерії якості статистичної продукції: 1) відповідність/релевантість; 2) точність/надійність; 3) своєчасність; 4) пунктуальність; 5) доступність та зрозумілість/ясність; 6) послідовність/порівнянність; 7) зіставність/узгодженість [20].

Вважаємо, що досягнення та дотримання відповідного рівня якості судової статистики можливі лише шляхом перетворення адміністративних даних у статистичну звітність у рамках одного з державних статистичних спостережень. На нашу думку, актуальним є запровадження державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства", яке, відповідно до Довідника розділів статистики, можна віднести до розділу 1.08 "Правосуддя та злочинність", підрозділу 1.08.00.02. Метою проведення такого статистичного спостереження є формування даних щодо результатів розгляду публічно-правових спорів та кількості:

– нормативно-правових актів чи окремих їх положень, які визнані протиправними та нечинними;

– актів індивідуальної дії чи окремих їх положень, які визнані протиправними та скасовані;

– дій суб'єктів владних повноважень, визнаних протиправними;

– прийнятих рішень про зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

– прийнятих рішень про визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною;

– прийнятих рішень про зобов'язання вчинити певні дії;

– прийнятих рішень про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;

– стягнень з суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю;

– прийнятих рішень про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;

– примусових розпусків (ліквідацій) об'єднання громадян;

– іноземців чи осіб без громадянства, примусово видворених за межі України за рішенням адміністративного суду.

Основними статистичними показниками такого спостереження, вважаємо, можуть стати:

1) кількість публічно-правих спорів на звітний період, за категоріями справ;

2) кількість розглянутих позовних заяв, у тому числі: повернуті позовні заяви; залишенні без розгляду; без руху; кількість позовів, за якими відмовлено у відкритті провадження у справі; закрито провадження; кількість відкритих проваджень;

3) розмір заявлених грошових вимог (ціна позову);

4) кількість нерозглянутих позовних заяв;

5) кількість апеляційних і касаційних скарг на початок та кінець звітного періоду, які перебували на розгляді за категоріями справ;

6) кількість нерозглянутих апеляційних і касаційних скарг, у тому числі: відмовлено у відкритті провадження; повернуті скарги;

7) кількість розглянутих апеляційних і касаційних скарг, у тому числі кількість: скарг, у задоволені яких відмовлено; скаргу задоволено та судове рішення змінено; скаргу задоволено та судове рішення скасовано; із закриттям провадження у справі; з направленням на новий розгляд; з направленням для продовження розгляду; з ухваленням нового рішення; із залишенням у силі рішення суду;

8) кількість поданих та розглянути заяв про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами;

9) кількість поданих та розглянути заяв про перегляд рішення суду за виключними обставинами.

Варто зазначити, що Федеральним статистичним управлінням Федеративної Республіки Німеччина серед показників, якими характеризуються відповідні статистичні спостереження (зокрема "Адміністративні суди") обов'язково наводяться дані щодо тривалості судового провадження. Вважаємо, що запозичення такої практики є актуальним для державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства", оскільки показник середньої тривалості розгляду справи дає можливість оцінити часові рамки вирішення проблеми, з приводу якої надходять звернення до суду, а також ефективність відповідного судового захисту та завантаженість суду.

Крім того, з огляду на досвід країн, які мають ефективний рівень адміністрування судової системи (наприклад Сінгапур, США, Німеччина, Нідерланди, Велика Британія), корисним може стати впровадження системи основних показників щодо здійснення адміністративного судочинства, а саме:

– залишок справ на початок звітного періоду;

– кількість нових справ, що надійшли за звітний період;

– кількість справ, які перебувають на розгляді у звітному періоді;

– середнє навантаження на одного суддю (кількість справ, які перебувають на розгляді у звітному періоді, поділена на фактичну кількість суддів);

– кількість розглянутих справ за звітний період;

– частка вирішення справ (кількість розглянутих справ поділена на кількість справ, що надійшли за звітний період);

– кількість рішень, скасованих судами наступної інстанції;

– кількість рішень, змінених судами наступної інстанції.

Інструментарієм державного статистичного спостереження про розгляд справ у порядку адміністративного судочинства мають стати звіти № 1-а "Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку адміністративного судочинства", № 2-а "Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку адміністративного судочинства", затверджені наказом ДСАУ № 325 [8], а також Звіт про здійснення правосуддя Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду за формою № 3-ВС, затвердженою наказом керівника апарату Верховного Суду від 25.06.2018 р. № 91-ОД [21].

Показники цих звітів характеризують стан здійснення адміністративного судочинства в Україні. Зокрема в них відображаються дані про кількість позовних заяв, стадії їх розгляду, кількість прийнятих рішень за результатами розгляду цих заяв по суті, оскарження судових рішень до судів апеляційної і касаційної інстанції, кількість поданих заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами за такими категоріями справ [12]: справи зі спорів щодо виборчого процесу та референдуму; справи зі спорів з приводу забезпечення реалізації конституційних прав особи, а також реалізації статусу депутата представницького органу влади; справи зі спорів з приводу забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України; справи зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері освіти, науки, культури та спорту; справи зі спорів з приводу реалізації державної політики у сфері економіки; справи зі спорів з приводу забезпечення сталого розвитку населених пунктів та землекористування; справи зі спорів з приводу охорони навколишнього природного середовища; справи зі спорів з приводу адміністрування податків, зборів, платежів, а також контролю за дотриманням вимог податкового законодавства; справи зі спорів з приводу реалізації публічної фінансової політики; справи зі спорів з приводу реалізації публічної політики у сферах праці; справи зі спорів з приводу забезпечення юстиції; справи зі спорів з відносин публічної служби; інші справи.

Інформація державного статистичного спостереження має відповідати даним судових рішень в адміністративних справах. Для забезпечення взаємодії Держстату з адміністративними судами з приводу отримання інформації необхідним є внесення змін до чинного Порядку подання електронної звітності до органів державної статистики, затвердженого наказом Держстату від 12.01.2011 р. № 3 [22], якими передбачити, що органи державної статистики отримують від місцевих адміністративних судів, судів апеляційної інстанції та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду статистичну звітність на паперових носіях або в електронному вигляді.

Щодо одержаної від респондентів первинної інформації за встановленою процедурою здійснюються логічний і арифметичний контролі; у разі виявлення помилок після опрацювання з респондентами цю інформацію коригують та заносять до бази даних. Уведення інформації, її обробка й узагальнення здійснюються із застосуванням ліцензованого програмного забезпечення. За результатами розробки даних за формою спостереження створюються архів та часові ряди даних з метою їх збереження. Поширення та використання результатів державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства" може відбуватися шляхом запровадження нового експрес-випуску "Результати розгляду публічно-правових спорів" та нового статистичного бюлетеня "Розгляд спорів у порядку адміністративного судочинства", а також доповнення збірника "Статистичний щорічник України". Крім того, результати спостереження можуть поширюватися на запити користувачів відповідної статистичної інформації та шляхом безпосереднього виписування в порядку й умовах, визначених Держстатом.

Формування генеральної сукупності одиниць, сукупності одиниць, яка безпосередньо буде досліджуватись, і переліку респондентів державного статистичного спостереження має здійснюватися на державному рівні (пропонуємо робити це щорічно у грудні місяці).Генеральна сукупність одиниць державного статистичного спостереження має включати одиниці, активні станом на 01 листопада відповідного року. На її основі формується вибіркова сукупність, тобто сукупність одиниць спостереження, яка безпосередньо досліджуватиметься. До неї відбирають одиниці, які відповідають висновкам судових органів, що приймають рішення в адміністративних справах. Далі на основі отриманої сукупності за відповідною формою складається перелік респондентів – юридичних осіб, яким відповідають одиниці, наявні у вибірковій сукупності державного статистичного спостереження.

Висновки та напрям подальших досліджень. Запровадження державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства" уможливить формування бази даних щодо результатів розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами. Це сприятиме підвищенню якості оцінювання ефективності роботи судів, вирішенню ними проблемних питань

правозастосування, а найголовніше – допоможе своєчасно виявляти підстави й умови прийняття суб'єктами владних повноважень незаконних рішень у своїй діяльності з метою їх попередження.

Результати спостережень щодо здійснення адміністративного судочинства мають перебувати у вільному доступі на офіційному вебсайті Держстату з посиланням на джерела отримання такої інформації, а саме, за даними Державної судової адміністрації України, місцевих адміністративних судів, судів апеляційної інстанції, Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. При цьому у зв'язку з запровадженням нового спостереження наказом Держстату необхідно затвердити методологічні положення з організації державного статистичного спостереження про здійснення адміністративного судочинства. Цими методологічними положеннями слід передбачити такі обсяги та розрізи результатів спостереження:

– на регіональному рівні: зведена інформація за всіма показниками, уключеними до форми звітності за категоріями справ, для регіону в цілому й у розрізі районів, а також у розрізі територіальної підсудності адміністративних судів;

– на державному рівні: зведена інформація за всіма показниками, уключеними до форми звітності за категоріями справ, для країни в цілому й у розрізі регіонів, а також у розрізі судових інстанцій.

Подальші дослідження будуть спрямовані на покращення якості інформації державного статистичного спостереження про здійснення адміністративного судочинства в України.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування судової статистики та вдосконалення судової статистичної звітності. Проект. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/47788-koncepciya_reformuvannya_sudovoi_statistiki_ta_vdoskonalenny.html

2. Правова статистика: підруч. / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2008. 196 с.

3. Звіт за результатами оцінювання середніх витрат часу на розгляд справ для визначення коефіцієнтів навантаження на суддів / М. Огай та ін.; Проєкт USAID "Нове правосуддя". Київ, 2020. 113 с. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/169337-kolichestvo-sudey-v-okruzhnykh-adminsudakh-predlagayut-umenshit-na-17-a-v-mestnykh-khozsudakh-na-25-novye-normativy-nagruzki-dlya-opredeleniya-shtata

4. Огай М. Ю. Застосування узагальнюючих показників при оцінюванні якості роботи суду. *Статистика України*. 2011. № 1. С. 51–60.

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, станом на 24.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

6. Про затвердження Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 145-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80#Text

7. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-XII, станом на 19.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12#Text

8. Про затвердження річних форм звітів щодо здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами: Наказ Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 р. № 325. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA18097.html

9. Про затвердження форми звітності № 1-л та Інструкції щодо її заповнення й подання: Наказ Державної судової адміністрації України від 05.12.2017 р. № 1076. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1076750-17#Text

10. Осауленко О. Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація: монографія. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2008. 415 с.

11. Про затвердження Програми розвитку державної статистики до 2023 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 222, станом на 24.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF#Text

12. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

13. Crime and criminal justice. Data. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/crime/data

14. Statistisches Bundesamt. Justiz-Rechtspflege. URL: https://www.destatis.de/DE/Themen/Staat/Justiz-Rechtspflege/_inhalt.html

15. Вебсайт Национального статистического комитета Республики Беларусь. URL: http://www.belstat.gov.by

16. Вебсайт Национального бюро статистики Республики Молдова. URL: http://statistica.gov.md

17. Джуринський О. В. Роль вирішення адміністративно-правових спорів за участю юридичних осіб у забезпеченні захисту прав юридичних осіб та контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 80–85. URL: https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/24/InstZak-2.2014

18. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV, станом на 05.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

19. Судова влада України. Офіційний вебсайт. URL: https://court.gov.ua/

20. Методологічні положення щодо підготовки звітів з якості даних річного вибіркового структурного обстеження малих підприємств. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/537/metod.htm

21. Звіт про здійснення правосуддя Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду за формою № 3-В: Наказ керівника аппарату Верховного Суду від 25.06.2018 р. № 91-ОД. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/3_Zvit_3_KAS_VS_2020.pdf

22. Порядок подання електронної звітності до органів державної статистики, затвердженого наказом Держстату від 12.01.2011 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-11#Text

References

1. Kontseptsiia reformuvannia sudovoi statystyky ta vdoskonalennia sudovoi statystychnoi zvitnosti. Proekt [The concept of reforming judicial statistics and improving judicial statistical reporting. Draft]. *zib.com.ua*. Retrieved from https://zib.com.ua/en/print/47788-koncepciya_reformuvannya_sudovoi_statistiki_ta_vdoskonalenny.html [in Ukrainian].

2. Holina, V. V. (Ed.). (2008). *Pravova statystyka [Legal statistics].* Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

3. Ogay, M. Yu., Wiggins, E., Polishchuk, A., & Suchenko C. (2021). Zvit za rezultatamy otsiniuvannia serednikh vytrat chasu na rozhliad sprav dlia vyznachennia koefitsiientiv navantazhennia na suddiv. Proiect [Report by the results of estimating the average time spent on consideration of cases to determine the coefficients of workload on judges. Draft]. USAID's New Justice. Kyiv. *sud.ua.* Retrieved from https://sud.ua/ru/news/publication/169337-kolichestvo-sudey-v-okruzhnykh-adminsudakh-predlagayut-umenshit-na-17-a-v-mestnykh-khozsudakh-na-25-novye-normativy-nagruzki-dlya-opredeleniya-shtata [in Ukrainian].

4. Ogay, M. Yu. (2011). Zastosuvannia uzahalniuiuchykh pokaznykiv pry otsiniuvanni yakosti roboty sudu [Application of generalizing indicators in assessing the quality of court work]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine,* 1, 51–60 [in Ukrainian].

5. Pro sudoustriy i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII, stanom na 24.11.2021 r. [On the Judiciary and the Status of Judges. Law of Ukraine of June 2, 2016 No 1402-VIII, as of November 24, 2021]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19# Text [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku derzhavnoi statystyky na period do 2017 roku: Rozporyadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2013 r. № 145-r. [On approval of the Strategy for the development of state statistics for the period up to 2017. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 20, 2013 No 145-r]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80#Text [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu statystyku: Zakon Ukrainy vid 17.09.1992 r. № 2614-XII, stanom na 19.04.2014 r. [On State Statistics. Law of Ukraine of September 17, 1992 No 2614-XII, as of April 19, 2014]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12#Text [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia richnykh form zvitiv shchodo zdiisnennia pravosuddia mistsevymy ta apelyatsiynymy sudamy: Nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy vid 23.06.2018 r. № 325 [On approval of annual forms of reports on the administration of justice by local and appellate courts. Order of the State Judicial Administration of Ukraine of June 23, 2018 № 325]. *search.ligazakon.ua.* Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA18097.html [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia formy zvitnosti № 1-l ta Instruktsii shchodo yii zapovnennia i podannia: Nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy vid 05.12.2017 r. № 1076 [On approval of the reporting form № 1-l and Instructions for its completion and submission. Order of the State Judicial Administration of Ukraine of 05.12.2017 No 1076]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ v1076750-17 # Text [in Ukrainian].

10. Osaulenko, O. H. (2008). *Natsionalna statystychna systema: stratehichne planuvannia, metodolohiia ta orhanizatsiia [National statistical system: strategic planning, methodology and organization].* Kyiv: DP "Inform.-analit. ahentstvo" [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku derzhavnoi statystyky do 2023 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.02.2019 r. № 222, stanom na 24.12.2019 r. [On approval of the Program of Development of State Statistics until 2023. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 27, 2019 No 222, as of December 24, 2019]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 222-2019-% D0% BF # Text [in Ukrainian].

12. Ofitsiinyi vebsait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

13. Crime and criminal justice. Data. *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/web/crime/data

14. Statistical Bundesamt. Justizz-Rechtspflege. *www.destatis.de*. Retrieved from https://www.destatis.de/DE/Themen/Staat/Justiz-Rechtspflege/_inhalt.html [in German].

15. Website of the National Statistical Committee of the Republic of Belarus. *www.belstat.gov.by*. Retrieved from http://www.belstat.gov.by [in Russian].

16. Website of the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. statistica.gov.md Retrieved from http://statistica.gov.md [in Romanian].

17. Dzhurynskyi, O. V. (2014). Rol vyrishenniia administratyvno-pravovykh sporiv za uchastiu yurydychnykh osib u zabezpechenni zakhystu prav yurydychnykh osib ta kontroliu za diialnistiu subiektiv vladnykh povnovazhen [The role of settlement of legal administrative disputes with the participation of legal entities in protecting the rights of legal entities and controllingover the activities of state authorities]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2,* 80–85. Retrieved from https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/24/InstZak-2.2014 [in Ukrainian].

18. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV, stanom na 05.08.2021 r. [Code of Administrative Procedure of Ukraine. Code of Ukraine of July 06, 2005 No 2747-IV, as of August 05, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text [in Ukrainian].

19. Sudova vlada Ukrainy. Ofitsiinyi vebsait [Judicial power of Ukraine. Official website]. *court.gov.ua*. Retrieved from https://court.gov.ua/ [in Ukrainian].

20. Metodolohichni polozhennia shchodo pidhotovky zvitiv z yakosti danykh richnoho vybirkovoho strukturnoho obstezhennia malykh pidpryiemstv [Methodological guidelines for the preparation of reports on the quality of data from the annual sample structural survey of small enterprises]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2010/537/metod.htm [in Ukrainian].

21. Zvit pro zdiisnennia pravosuddia Kasatsiinym administratyvnym sudom u skladi Verkhovnoho Sudu za formoiu № 3-V: Nakaz kerivnyka apparatu Verkhovnoho Sudu vid 25.06.2018 r. № 91-OD [Report on the administration of justice by the Administrative Court of Cassation of the Supreme Court by the form № 3-B. Order of the Chief of Staff of the Supreme Court of June 25, 2018 No 91-OD]. *supreme.court.gov.ua*. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/3_Zvit_3_KAS_VS_2020.pdf [in Ukrainian].

22. Poriadok podannia elektronnoi zvitnosti do orhaniv derzhavnoi statystyky: zatverdzheno nakazom Derzhstatu vid 12.01.2011 r. № 3 [Procedure for submission of electronic reports to state statistics bodies. Approved by the Order of the State Statistics Committee of January 12, 2011 No 3]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-11#Text [in Ukrainian].

T. I. Kharabara,
Postgraduate Student,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit;
Deputy Director of the Department – Head of Directorate,
Ministry of Economy of Ukraine,
E-mail: khatar@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9326-1757

Transformation of Administrative Data into Statistical Reporting Through the Introduction of State Statistical Survey "Implementation of Administrative Proceedings"

The problem of formation of statistical reporting as administrative data by the judicial bodies of Ukraine is considered. The situation regarding the publication of judicial statistics by the statistical organization of the European Commission and statistical bodies of some foreign countries is analyzed. The necessity of forming the state statistical survey "Implementation of administrative proceedings" on the basis of judicial statistics data is substantiated.

It is noted that high-quality information of the State Statistical Survey (hereinafter – SSS) on administrative proceedings in Ukraine is necessary to make informed, sound management decisions to protect the rights,

freedoms and interests of citizens and rights and interests of enterprises, institutions and organizations, the constitutional order Ukraine, the established law and order, strengthening the rule of law, prevention of violations by the subjects of power.

The experience of the Federal Statistical Office of the Federal Republic of Germany, the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova and statistical institutions of other countries has been studied. For Ukraine, which is trying to achieve the level of democratic, social, legal state, there is an urgent need to resolve a range of legal, political and socio-cultural issues related to creating favorable conditions for comprehensive protection of the rights and interests of individuals and legal entities which is the foundation of economic development of the country. An important role in ensuring such level is played by judicial statistics, which is formed, in particular, in the implementation of administrative proceedings. At the same time, the use of statistical research methods as a result of consideration of administrative cases by court helps to better understand the peculiarities of socio-economic development of our state, to assess the effectiveness of public authorities and courts.

It is concluded that the results of observations on administrative proceedings should be freely available on the official website of the State Statistics Service with reference to sources of such information, namely, according to the State Judicial Administration of Ukraine, local administrative courts, Courts of Appeal, Administrative Court of Cassation of the Supreme Court.

Key words: *administrative data, administrative proceedings, State Judicial Administration of Ukraine, state statistical survey, judicial statistics.*

Бібліографічний опис для цитування:

Харабара Т. І. Перетворення адміністративних даних у статистичну звітність шляхом запровадження державного статистичного спостереження "Здійснення адміністративного судочинства". *Статистика України*. 2022. № 1. С. 15–29. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.02

Bibliographic description for quoting:

Kharabara, T. I. (2022). Peretvorennia administratyvnykh danykh u statystychnu zvitnist shlyakhom zaprovadzhennia derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia "Zdiisnennia administratyvnoho sudochynstva" [Transformation of Administrative Data into Statistical Reporting Through the Introduction of State Statistical Survey "Implementation of Administrative Proceedings"]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 15–29. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.02 [in Ukrainian].

УДК 311.3:334.752(477+061.1ЄС) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.03**
JEL Classification: C18, F53, K00

С. П. Червона,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
E-mail: s_svitlana@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1581-4448;
Н. О. Парфенцева,
доктор економічних наук,
E-mail: parfentsevaN@ukr.net,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2768-8100

Удосконалення нормативно-правового забезпечення організації державної статистики України в рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

У рамках моніторингу виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, досліджено прогрес адаптації національного законодавства до законодавства ЄС у сфері "Статистика" та успішність його впровадження на практиці за 2014–2020 рр. за двома аспектами: наближення українського законодавства у сфері статистики до законодавства ЄС та наближення національної статистичної методології до методології ЄС.

У результаті дослідження встановлено, що Державною службою статистики України проведено значну роботу щодо імплементації зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС у секторі "Статистика" за двома зазначеними аспектами. Зокрема, розроблено проєкти Законів України "Про офіційну статистику" та "Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність", які пройшли всі необхідні обговорення та слухання, проте досі не винесені на розгляд до сесійної зали Верховної Ради України.

Зазначено, що з метою наближення національної статистичної методології до методології ЄС та на виконання завдань, передбачених планом заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у напрямі у секторі "Статистика та обмін інформацією", затвердженим постановою Кабінету Міністрів України, Держстатом розроблено та затверджено методологічні положення з організації державного статистичного спостереження "Використання та запаси палива", методику для оцінки обсягів кінцевого споживання енергії домогосподарствами за цілями призначення методами математичного моделювання, методологічні положення державного статистичного спостереження щодо мережі та діяльності закладів освіти, методологічні положення з типологізації виробників продукції сільського господарства, методику розрахунку показників соціальних виключень та стану бідності за умовами життя, методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо туристів та одноденних відвідувачів на пунктах пропуску через державний кордон (для в'їзного туризму), методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо діяльності колективних засобів розміщування. Також розроблено Програму розвитку державної статистики до 2023 року.

Окреслено подальші кроки у частині наближення українського законодавства у сфері статистики та національної статистичної методології відповідно до законодавства та до методології ЄС.

Ключові слова: *Угода про асоціацію між Україною та ЄС, нормативно-правове забезпечення, державна статистика, адаптація національного законодавства, Держстат України.*

Постановка проблеми. Відповідно до Плану дій Україна – ЄС, 27.06.2014 р. у ході засідання Ради ЄС керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав-членів ЄС та Президентом України П. Порошенком була підписана економічна частина Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), а вже 16.09.2014 р. Європейський Парламент та Верховна Рада України ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [1]. Розділ V "Економічне та галузеве співробітництво" зазначеної Угоди про асоціацію 5 містить главу 5 "Статистика" (статті 355–359), в якій зазначається:

"Сторони розвивають і посилюють співробітництво з питань статистики, роблячи таким чином

© С. П. Червона, Н. О. Парфенцева, 2022

внесок у досягнення довгострокової мети щодо надання вчасних і надійних статистичних даних, які можливо порівняти на міжнародному рівні. ... Національна статистична система має ґрунтуватися на фундаментальних принципах ООН щодо офіційної статистики з урахуванням acquis ЄС у сфері статистики, зокрема Кодексу норм європейської статистики, з метою гармонізації національної статистичної системи з європейськими нормами та стандартами" [1, ст. 355].

"Співробітництво спрямовується на:

a) подальше посилення спроможностей національної статистичної системи, приділяючи особливу увагу надійній правовій базі, належній політиці поширення даних і метаданих та зручності для користувачів;

b) поступову гармонізацію української статистичної системи з Європейською статистичною системою (ЄСС);

c) налагодження механізмів надання даних ЄС, застосовуючи відповідні міжнародні та європейські методології, зокрема класифікації;

d) підвищення рівня професійних та управлінських знань і навичок працівників національної статистичної системи з метою створення можливостей для застосування ними європейських статистичних стандартів і підтримки розвитку української статистичної системи;

e) сприяння обміну досвідом між Сторонами щодо розвитку статистичного ноу-хау;

f) підтримку впровадження загальної системи управління якістю в усі процеси виробництва та поширення статистичної продукції" [1, ст. 356].

"сторони співробітничають в рамках ЄСС, де Євростат є статистичним органом ЄС" [1, ст. 357].

"сторони, inter alia, обмінюються інформацією і практичним досвідом, а також розвивають співробітництво з урахуванням досвіду з реформування статистичної системи, вже набутого в рамках різноманітних програм допомоги. Зусилля спрямовуються на подальшу гармонізацію з acquis ЄС у галузі статистики на основі національної стратегії розвитку української статистичної системи та з урахуванням розвитку ЄСС. Основна увага у процесі виробництва статистичних даних приділяється подальшому розвитку вибіркових опитувань, враховуючи потребу зменшення звітного навантаження на респондентів" [1, ст. 358].

З метою забезпечення виконання Угоди про асоціацію постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. затверджено документ "План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" [2]. У частині "Статистика та обмін інформацією" цей план передбачає виконання Держстатом України таких завдань:

"1534. Створення єдиної правової бази для виробників офіційної (державної) статистики".

"1535. Запровадження вибіркового методу обстеження місячного споживання палива".

"1536. Запровадження проведення структурних спостережень у галузі сільського господарства".

"1537. Запровадження методології проведення обстеження щодо кінцевого використання енергії домогосподарствами".

"1538. Запровадження Методологічних положень із статистики професійного навчання та навчання протягом життя з метою закріплення організаційно-методологічних підходів щодо впровадження у національну статистичну практику проведення спостережень з питань професійної освіти та навчання протягом життя".

"1539. Впровадження методології типологізації аграрних господарств відповідно до міжнародних стандартів".

"1540. Розроблення та впровадження системи показників щодо соціальних виключень та стану бідності за умовами життя відповідно до вимог ЄС".

"1541. Впровадження скоординованої статистичної робочої програми, яка містить інформацію про всю офіційну статистику".

"1542. Удосконалення статистичної звітності з питань туризму відповідно до європейських та міжнародних стандартів, у тому числі рекомендацій Всесвітньої туристичної організації" [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Прогрес України у виконанні зобов'язань, визначених у розділах II–VI Угоди про асоціацію, впродовж п'ятирічного періоду (з 01.11.2014 року по 31.12.2019 року) висвітлено у моніторинговому звіті, підготовленому ГО "Український центр європейської політики" за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні [3]. Цей Звіт охопив 24 повноцінні сектори, що містять 592 зобов'язання з наближення національного законодавства до положень acquis ЄС у таких сферах та підсекторах:

I. Політичний діалог, національна безпека та оборона.

II. Юстиція, свобода, безпека, права людини.

III. Торгівля: технічні бар'єри у торгівлі (ТБТ); санітарні та фітосанітарні заходи (СФЗ); митні питання та сприяння торгівлі; заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля; публічні закупівлі; інтелектуальна власність; конкуренція.

IV. Економічне та галузеве співробітництво: енергетика; оподаткування; статистика; охорона навколишнього природного середовища; транспорт; діяльність компаній; політика з питань аудіовізуальної галузі; сільське господарство та розвиток сільських територій; захист прав спо-

живачів; соціальна політика; громадське здоров'я; освіта, навчання та молодь.

V. Фінансове співробітництво та боротьба із шахрайством.

У Звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2019 рік, підготовленому Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України за сприяння проєкту ЄС "Association4U", зазначено: "Для досягнення суттєвих змін у виробництві статистичної інформації у зв'язку зі зміною соціально-економічного становища світу та використанням новітніх підходів виникає потреба в оновлені нормативного і методологічного забезпечення процесів організації статистичного виробництва" [4]. Тому з метою забезпечення сучасних потреб суспільства в об'єктивній та неупередженій статистичній інформації 27.02.2019 р. Урядом затверджено Програму розвитку державної статистики до 2023 року [5], а також ведуться роботи над проєктом закону, який передбачає подальшу гармонізацію державної статистики зі статистичною системою ЄС в частині наближення національного законодавства у сфері статистики до законодавства ЄС. Про кроки щодо удосконалення законодавства з метою забезпечення виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС у сфері статистики [1, розділ V, глава 5] також зазначено у Звіті про результати діяльності Державної служби статистики за 2020 рік [6].

Незважаючи на проведені дослідження окремих аспектів адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, у тому числі у сфері статистики, ця проблема потребує постійного моніторингу.

Метою дослідження є виклад результатів моніторингу адаптації національного законодавства до законодавства ЄС у сфері статистики та успішності його впровадження на практиці (за наявності) за період 2014–2020 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогрес адаптації національного законодавства до законодавства ЄС за досліджуваний період необхідно розглядати в двох аспектах:

1) наближення українського законодавства у сфері статистики до законодавства ЄС;

2) наближення статистичної методології до методології ЄС.

Перший аспект передбачає створення єдиної правової бази для виробників офіційної (державної) статистики відповідно до Регламенту (ЄС) № 223/2009. Реалізація цього зобов'язання охоплює розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроєкту про внесення відповідних змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність [2], в частині забезпечення єдиної правової бази для виробників офіційної статистики, опрацювання законопроєкту з експертами ЄС, а також забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України законопроєкту про внесення відповідних змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність

З метою подальшої імплементації стандартів, правил і рекомендацій ЄС та інших міжнародних організацій в національну статистичну практику Держстатом України розроблено проєкти Законів України:

- "Про офіційну статистику" з метою забезпечення вдосконалення законодавства у сфері статистики відповідно до законодавства ЄС acquis у цій сфері, викладеного у щорічно оновлюваному Збірнику статистичних вимог (Statistical Requirements Compendium [7]), що є додатком до Угоді про асоціацію ([1], Додаток XXIX до глави 5 "Статистика" розділу V "Економічне і галузеве співробітництво"). Пропонований законопроєкт ураховує рекомендації ЄС, зокрема Регламент (ЄС) № 223/2009 Європейського Парламенту та Ради від 11.03.2009 р. щодо питань європейської статистики, Кодекс норм європейської статистики, Типовий закон про офіційну статистику (розроблений ООН для країн Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії і схвалений на Конференції європейських статистиків). Цей проєкт пройшов громадське обговорення, погодження із заінтересованими органами й відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів його внесено до Кабінету Міністрів України з метою розгляду на засіданні Уряду та подання до Верховної Ради України [8];
- "Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність", яким передбачається внесення змін до законів України "Про державну статистику" та "Про Всеукраїнський перепис населення". Серед важливих положень законопроєкту варто відзначити такі: 1) установлення терміну проведення Всеукраїнського перепису населення (не рідше одного разу на 10 років); 2) запровадження проведення перепису з використанням інформації, що міститься в національних електронних інформаційних ресурсах, з дотриманням вимог законодавства України у сфері захисту інформації та персональних даних; 3) надання можливості респонденту заповнювати переписну документацію з допомогою спеціального програмного забезпечення у всесвітній інформаційній системі загального доступу (Інтернет); 4) удосконалення вимог до залученого тимчасового переписного персоналу, що гарантуватиме респондентам його доброчесність; 5) захист прав респондентів та повага до приватного й сімейного життя [9].

Крім того, Державною службою статистики у 2020 році розроблено та затверджено:

- Концепцію впровадження європейського стандарту – Єдиної інтегрованої структури ме-

таданих (SIMS) в органах державної статистики [10], сформовану з урахуванням вимог, визначених Угодою про асоціацію [1], Рекомендаціями Комісії Євростату від 23.09.2009 року щодо еталонних метаданих для Європейської статистичної системи (2009/498/ЕС), Керівництвом Європейської статистичної системи щодо звітів з якості та метаданих (2020 р.). Концепція описує етапи розвитку європейських стандартів щодо структури метаданих та звітів з якості в Європейській статистичній системі (ESS) і визначає передумови, сферу охоплення, мету, основні принципи впровадження SIMS в органах державної статистики України, зокрема для вдосконалення звітування з якості [10];

• Концепцію системи статистичних метаданих [11], сформовану з урахуванням вимог, визначених Угодою про асоціацію ([1], глава 5, стаття 355), Рекомендаціями Комісії Євростату від 23.06.2009 року щодо еталонних метаданих для Європейської статистичної системи (2009/498/ЕС), Керівництвом Європейської статистичної системи щодо звітів з якості та метаданих (2020 р.). Концепція описує цілі, завдання та функції системи статистичних метаданих (далі – ССМ), її склад і структуру, взаємозв'язок між об'єктами, перелік користувачів, їхні функції та взаємодію, а також визначає основні принципи та модель управління, етапи створення й подальшого розвитку ССМ [11].

Наближення національної статистичної методології до методології ЄС охоплює, зокрема, виконання Україною таких зобов'язань відповідно до Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію [2]:

1. Запровадження вибіркового методу обстеження місячного споживання палива (Регламент (ЄС) № 1099/2008).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення та затвердження наказом Держстату методики вибіркового обстеження місячного споживання палива При розробці Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження "Використання та запаси палива" [12] враховано вимоги Регламенту (ЄС) № 1099/2008 Європейського Парламенту та Ради від 22.10.2008 року "Про статистику в галузі енергетики" зі змінами. Зазначені методологічні положення визначають методи та правила проведення, а також перелік показників державного статистичного спостереження (далі – ДСС) про використання та запаси палива.

2. Запровадження проведення структурних спостережень у галузі сільського господарства (Регламент (ЄС) № 1166/2008).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення та затвердження наказом Держстату методології, періодичності та порядку проведення структурних спостережень у зазначеній галузі. Наразі за цим завданням Держстатом України не затверджено методологічних положень, що врахували б вимоги Регламенту (ЄС) № 1166/2008 у зв'язку зі скасуванням зазначеного регламенту. На 2022 рік заплановано розроблення і затвердження методології та звітно-статистичної документації ДСС щодо структури аграрних господарств відповідно до Регламенту (ЄС) № 2018/1091 від 18.07.2018 року про інтегровану статистику аграрних господарств.

3. Запровадження методології проведення обстеження щодо кінцевого використання енергії домогосподарствами (Регламент Комісії (ЄС) № 431/2014).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення та затвердження Держстатом методологічних положень щодо розрахунку показників кінцевого використання палива та енергії домогосподарствами. Наказом Державної служби статистики України від 29.12.2018 року № 295 затверджено методику для оцінки обсягів кінцевого споживання енергії домогосподарствами за цілями призначення методами математичного моделювання, що визначає прикладні аспекти моделювання особливостей споживання енергії домогосподарствами в умовах неможливості отримання відповідних прямих статистичних або адміністративних даних. Методика підготовлена з урахуванням Регламенту ЄС № 431/2014 від 24.04.2014 року щодо отримання даних про кінцеве споживання енергії домогосподарствами за цілями призначення, Регламенту (ЄС) № 1099/2008 Європейського парламенту та ради від 22.10.2008 року про статистику в галузі енергетики, Керівництва з енергетичної статистики (OECD/IEA, 2007 рік). Також ураховано підготовлений Євростатом Посібник зі статистики споживання енергії домогосподарствами. Викладені у ньому положення визначають, зокрема, рамки збирання, формування, оцінки, аналізу та поширення інформації щодо кінцевого споживання енергії [13].

4. Запровадження Методологічних положень із статистики професійного навчання та навчання протягом життя з метою закріплення організаційно-методологічних підходів щодо впровадження у національну статистичну практику проведення спостережень з питань професійної освіти та навчання протягом життя (Регламент (ЄС) № 452/2008).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення та затвердження Держстатом методологічних положень зі статистики професійного навчання та навчання протягом життя. Наказом Державної служби статистики України від 09.06.2021 року № 111 затверджено Методологічні положення державного статистичного спостереження щодо мережі та діяльності закладів освіти [14]. Ці положення ураховують рекомендації, визначені Регламентом (ЄС) № 452/2008 Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 року

щодо виробництва та розробки статистики освіти та навчання протягом життя, а також Регламентом Комісії (ЄС) № 912/2013 від 23.09.2013 року про імплементацію Регламенту (ЄС) № 452/2008 у частині даних щодо зарахованих осіб, які навчаються, та випущених осіб закладами дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої, фахової передвищої освіти та наукових установ з підготовки аспірантів.

5. Впровадження методології типологізації аграрних господарств відповідно до міжнародних стандартів (Регламент Комісії (ЄС) № 1242/2008).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення методології та її затвердження наказом Держстату. Слід зазначити, що Регламент Комісії (ЄС) № 1242/2008 від 08.12.2008 року про встановлення типології Співтовариства для сільськогосподарських господарств наразі не діє (дата закінчення терміну дії – 31.12.2014 р., скасовано документом 32014R1198, остання зведена версія – від 01.01.2010 р.).

З метою визначення загальних правил і методів проведення органами державної статистики класифікації виробників продукції сільського господарства відповідно до вимог Європейської комісії та Євростату щодо гармонізованої типологізації аграрних господарств наказом Державної служби статистики України від 21.12.2017 р. № 332 затверджено Методологічні положення з типологізації виробників продукції сільського господарства [15]. В основу цих положень покладено Регламент (ЄС) № 1166/2008 Європейського Парламенту і Ради від 19.11.2008 року "Про структурні обстеження аграрних господарств і обстеження методів сільськогосподарського виробництва", Регламент Ради ЄС від 30.11.2009 року № 1217/2009 "Про організацію мережі для збирання даних звітності про доходи та господарську діяльність сільськогосподарських підприємств у Європейському Співтоваристві", Регламент Комісії ЄС від 01.08.2014 року № 1198/2014, що доповнює попередній вказаний Регламент, а також Регламент Комісії ЄС від 03.02.2015 року № 2015/220, що впроваджує Регламент ЄС № 1217/2009 та визначає правила щодо його застосування. Методологічні положення також ураховують основні засади методології типологізації аграрних господарств і порядку розрахунку стандартного випуску продукції, що містяться в довіднику з типологізації, розробленому Комітетом з питань інформаційної системи сільськогосподарської звітності ЄС (документ RI/CC 1500, 4-те видання).

6. Розроблення та впровадження системи показників щодо соціальних виключень та стану бідності за умовами життя відповідно до вимог ЄС (Регламент Комісії (ЄС) № 1983/2003).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення методики розрахунку показників соціальних виключень та стану бідності за умовами життя. Ця методика затверджена наказом Держстату від 29.12.2017 р. № 340 [16]. Вона визначає методологію, алгоритми розрахунків та опис системи показників соціальних виключень і стану бідності, що базуються на Регламентах ЄС № 1983/2003 від 07.11.2003 року та № 2015/2256 від 04.12.2015 року, а також окремих положеннях документів з питань EU-SILC.

7. Впровадження скоординованої статистичної робочої програми, яка містить інформацію про всю офіційну статистику (Регламент (ЄС) № 223/2009).

Реалізація цього зобов'язання передбачає:

1) розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроєкту про внесення змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність, у частині застосування скоординованої статистичної робочої програми, яка містить інформацію про всю офіційну статистику;

2) опрацювання законопроєкту з експертами ЄС;

3) забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України законопроєкту [2].

На виконання цього завдання у 2019 році Держстат розробив Програму розвитку державної статистики до 2023 року, яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 року № 222 [5]. У Програмі пріоритети за напрямами подальшого розвитку державної статистики сформовані з урахуванням середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року [17], затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275, положень Угоди про асоціацію та відповідно до рекомендацій, наданих європейськими експертами за результатами глобальної оцінки національної статистичної системи України, проведеної у 2016 році. Відповідно до Програми, одним із завдань розвитку державної статистики є імплементація міжнародних стандартів та виконання вимог, визначених главою 5 розділу V Угоди про асоціацію, що передбачає подальшу поступову імплементацію в національну статистичну практику стандартів, правил і рекомендацій ЄС та інших міжнародних організацій [5].

Крім того, як було зазначено вище, з метою подальшої гармонізації державної статистики зі статистичною системою ЄС, а також створення сприятливих умов для провадження діяльності органів національної статистичної системи згідно із загальноприйнятими принципами світової та європейської статистичної практики вжито заходи з удосконалення нормативно-правової бази, а саме:

– у 2019 році підготовлено проєкт Закону України "Про внесення змін до деяких законів

України, що регулюють державну статистичну діяльність" [9];

– у 2020 році Держстатом розроблено проєкт Закону України "Про офіційну статистику" з метою забезпечення вдосконалення законодавства в галузі статистики відповідно до законодавства ЄС [8].

Зазначені законопроєкти у 2021 році схвалено на засіданнях Кабінету Міністрів України та направлено до Верховної Ради України.

8. Удосконалення статистичної звітності з питань туризму відповідно до європейських та міжнародних стандартів, у тому числі рекомендацій Всесвітньої туристичної організації (Регламент (ЄС) № 692/2011 від 06.07.2011 року щодо статистики туризму).

Реалізація цього зобов'язання передбачає розроблення та видання наказів Держстату щодо оновлення методології та інструментарію ДСС з питань туризму. На виконання цього завдання внесено зміни до методології і звітно-статистичної документації ДСС з питань туристичної діяльності та діяльності колективних засобів розміщення, а саме, наказом Державної служби статистики України від 01.02.2019 року № 43 затверджено Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо діяльності колективних засобів розміщування [19]. З метою забезпечення імплементації зазначеного Регламенту (ЄС) Держстатом розроблено та затверджено наказом від 31.12.2019 року № 453 Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо туристів та одноденних відвідувачів на пунктах пропуску через державний кордон (для в'їзного туризму) [18]. Наступним кроком стало розроблення у 2020 році звітно-статистичної документації для проведення цього ДСС та затвердження наказом Держстату від 26.11.2020 року № 334 форми державного статистичного спостереження Анкета №1-ПДУ (річна) "Подорож по Україні" [20].

Висновки. Державною службою статистики України виконано значний обсяг робіт щодо імплементації зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію у секторі "Статистика", у частині наближення як українського законодавства до відповідного законодавства ЄС, так і національної статистичної методології до методології ЄС. Наступним кроком у частині наближення українського законодавства у сфері статистики до законодавства ЄС має стати прийняття Верховною Радою України Законів України "Про офіційну статистику" та "Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність". У частині наближення статистичної методології до методології ЄС доцільно розробити і затвердити методологію та звітно-статистичну документацію ДСС щодо структури аграрних господарств відповідно до Регламенту (ЄС) № 2018/1091 від 18.07.2018 року про інтегровану статистику аграрних господарств. Також Державній службі статистики України слід продовжити роботи щодо модернізації державної статистики з метою імплементації у національну статистичну практику стандартів, правил і рекомендацій ЄС та інших міжнародних організацій.

У подальших дослідженнях авторами буде продовжено моніторинг виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у сфері "Статистика" щодо наближення українського законодавства у цій сфері до законодавства ЄС та статистичної методології – до методології ЄС.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014 р., станом на 30.11.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

2. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106, станом на 08.09.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text

3. Україна та Угода про асоціацію: моніторинг виконання 2014–2019. ГО "Український центр європейської політики", Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, Київ, 2020. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/zvit_5_2020_web_FINAL_2.pdf

4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2019 рік. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України за сприяння проєкту ЄС Association4U, 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf

5. Програма розвитку державної статистики до 2023 року: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 222, станом на 24.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF#Text

6. Звіт про результати діяльності Державної служби статистики України за 2020 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2021. 18 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zvit/zvit/zvit_DCC_2020.pdf

7. Statistical Requirements Compendium: 2021 ed. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/12453542/KS-GQ-21-006-EN-N.pdf/e896ea19-2090-042f-8bdc-d0c8368cbce1

8. Про офіційну статистику: Закон України (Проєкт від 02.09.2021 р. № 5886). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/gromad_sysp/gr_obgovor/2021/proekt_zakon.pdf

9. Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють державну статистичну діяльність: Закон України (Проєкт від 19.02.2021 р. № 5108). URL: http://ukrstat.gov.ua/gromad_sysp/gromad_sysp_02_2020/gr_obgovor/2020/dod_2.pdf

10. Концепція впровадження європейського стандарту – Єдиної інтегрованої структури метаданих (SIMS) в органах державної статистики: затверджено наказом Державної служби статистики від 09.10.2020 р. № 290. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290832-20#Text

11. Концепція системи статистичних метаданих: затверджено наказом Державної служби статистики від 30.12.2020 р. № 368. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/368/368.pdf

12. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження "Використання та запаси палива": затверджено наказом Державної служби статистики від 17.07.2020 р. № 215. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/215/215.pdf

13. Методика для оцінки обсягів кінцевого споживання енергії домогосподарствами за цілями призначення методами математичного моделювання: затверджено наказом Державної служби статистики України від 29.12.2018 р. № 295. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/295/m_ose_dg.pdf

14. Методологічні положення державного статистичного спостереження щодо мережі та діяльності закладів освіти: затверджено наказом Державної служби статистики від 09.06.2021 р. № 111. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/111/111.pdf

15. Методологічні положення з типологізації виробників продукції сільського господарства: затверджено наказом Державної служби статистики України від 21.12.2017 р. № 332. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2017/332/mp_tvpsg.zip

16. Методика розрахунку показників соціальних виключень та стану бідності за умовами життя: затверджено наказом Державної служби статистики України від 29.12.2017 р. № 340. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2017/340/m_svsb_uzh.zip

17. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275-р., станом на 04.10.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80#n10

18. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо туристів та одноденних відвідувачів на пунктах пропуску через державний кордон (для в'їзного туризму): затверджено наказом Державної служби статистики України від 31.12.2019 р. № 453 URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2019/453/453.pdf

19. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо діяльності колективних засобів розміщування: затверджено наказом Державної служби статистики України від 01.02.2019 р. № 43, станом на 11.01.2021 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/08/8.pdf

20. Форма державного статистичного спостереження Анкета №1-ПДУ (річна) "Подорож по Україні": затверджено наказом Державної служби статистики України від 26.11.2020 року № 334. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/334/334_2020.htm

References

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeyskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ykhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Uhoda vid 27.06.2014 r., stanom na 30.11.2015 r. [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Agreement of June 27, 2014 as of November 30, 2015]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

2. Plan zakhodiv z vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ykhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.10.2017 r. № 1106, stanom na 08.09.2020 r. [Action plan for the implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand: approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 25, 2017 No 1106, as of September 08, 2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

3. Ukraina ta Uhoda pro asotsiatsiiu: monitorynh vykonannia 2014–2019. HO "Ukrainskyi tsentr yevropeiskoi polityky", Predstavnytstvo Fondu Konrada Adenauera v Ukraini [Ukraine and the Association Agreement: monitoring the implementation of 2014–2019. NGO "Ukrainian Center for European Policy", Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Foundation Office Ukraine]. (2020). *ucep.org.ua*. Retrieved from https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/zvit_5_2020_web_FINAL_2.pdf [in Ukrainian].

4. Zvit pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom za 2019 rik. Uryadovyi ofis koordynatsii yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii Sekretariatu Kabinetu Ministriv Ukrainy za spryiannia proiektu YES Association4U [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2019. Government Office for Coordination of European and Euro-Atlantic Integration of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine with the assistance of the EU project Association4U]. (2020). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf [in Ukrainian].

5. Prohrama rozvytku derzhavnoi statystyky do 2023 roku: zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.02.2019 r. № 222, stanom na 24.12.2019 r. [Program for the development of state statistics until 2023: approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 27, 2019 No 222, as of December 24, 2019]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

6. Zvit pro rezultaty diialnosti Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy za 2020 rik [Report on the results of the State Statistics Service of Ukraine for 2020]. (2021). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/zvit/zvit/zvit_DCC_2020.pdf [in Ukrainian]

7. Statistical Requirements Compendium. 2021 ed. *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/12453542/KS-GQ-21-006-EN-N.pdf/e896ea19-2090-042f-8bdc-d0c8368cbce1

8. Pro ofitsiinu statystyku: Zakon Ukrainy (Proiekt vid 02.09.2021 r. № 5886) [On official statistics: Law of Ukraine (Draft of September 02, 2021 No 5886)]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/gromad_sysp/gr_obgovor/2021/proekt_zakon.pdf [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy, shcho rehuliuiut derzhavnu statystychnu diialnist: Zakon Ukrainy (Proiekt vid 19.02.2021 r. № 5108) [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regulating State Statistical Activities: Law of Ukraine (Draft of February 19, 2021 No 5108)]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/gromad_sysp/gromad_sysp_02_2020/gr_obgovor/2020/dod_2.pdf [in Ukrainian].

10. Kontseptsiia vprovadzhennia yevropeyskoho standartu – Yedynoi intehrovanoi struktury metadanykh (SIMS) v orhanakh derzhavnoyi statystyky: zatverdzheno nakazom Derzhavnoyi sluzhby statystyky vid 09.10.2020 r. № 290 [Concept of implementation of the European standard - Unified Integrated Metadata Structure (SIMS) in state statistics bodies: approved by the Order of the State Statistics Service of October 09, 2020 № 290]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290832-20#Text [in Ukrainian].

11. Kontseptsiia systemy statystychnykh metadanykh: zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky vid 30.12.2020 r. № 368 [The concept of the statistical metadata system: approved by the Order of the State Statistics Service of December 30, 2020 No 368]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/368/368.pdf [in Ukrainian].

12. Metodolohichni polozhennia z orhanizatsii derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia "Vykorystannia ta zapasy palyva": zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky vid 17.07.2020 r. № 215 [Methodological guidelines on the organization of the state statistical survey "Fuel use and reserves": approved by the Order of the State Statistics Service of July 17, 2020 No 215]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/215/215.pdf [in Ukrainian].

13. Metodyka dlia otsinky obsiahiv kintsevoho spozhyvannia enerhii domohospodarstvamy za tsiliamy pryznachennia metodamy matematychnoho modeliuvannya: zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 29.12.2018 r. № 295 [Methodology for estimating the amount of final energy consumption by households by purpose of mathematical modeling methods: approved by the Order of the State Statistics Service of Ukraine of December 29, 2018 No 295]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/295/m_ose_dg.pdf [in Ukrainian].

14. Metodolohichni polozhennia derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia shchodo merezhi ta diialnosti zakladiv osvity: zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky vid 09.06.2021 r. № 111 [Methodological guidelines of the state statistical survey on the network and activities of educational institutions: approved by the Order of the State Statistics Service of June 09, 2021 No 111]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/111/111.pdf [in Ukrainian].

15. Metodolohichni polozhennia z typolohizatsii vyrobnykiv produktsii silskoho hospodarstva: zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 21.12.2017 r. № 332 [Methodological

guidelines on the typology of agricultural producers: approved by the Order of the State Statistics Service of Ukraine of December 21, 2017 No 332]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2017/332/mp_tvpsg.zip [in Ukrainian].

16. Metodyka rozrakhunku pokaznykiv sotsialnykh vykliuchen ta stanu bidnosti za umovamy zhyttia: zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 29.12.2017 r. № 340 [Methodology for calculating indicators of social exclusion and poverty according to living conditions: approved by the Order of the State Statistics Service of Ukraine of December 29, 2017 No 340]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2017/340/m_svsb_uzh.zip [in Ukrainian].

17. Serednostrokovyi plan priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku: zatverdzheno rozporyadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.04.2017 r. № 275-r., stanom na 04.10.2017 r. [Medium-term plan of priority actions of the Government until 2020: approved by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 03, 2017 No 275-r, as of October 04, 2017]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80#n10 [in Ukrainian].

18. Metodolohichni polozhennia z orhanizatsii derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia shchodo turystiv ta odnodennykh vidviduvachiv na punktakh propusku cherez derzhavnyi kordon (dlia viznoho turyzmu): zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 31.12.2019 r. № 453 [Methodological guidelines on the organization of state statistical monitoring of tourists and one-day visitors at checkpoints across the state border (for inbound tourism): approved by the Decree of the State Statistics Service of Ukraine of December 31, 2019 No 453]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2019/453/453.pdf [in Ukrainian].

19. Metodolohichni polozhennya z orhanizatsiyi derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia shchodo diialnosti kolektyvnykh zasobiv rozmishchuvannia: zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 01.02.2019 r. № 43, stanom na 11.01.2021 r. [Methodological guidelines on the organization of state statistical survey on the activities of collective accommodation facilities: approved by the Decree of the State Statistics Service of Ukraine of February 01, 2019 No 43, as of January 11, 2021]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/08/8.pdf [in Ukrainian].

20. Forma derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia Anketa №1-PDU (richna) "Podorozh po Ukraini": zatverdzheno nakazom Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 26.11.2020 roku № 334 [Form of state statistical survey Questionnaire №1-PDU (annual) "Journey through Ukraine": approved by the Order of the State Statistics Service of Ukraine of November 26, 2020 № 334]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/334/334_2020.htm [in Ukrainian].

S. P. Chervona,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit,
E-mail: s_svitlana@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1581-4448;
N. O. Parfentseva,
DSc in Economics
E-mail: parfentsevaN@ukr.net,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2768-8100

Improving the Normative and Legal Framework for Organization of Official Statistics in Ukraine as Part of Implementing the Association Agreement between Ukraine and EU

The process of adaption of the national law to the law of EU in "Statistics" field and the effectiveness of its practical implementation in 2014–2020 in the two dimensions – harmonization of the Ukrainian law on statistics with the law of EU and harmonization of the national statistical methodology with the EU methodology – was investigated as part of the monitoring of the implementation of Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, European Atomic Energy Community and their Member State, on the other part.

The analysis revealed that the State Statistics Service of Ukraine had devoted considerable effort to the implementation of commitments fixed in the Association Agreement between Ukraine and EU in "Statistics" concerning these two dimensions. It includes the elaboration of draft Laws of Ukraine "Official Statistics" and "Amendments of Some Laws of Ukraine Regulating the Official Statistical Activties", which have passed

through all the necessary debate and hearings, but still have to be brought to consideration of the session of the Verkhovna Rada of Ukraine.

It is stressed that to harmonize the national statistical methodology with the methodology of EU and carry out the tasks envisaged in the action plan for implementation of the Association between Ukraine and EU in the section "Statistics and Information Exchange", approved by the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine has elaborated and approved the methodological guidelines on organization of the official statistical observation "Uses and reserves of fuels", the technique for assessment of the final energy consumption by households by purpose, based on methods of mathematical modelling, the methodological guidelines for the official statistical observation of the network and activities of education institutions, the methodological guidelines for making typology of agricultural producers, the technique for estimating the indicators of social exclusion and poverty by living conditions, the methodological guidelines on organization of the official statistical observation of tourists and one day visitors in the state border checkpoints (for incoming tourism), the methodological guidelines on organization of the official statistical observation of the activities of collective accommodation facilities. Also, the Program for the Official Statistics Development till 2023 has been elaborated.

The further steps towards harmonization of the Ukrainian law on statistics and the national statistical methodology with the law and methodology of EU are outlined.

Key words: *Association Agreement between Ukraine and EU, normative and legal framework, official statistics, adaptation of national law, State Statistics Service of Ukraine.*

Бібліографічний опис для цитування:

Червона С. П., Парфенцева Н. О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення організації державної статистики України в рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Статистика України.* 2022. № 1. С. 30–39. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.03

Bibliographic description for quoting:

Chervona, S. P., & Parfentseva, N. O. (2022). Udoskonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia orhanizatsii derzhavnoi statystyky Ukrainy v ramkakh realizatsii uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Improving the Normative and Legal Framework for Organization of Official Statistics in Ukraine as Part of Implementing the Association Agreement between Ukraine and EU]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 30–39. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.03 [in Ukrainian].

UDC 339.5:[338.1+005.334+005.21+001.895](477+479.24)
JEL Classifications: F15, F53, P45 **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.04**

T. M. Bulakh,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department for Economy and Management of Foreign Economic Activities,
E-mail: tmbulakh@nasoa.edu.ua
ResearcherID: K-6198-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9061-0325;
O. A. Ivashchenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Head of Department for Economy and Management of Foreign Economic Activities,
E-mail: OAIvashchenko@nasoa.edu.ua
ResearcherID: I-4533-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8490-778X;
O. M. Motuzka,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department for Economy and Management of Foreign Economic Activities ,
E-mail: ommotuzka@nasoa.edu.ua
ResearcherID: K-6501-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9028-6994;
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Ukraine's Foreign Trade Relations with the Republic of Azerbaijan: State, Risks, Strategic and Innovative Areas of Strengthening

The article contains an analysis of the state, features and effectiveness of foreign trade relations of Ukraine with the Republic of Azerbaijan. It is revealed that the top priority of Ukraine in its approach to the expansion of cooperation with the Republic of Azerbaijan is the policy of diversification of energy sources. Also, Azerbaijan is to a large extent lucrative for Ukrainian businesses as a market for metal and agricultural products and a customer of Ukrainian advanced technologies and developments and engineering works. The industrial and agricultural sectors of the Azeri economy demand products and materials for oil and gas, extracting, defense, chemical, food and manufacturing industries. So, the Republic of Azerbaijan is interested in supplies of Ukrainian goods and exploitation of its science & technology capacities.

The main risks and threats limiting the expansion of trade between the two countries are highlighted: prioritization by Azerbaijan of the stability in exports of energy sources to the main partners and attraction of investment to the domestic economy. It means that the Azeri party is unlikely to prioritize the supplies of hydrocarbons to Ukraine, hence, the issue of supplies will be discussed only in a declarative manner, with no visible prospects for its solution in the interests of Ukraine. The procedure of relations between Ukraine and Azerbaijan is regulated by an agreement. It may involve the risk of unilateral violation of this agreement by Baku with respect to the implementation of free trade zone. Its signal is the imposition by Baku of unjustified unofficial limitations on the volume of imported products made in Ukraine. Also, in certain case Ukrainian goods may be subject to additional shadow duties.

Strategic and innovative areas of strengthening the commercial relations of Ukraine with the Republic of Azerbaijan in transport and transit, agriculture and food industry, information technologies, food safety and tourism are proposed. The organization of trading houses as an effective scheme for intensifying foreign trade cooperation between Ukraine and the Republic of Azerbaijan is highlighted.

Key words: *foreign trade relations, exports, imports, risks, trading houses.*

Introduction. An essential features of the foreign economic cooperation of Ukraine today are lack of an effective strategy and foreign trade infrastructure, the commodity-based pattern of exports and the reliance of the domestic economy on countries supplying energy sources or some other material resources. Besides that, diversification of exports and imports, expansion of cooperation with other countries, the Republic of Azerbaijan in particular, has become a vitally important objective for Ukraine along with the escalating military and political conflict with Russia that used to be a critical trade partner for Ukraine.

Literature review. The always important issue of setting foreign trade strategies has long been in focus of foreign and domestic researchers, including O. Bilorus, R. Vernon, B. Hubskyi, C. Johnson,

© T. M. Bulakh, O. A. Ivashchenko, O. M. Motuzka, 2022

I. Kirzner, A. Kyseliov, P. Krugman, D. Lukianenko, A. Marshall, J. Mill, B. Olin, Yu. Pakhomov, M. Pozner, A. Poruchnyk, D. Ricardo, A. Smith, Yu. Solodkovskyi, R. Solow, F. Hayek, G. Hamel, E. Heckscher, J. Hix, T. Tsyhankova, E. Chamberlain, J. Schumpeter and many others [3]. But only few research works devoted to performance and outlooks of cooperation between Ukraine and Azerbaijan have been published by now.

The article's objective is to analyze the performance of foreign trade relations of Ukraine with the Republic of Azerbaijan and elaborate strategic and innovative areas for their expansion.

Research results. Ukraine nowadays is deeply integrated in the global economic area, maintaining economic relations with more than 200 countries. The Republic of Azerbaijan is an important trade partner of Ukraine with the immense unexploited potential for the expansion of trade and economic relations. To reveal the performance, tendencies, problems and prospects of commercial relations between the two countries, the study is supported by an analysis of export and import transactions.

In the soviet times, the economy of Azerbaijan was closely linked to the other soviet republics. Azerbaijan used to supply them with the products of chemical and fuel industries, ferrous and non-ferrous metallurgy, mechanical engineering (oil and electrical equipment, household conditioners), metalwork, light industry. Azerbaijan used to be a principal supplier of vegetables (especially early varieties), fruit, grapes, tea leaves. The other republics exported to it mainly finished products: machine tools, agricultural machinery, cars, clothes, tableware, foods [7].

Trade relations of Azerbaijan with Ukraine both in the soviet era and in the independence period tended to feature a positive trade balance for Ukraine. In 1987, imports from Ukraine accounted for 57% of the total Azeri trade in goods, including the products of food, mechanical engineering and metalwork industries, which aggregate share was 85%. Goods like sugar, animal fats, steel pipes and rolling, TV sets, cars, freight mainline wagons were characteristic of the Azeri imports. More than 60% of cast iron, 40% of ferrous metal rolling, 55% of steel pipes, 60% of sugar and table sugar, nearly 30% of milk and dairy products were imported to Azerbaijan from the Ukrainian Soviet Socialist Republic. The largest shares of Azeri exports to Ukraine in that period were with products of light industry (38%), mechanical engineering and metalwork (17%), chemical and oil refinery (12%), and food industry. Also, a large contribution in the Azeri exports was made by goods like tobacco, cotton fibers, silk fabric, household refrigerators, petroleum oils, fresh vegetable, carpets, and synthetic rubber.

The scopes of trade between the two countries plummeted in 1991, once Ukraine gained independence. The main factors were:

(i) declined macroeconomic indicators of both countries since that beginning of 1990s;

(ii) disrupted payment schemes or too bad communications between the two countries;

(iii) declined scopes and changed structure and destinations of the foreign trade;

(iv) weakening transport links between the two countries;

(v) instable political situation in the neighboring regions [7, p. 181].

Besides that, at early 1990s both countries were busy seeking for solutions to internal problems and elaborating a radically new economic policy based on market schemes. These new challenges for the two countries obviously required a good deal of effort and time.

The official relations between the two countries were renewed on February 6, 1992. Today, the trade relations between them are based on the Free Trade Agreement signed on July, 22, 1995 between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Azerbaijan. Besides that, the legal framework for the trade relations is provided by the Agreement on Official Registration of Transit Goods and Luggage of Citizens between the Customs Committee of Ukraine and the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan (signed 01.05.1993), the Agreement on Mutual Recognition of Custom Documents and Custom Securities between the Customs Committee of Ukraine and the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan (signed 01.05.1993), and the Agreement on Custom Cooperation between the Government of the Republic of Azerbaijan and the Government of Ukraine (signed 24.03.1997), other bilateral and multilateral agreements and contracts [10].

However, the volume of trade between Azerbaijan and Ukraine was declining before 2001. While in 1997 it made $ 11,778.000 in 2001 it fell down to $ 6,171,000.

An essential factor of this decline was devaluation of the Russian ruble, provoking a reduction of export prices in Russia with a subsequent growth in the Russian exports to all the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS).

The Agreement "On Economic Cooperation between the Ukrainian and Azerbaijan Republics in 2000–2009" was signed in 2000. After that, beginning with 2002, the trade volume between the two countries started to rapidly grow [10]. In 2010, the bilateral trade in goods made nearly $ 1,000,000,000 [2]. This trend was being on until 2014. On account of worsening Russian-Ukrainian relations and difficult geopolitical situation in Ukraine, first and foremost in Donbas region, the trade volume between Ukraine and Azerbaijan plummeted in 2014–2016 (by thrice): from $ 979,000,000 to $ 321,000,000.

The period of 2017–2020 was marked by gradual recovery of the positive trade dynamics both for goods and services, with absolute figures remaining low compared with the potential of mutual trade (Table 1, compiled according to data from [8]). It should be noted that currently Ukraine is the second, after Russia, main partner of Azerbaijan in bilateral trade in the post-soviet area [2].

Table 1

The dynamics of trade in goods and services between Ukraine and the Republic of Azerbaijan

Indicator	2017		2018		2019		2020	
	$ million	%	$ million	%	$ million	%	$ million	%
Total, including	803.7	↑250.7	853.6	↑6.2	825.4	↓3.4	717.2	↓13.2
– exports	381.0	↑38.0	381.0	0.0	433.3	↑13.7	370.3	↓14.3
– imports	422.6	↑849.6	472.6	↑11.8	392.1	↓17.3	346.9	↓11.5
Balance	–41.6	–	–91.6	–	+41.2	–	+23.4	–

The upward dynamics of commodity exports from Ukraine to Azerbaijan could be recovered in 2017–2020 (Table 2, compiled according to data from [8]). The main factor for its decline is that factories in Donbas, an industrial center of Ukraine which used to be metal products supplier to Azerbaijan, worked intermittently due to the warfare. Another factor is a series of limitations on the transit of Ukrainian goods across the Russian territory, imposed by Russia once Ukraine ratified the Free Trade Agreement with EU.

Table 2

The dynamics of bilateral trade in goods between Ukraine and the Republic of Azerbaijan

Indicator	2017		2018		2019		2020	
	$ million	%	$ million	%	$ million	%	$ million	%
Total, including	772.0	↑268.4	824.6	↑6.7	779.8	↓5.4	665.3	↓14.7
– exports	354.7	↑43.1	360.0	↑1.5	400.6	↑11.3	346.8	↓13.4
– imports	417.3	↑950.2	464.6	↑11.3	379.2	↓18.4	318.5	↓16.1
Balance	–62.6	–	–104.6	–	+21.4	–	+28.3	–

The commodity structure of the Ukrainian trade with Azerbaijan in 2017–2020 is given in Table 3 (compiled according to data from [6]). Data in Table 3 show that the commodity structure is devoid of rationality, hence, the foreign trade does not feature a strategic character. The main category of Ukrainian exports to Azerbaijan is ferrous metals and products made thereof [6]. Apart from the traditionally heavy supplies of foods to Azerbaijan (nearly 50% of the total exports), recently there has been a more pronounced upward trend in pharmaceutical goods (↑75%), power equipment (↑60%), ferrous metals (↑11%) [8]. The imports to Ukraine from Azerbaijan are dominated by foods and fuels.

Table 3

The dynamics of the commodity structure of the foreign trade in goods between Ukraine and the Republic of Azerbaijan

(%)

Goods	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Exports							
Ferrous metals	29,09	26,65	25,10	11,28	6,13	5,96	5,88
Products from ferrous metals	15,65	15,89	9,79	12,04	5,79	7,59	9,64
Imports							
Edible nuts	29,12	11,04	18,96	20,57	13,76	1,55	2,19
Mineral fuel	19,50	15,71	26,97	22,78	4,00	93,71	90,99
Plastics	20,08	16,70	24,76	27,50	26,47	1,88	1,77

The commodity structure of Ukrainian exports could be essentially diversified in 2020 due to the introducing new commodity positions on the Azeri market (electrical equipment, chemicals, furniture, technical products made of nonprecious metals). The structure of Ukrainian imports from Azerbaijan was diversified through increasing the share of food

products, chemicals, polymers, carbamide, wagons for modernization of Ukrainian railway transport.

The commodity imports of Ukraine from Azerbaijan were dominated by oil and oil refinery products. In 2020, the Azeri State Oil Company SOCAR shipped to Ukraine 1,100,000 tons of oil worth $ 296,000,000. The Azeri oil accounted for 62% in the total oil imports to Ukraine. In January-April 2021, Ukraine imported 377,400 tons of Azeri oil worth $ 142,600,000. Also, the transit of Azeri light oil across the Ukrainian territory to Central and Eastern European markets using the oil pipeline systems "Odesa – Brody" and "Druzhba" was launched in February 2020. This transit route was used to transport 900,000 tons of oil to Belarus in 2020. In January-March 2021, it allowed to deliver to Belarus 270,000 tons of Azeri oil.

Preparative works to signing the Intergovernmental Agreement on Support of the Project of Euro-Asian Oil Transport Corridor and the project for transportation of Azeri light oil across the Czech territory to the oil refinery factory in the town of Kralupy (Czech Republic) are being on now. A feasibility study of supplying Azeri natural gas to Ukraine on line of the international project "Southern Gas Corridor" has been launched, which is supposed to diversify sources and delivery routes for Azeri natural gas to Ukraine via the territories of Turkey, Bulgaria, and Romania.

The shares of commodity positions in the Ukraine's trade with the Republic of Azerbaijan in 2020 were as follows:

- Exports: agro-industrial complex – 47.3%, chemical industry – 15.2%, wood processing industry – 13.2%, basic metals – 13.0%, mechanical engineering – 9.6%, other – 1,7%;
- imports: chemical industry – 90.5%, agro-industrial complex – 4.0%, mechanical engineering – 2.8%, textiles – 0.9%, basic metals – 0.9%, other – 0.9% [8].

The figures showing the dynamics of trade in services between Ukraine and Azerbaijan are given in Table 4 (compiled according to data from [8]), and its structure is shown in Table 5 (compiled by data from [6]).

Table 4

The dynamics of bilateral trade in services between Ukraine and the Republic of Azerbaijan

Indicator	2017		2018		2019		2020	
	$ million	%	$ million	%	$ million	%	$ million	%
Total, including	31.6	↓4.0	29.0	↓8.3	47.0	↑62.1	51.9	↑10.3
– exports	26.2	↓6.7	21.0	↓9.9	34.1	↑63.8	23.5	↓31.2
– imports	5.3	↑12.0	8.0	↑50.9	12.9	↑61.3	28.4	↑120.0
Balance	+20.9	–	+13.0	–	+21.2	–	–4.9	–

Table 5

The structural dynamics of bilateral trade in selected categories of services between Ukraine and the Republic of Azerbaijan

(%)

Service	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Exports						
Transport services	42.88	46.65	39.24	47.08	58.20	57.50
Travel-related services	47.17	38.93	50.15	38.49	33.28	–
Imports						
Business services	31.36	19.70	33.92	38.99	39.84	13.26

Data in Table 4 show that the trade in services between Ukraine and Azerbaijan is heavily dependent on geographic and transit location of Ukraine, with the principal export categories being transport and travel-related services.

3300 licenses for international freight transportations could be issued for Ukrainian truckers due to support from the Ministry of Transports, High Technologies and Communications of the Republic of Azerbaijan and the Secretariat of the Intergovernmental Commission of the Program for the International Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA). A proposition to increase the number of licenses with consideration to the parties' needs was made as part of the preparatory works for the next meeting of the Ukraine-Azeri Commission on International Automobile Transportations.

As regards air transport, the state air service companies of both countries have been working over the possibility to renew regular flights of the Ukrainian company "International Ukrainian Airlines" and Azeri company AZAL on the routes Kyiv – Baku – Kyiv

and Odesa – Baku – Odesa. In the earlier half of 2021, the State Agency of Civil Aviation of the Republic of Azerbaijan approved the decision of the State Aviation Service of Ukraine allowing the Ukrainian air company "Skyup Airlines" to be a scheduled passenger carrier on the routes Zaporizhzhia – Baku, Kharkiv – Baku, and Lviv – Baku.

The role of Ukraine and its transport capacities has been enhanced at international level, i. e. in international projects East-West and Transcaspian International Transport Route. Measures of diplomatic assistance have been taken to intensify the Ukrainian-Azeri cooperation in the improvement of transport logistics infrastructures of Ukraine, Azerbaijan and Georgia. In 2020, there were 13 trips of container trains from China to Ukraine via the Azeri and Georgian territories, which were going to the Polish town of Sławków and back to the Chinese city of Hsingan. To enhance this area of cooperation, the Ministry of Infrastructure of Ukraine is conducting a feasibility study jointly with the Azeri party (joint-stock company "Azeri Railways", Azeri Caspian Sea Shipping Company, SOCAR and joint-stock company "Baku International Sea Trade Port") for the optimization of logistics routs, in order to increase the scopes of freight container transportations through negotiating basic tariff rates on freight transport in Black and Caspian seas [6].

The Ukrainian imports of services from Azerbaijan are dominated by business services.

So, the commercial cooperation between the two countries is being improved and intensified in the new environment in view of their mutual benefits. Its extension will be possible if the following conditions are met [9]:

– a sound and in-depth feasibility study of the existing potential for expansion of cooperation between Azerbaijan and Ukraine in view of new challenges and adverse effects of the COVID-19 pandemic;

– Taking full benefits of traditional forms and areas of foreign trade activities and measures for their modernization;

– taking due account for the newly opened opportunities for the involvement of Ukrainian investors and companies in projects for restoration and revival of the Karabakh region in Azerbaijan;

– elaborating advanced schemes and tools for intensification of trade between Azerbaijan and Ukraine through implementing targeted regional programs and projects, launching joint activities, enhancing the investment attractiveness, etc.

Besides that, it is necessary to consider the main risks involved in the expansion of commercial cooperation of Ukraine with the Republic of Azerbaijan, associated with prioritization by Azerbaijan of the stability of exports of energy sources to the main partners and attraction of investment to the domestic economy. Because the Azeri party is unlikely to prioritize the supplies of hydrocarbons to Ukraine, this issue will be discussed only in a declarative manner, with no visible prospects for its solution in the interests of Ukraine. Another impediment for the expansion of bilateral trade between Ukraine and Azerbaijan is unilateral violation by Azerbaijan of the articles on implementation of free trade zone, contained in the existing agreement between Ukraine and Azerbaijan. As a result, Azeri custom bodies imposed unjustified unofficial limitations on the volumes of imported goods made in Ukraine; in certain cases, Ukrainian goods may be subject to additional shadow duties [4].

Conclusions. Ukraine and Azerbaijan have been friendly partners with the relations based on the principles of mutual respect and equal cooperation, characterized by the consistent and comprehensive development of equal and constructive dialog covering all the levels and all the issues of mutual concern. The top priority for Ukraine in the expansion of cooperation with the Republic of Azerbaijan is the policy of diversification of energy sources supplies.

We believe that the following areas of strategic and innovative activities can strengthen commercial relations between the two counties:

1. Transport and transit links. Since 2020 and on, there have been thirteen trips of container trains from China to Ukraine across the Azeri territory. Apart from allowing for Ukrainian imports from Asian markets, Azerbaijan opens good opportunities for diversification of Ukrainian export markets. The respective departments of the two countries and diplomatic offices in Kyiv and Baku continue the effort aimed to optimize transport routes and increase the volume of freight transportations.

2. Agriculture and food industry. Advanced areas of cooperation in this field are admittedly plant-growing, especially viticulture, arable farming, animal husbandry, research and development.

3. Information technologies and professional education therein. Given the great experience of professional training in IT, Ukraine can offer reliable partnership for Azerbaijan in this field.

4. Food safety. The Azeri party shows interest in the Ukrainian practices of certification, veterinary activities, professional development of food safety personnel, professional training in veterinary or phytosanitary.

5. Tourism. Statistics of tourist exchange between Azerbaijan and Ukraine confirms the stably high interest of the parties to the whole spectrum of tourist business, from its cultural and historic segments to wellness, medical and business ones.

6. Collaborative effort on line of regional economic organizations involving multilateral formats in implementing initiatives aimed to improve economic cooperation in the region.

7. Organization of trading houses. "Trading House Ukraine" Ltd and the trade network "Ukrainian Foods"

(with ten outlets in the city of Baku and one in the city of Gəncə) have already been operating in Azerbaijan as part of bilateral cooperation [8]. The main activities of new organizations are export and import transactions without limitations on the commodity nomenclature, making or processing of goods except for the ones subject to prohibitions or limitations according to the domestic law or international agreements joined by Ukraine and Azerbaijan. Activities of Ukrainian and Azeri specialists in the trading house format will allow for elaborating supplementary schemes for extending the economic cooperation between the two countries, thus providing businessmen with a new toolkit of mutual communications. We believe that the implementation of these cooperation areas will help strengthen and deepen commercial relations between Ukraine and the Republic of Azerbaijan.

Further studies will have a more detailed focus on problems and prospects of the investment activity of Ukraine in its economic cooperation with the Republic of Azerbaijan. They will involve elaboration of the system approach to optimization of the regulation of the investment policy of Ukraine with respect to stimulating the investment activity of foreign trade partners.

References

1. Abbasov, Ch. M. (2006). *Ekonomika Azerbaydzhana na putyah globalizatsii: predposyilki i posledstviya [Azerbaijan's economy on the path of globalization: preconditions and consequences].* Baku: Elm [in Russian].

2. Alizade, A. R. (2021). Ekonometricheskiy analiz dvuh determinantov torgovo-ekonomicheskih otnosheniy mezhdu Ukrainoy i Azerbaydzhanom [Econometric analysis of two determinants of trade and economic relations between Ukraine and Azerbaijan]. *Scientific Collection "InterConf", 1 (37),* 118–128. Retrieved from https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/6-8.12.2020/402 [in Russian].

3. Hryn, V. P., & Kondratenko, A. I. (2019). Analiz zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy z krainamy Afryky u 2009–2018 rokakh [Analysis of foreign trade in goods of Ukraine with African countries in 2009–2018]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin, 2 (13),* 21–25 [in Ukrainian].

4. Zovnishnoekonomichne spivrobitnytstvo Ukrainy: stan, perspektyvy rozvytku, zahrozy ta ryzyky [Foreign economic cooperation of Ukraine: state, prospects of development, threats and risks]. (2014). *Borysfen Intel. Independent Analytical Center For Geopolitical Studies.* Retrieved from https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-regioni/arxiv-ukraïna/vneshekonom/ [in Ukrainian].

5. Mamedov, R. M. (1990). *Ekonomicheskie svyazi Azerbaydzhanskoy SSR [Economic links of the Azerbaijan SSR].* Baku: Azerneshr [in Russian].

6. Petrova, H. Ye., Voitov, S. H., & Hrytsenko, A. V. (2019). Stratehichni ekonomichni vidnosyny Ukrainy ta Azerbaidzhanu [Strategic economic relations between Ukraine and Azerbaijan]. I*nfrastruktura rynku – Market infrastructure, 35,* 26–30 [in Ukrainian].

7. Pylin, A. G. (2015). Vneshneekonomicheskie svyazi Azerbaydzhana v kontekste regionalnoy integratsii [Foreign economic relations of Azerbaijan in the context of regional integration]. *Problemy postsovetskogo prostranstva – Problems of the post-Soviet space, 1,* 58–76 [in Russian].

8. Spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu y Azerbaidzhanom v ekonomichnii sferi [Sports between Ukraine and Azerbaijan in the economic sphere]. *azerbaijan.mfa.gov.ua.* Retrieved from https://azerbaijan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ekonomichne-spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-mizh-ukrayinoyu-j-azerbajdzhanom-v-ekonomichnij-sferi [in Ukrainian].

9. Tahirova, S. M., Panahalieva, M. O., & Aliev, Sh. T (2021). Sovremennyie aspektyi i perspektivyi torgovo-ekonomicheskih svyazey Azerbaydzhana s postsovetskimi respublikam [Modern aspects and prospects of trade and economic relations of Azerbaijan with the post-Soviet republics]. *Scientific Sollection "InterConf", 57,* 91–101. Retrieved from https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/18-19.05.2021/540 [in Russian].

10. Eyvazov, A. A. (2010). Dinamika razvitiya torgovyih svyazey mezhdu Azerbaydzhanskoy i Ukrainskoy Respublikami [The dynamics of the development of trade relations between the Republics of Azerbaijan and Ukraine]. *Molodoy uchyonyy – Young scientist, 3 (14),* 143–145 [in Russian].

Т. М. Булах,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності,
E-mail: tmbulakh@nasoa.edu.ua
ResearcherID: K-6198-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9061-0325;
О. А. Іващенко,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки та менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності ,
E-mail: OAIvashchenko@nasoa.edu.ua
Researcher ID: I-4533-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8490-778X;
О. М. Мотузка,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності,
E-mail: ommotuzka@nasoa.edu.ua
ResearcherID: K-6501-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9028-6994;
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Зовнішньоторговельні зв'язки України з Республікою Азербайджан: стан, ризики, стратегічні та інноваційні напрями зміцнення

У статті проаналізовано стан, виявлено особливості та ефективність зовнішньоторговельних зв'язків України з Республікою Азербайджан. З'ясовано, що основним пріоритетом України в підході до розвитку співпраці з Республікою Азербайджан є політика диверсифікації джерел енергетичної сировини. Крім цього, Азербайджан приваблює виробників України значною мірою як ринок збуту метало- та агропродукції, а також у плані застосування українських передових технологій, наукових розробок, виконання інженерно-технічних робіт. Промисловий та аграрний сектори економіки Азербайджану потребують продукції і матеріалів для нафтогазової, видобувної, військово-технічної галузей, хімічної, харчової та переробної промисловості. У свою чергу, Республіка Азербайджан зацікавлена у поставках українських товарів, а також використанні її науково-технічного потенціалу.

Виокремлено основні ризики та загрози, які гальмують розвиток зовнішньої торгівлі між країнами: надання Азербайджаном у рамках стратегічного напрямку зовнішньоекономічного розвитку пріоритету питанням забезпечення стабільного експорту енергоносіїв до основних країн-партнерів та залученню інвестицій в економіку країни. Це означає, що азербайджанська сторона не розглядатиме питання постачання вуглеводнів до України як пріоритетне, що зумовлюватиме збереження цього питання лише на декларативному рівні без існування реалістичних перспектив щодо його вирішення в інтересах України. Порядок взаємовідносин між Україною та Азербайджаном регулюється на підставі договору. Серед ризиків слід зазначити порушення цього договору в односторонньому порядку з боку Баку в частині запровадження зони вільної торгівлі. Це проявляється у встановленні митними органами невмотивованих неофіційних обмежень на обсяги ввезення до країни продукції українського виробництва. Також в окремих випадках вітчизняні товари обкладаються додатковими тіньовими зборами.

Запропоновано стратегічні та інноваційні напрями зміцнення зовнішньоторговельних зв'язків України з Республікою Азербайджан у сферах транспортно-транзитних взаємозв'язків, агропромислового комплексу, інформаційних технологій, харчової безпеки та туризму. Виокремлено організацію торгових домів як дієвого механізму активізації зовнішньоторговельного співробітництва між Україною і Республікою Азербайджан.

Ключові слова: *зовнішньоторговельні зв'язки, експорт, імпорт, ризики, торгові доми.*

Bibliographic description for quoting:

Bulakh, T. M., Ivashchenko, O. A., & Motuzka, O. M. (2022). Ukraine's Foreign Trade Relations with the Republic of Azerbaijan: State, Risks, Strategic and Innovative Areas of Strengthening. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 40–46. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.04

Бібліографічний опис для цитування:

Булах Т. М., Іващенко О. А., Мотузка О. М. Зовнішньоторговельні зв'язки України з Республікою Азербайджан: стан, ризики, стратегічні та інноваційні напрями зміцнення. *Статистика України.* 2022. № 1. С. 40–46. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.04

УДК 311.213.3:[005.591.6:338.45]:311.313 (477) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.05**
JEL Classification: C13, L60, L70, O55, P48

С. О. Іщук,
доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу,
E-mail: iso.ird@ukr.net
Researcher ID: G-6417-2019,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3698-9039;
Л. Й. Созанський,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
E-mail: ls.ird2@ukr.net
ResearcherID: G-5930-2019,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7854-3310;
Державна установа "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України"

Порівняльна статистична оцінка інноваційної діяльності промислового сектору економіки України (регіональний розріз)

Інновації значною мірою визначають динаміку валової доданої вартості, прибутку, продуктивність праці, а отже, і рівень заробітної плати. Відповідно, інтенсивна інноваційна діяльність промислових підприємств є однією з найвагоміших передумов ефективного соціально-економічного розвитку країни. Метою статті є визначення тенденцій інноваційної діяльності промислового сектору економіки регіонів України на основі порівняльної статистичної оцінки. За результатами проведеного аналізу виявлено, що частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції в Україні є найменшою серед країн Європи. Так, у 2020 році вона склала 1,9% (проти 3,3% у 2013 році), тоді як у Польщі значення цього показника становило понад 9%, а в Німеччині – 18%. Низький рівень інноваційності промислової продукції в Україні є прямим наслідком відносно малих витрат на інновації (у 2020 році – 0,47 млрд євро проти 4,58 млрд євро у Польщі та 133,2 млрд євро у Німеччині). При цьому обсяг зазначених витрат упродовж 2012–2020 років зменшився на понад 70%. Аналітично доведено, що інноваційна активність промислового сектору економіки України у регіональному розрізі є вкрай нерівномірною. Зокрема, незаперечним лідером (зі значним відривом від решти регіонів) за обсягом реалізованої інноваційної продукції промисловості на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також за обсягами витрат на інновації була і залишається Донецька область, водночас найбільша кількість інноваційно активних підприємств традиційно зосереджена у Харківській області. Виявлено, що загалом висока експортоорієнтованість інноваційної продукції вітчизняної промисловості забезпечується середньо-низькотехнологічними виробництвами (металургійним, виробництвом гумових і пластмасових виробів, ремонтом і монтажем машин і устаткування). Водночас в Україні має місце висока імпортозалежність у сегментах проміжного та кінцевого споживання продукції високо- і середньо-високотехнологічних виробництв, зокрема машинобудівних, текстильних, хімічних і фармацевтичних. Це свідчить про наявність системних проблем, пов'язаних як із впливом низки макроекономічних чинників (передусім кон'юнктури на певних ринках), так і зі слабкою системою державного стимулювання та регулювання інноваційної діяльності й захисту національних економічних інтересів.

Ключові слова: *інноваційна продукція, промисловість, виробництво, витрати на інновації, інноваційно активні підприємства, регіони, рівень, структура, частка.*

Постановка проблеми. Висока інноваційна активність промислових підприємств є однією з найвагоміших передумов ефективного соціально-економічного розвитку країни. Це обумовлено тим, що інновації, зокрема технологічні, впливають на продуктивність праці, динаміку валової доданої вартості і прибутку, а відтак+ і на рівень заробітної плати. Опосередковано інноваційний розвиток економіки може визначати тенденції трудової міграції з країни, залежність від фінансових вливань міжнародних фондів, конкурентоспроможність вітчизняної продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках. Своєю чергою, рівень інноваційності промислового сектору економіки відображається у технологічній структурі випуску, експорту, визначаючи роль країни у глобальних ланцюгах створення вартості й залежність економіки від імпортної продукції, передусім висо-

© С. О. Іщук, Л. Й. Созанський, 2022

котехнологічних виробництв, основних засобів. У підсумку інноваційність промисловості може впливати і на рівень економічної безпеки країни.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми інноваційного розвитку є предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, бар'єри на шляху забезпечення успішної реалізації промислової політики інноваційної спрямованості в Україні, а також роль держави, бізнесу, фундаментальних і прикладних досліджень у подоланні негативних тенденцій, які уповільнюють або унеможливлюють економічний розвиток, зокрема промислового сектору національної економіки, висвітлено в публікації [1]. Інноваційний розвиток промисловості України під впливом процесів трансформації інституційного середовища та перспективи реіндустріалізації науково обґрунтовано у роботі [2]. У дослідженні [3] з допомогою кореляційно-регресійного аналізу обґрунтовано авторську гіпотезу про те, що значення таких показників, як загальний обсяг інноваційної продукції, частка інноваційної продукції, нової для ринку, а також обсяг інноваційної продукції, реалізованої за межі України, залежать від видів витрат на інновації. Отже, впливаючи на структуру витрат на інноваційну діяльність, підприємство може досягти максимальної економічної віддачі та суттєво збільшити рівень конкурентоспроможності своєї продукції. Відмінності між екосистемами та інноваційними системами, переваги екосистемного підходу порівняно з традиційним систематичним поглядом на створення інновацій, властивості інноваційних екосистем і сучасних інноваційних процесів розглянуто в статті [4]. Проте поза увагою вітчизняних учених залишаються питання інноваційного розвитку на мезорівні.

Метою статті є визначення тенденцій інноваційної діяльності промислового сектору економіки регіонів України на основі порівняльної статистичної оцінки.

Основні результати дослідження. Традиційно (і перманентно) основна маса інновацій продукується у промисловому секторі економіки. Так, на підприємства переробної промисловості в Україні припадає найбільше (близько 22%) інноваційно активних підприємств. Частка підприємств із технологічними інноваціями також найвища у промисловості, зокрема у переробній (понад 15%) і в постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (понад 12%). Водночас на підприємства переробної промисловості припадає понад 15% нетехнологічних інновацій. Проте, на жаль, інноваційність української промисловості, а отже, й економіки загалом, є найнижчою в Європі. Зокрема, частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції (далі за текстом – інноваційність продукції) в Україні у 2020 році склала 1,9% (проти 3,3% у 2013 році), тоді як у Польщі значення цього показника становило понад 9%, а в Німеччині – 18%.

З-поміж виробництв переробної промисловості найвища інноваційність продукції традиційно характерна для виробництв машинобудування, поліграфії і металургії (табл. 1, за даними [5–7]; дані по Україні за 2020 рік, а Польщі й Німеччині – за 2019 рік). Водночас найменш інноваційною є продукція низькотехнологічних виробництв, зокрема харчової, легкої, деревообробної і меблевої промисловості. Для порівняння, у Польщі й Німеччині ці виробництва також є менш інноваційними, однак їх рівень суттєво перевищує аналогічні показники в Україні. Також доцільно зауважити, що сировинний і ресурсний потенціали названих низькотехнологічних виробництв України та Польщі є приблизно однаковим.

Таблиця 1

Частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами

(%)

Вид економічної діяльності	Код за КВЕД (секція, розділ)	Україна	Польща	Німеччина
А	1	2	3	4
Промисловість	В+С+Д+Е	1,9	9,3	18,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	В	1,8	0,4	3,2
Переробна промисловість:	С	2,4	10,9	21,7
– виробництво харчових продуктів	10	1,1	3,7	8,1
– виробництво напоїв	11	1,6	7,3	2,8
– виробництво тютюнових виробів	12	...*	7,9	12,1
– текстильне виробництво	13	1,3	13,1	12,3
– виробництво одягу	14	...	3,2	10,6
– виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	15	...	3,2	38,1

Продовження табл. 1

А	1	2	3	4
– оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	16	1,5	6,7	6,3
– виробництво паперу та паперових виробів	17	0,4	14,7	6,5
– поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації	18	...	6,3	10,5
– виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	...	16,1	10,7
– виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	0,9	8,1	14,5
– виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	3,5	9,6	16,5
– виробництво гумових і пластмасових виробів	22	0,9	6,5	11,0
– виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	23	1,1	4,4	9,4
– металургійне виробництво	24	...	5,1	11,9
– виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	25	1,5	7,0	5,6
– виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	9,9	23,2	26,5
– виробництво електричного устаткування	27	7,8	27,2	28,5
– виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	5,8	15,2	16,0
– виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	29	3,6	21,8	47,9
– виробництво інших транспортних засобів	30	4,4	21,7	24,6
– виробництво меблів	31	1,4	5,9	12,2
– виробництво іншої продукції	32	3,1	4,1	14,6
– ремонт і монтаж машин і устаткування	33	0,2	6,9	7,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	...	0,5	3,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	...	1,5	3,5

* – відомості відсутні (тут і далі).

Із рівнем інноваційності продукції тісно корелює рівень технологічності промислового виробництва. Так, упродовж 2013–2018 років в Україні частка виробництв із використанням високих технологій у структурі доданої вартості зменшилася на 4,5 в. п., а технологій середньо-високого рівня – на 8,8 в. п. (табл. 2, згруповано за спеціальними агрегаціями, передбаченими у [8]). Водночас на 7,0 в. п. зросла частка виробництв з використанням технологій середньо-низького рівня і на 6,4 в. п. – технологій низького рівня. Зазначимо, що виробництво з використанням високих технологій охоплює виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування (коди за КВЕД 21, 26, 30.3).

Таблиця 2

Структура доданої вартості (за витратами виробництва) промислових виробництв України

(%)

Рік	Виробництво з використанням високих технологій (коди за КВЕД 21, 26, 30.3)	Виробництво з використанням технологій середньо-високого рівня (коди за КВЕД 20, 25.4, 27, 28, 29, 30 (без 30.1, 30.3), 32.5)	Виробництво з використанням технологій середньо-низького рівня (коди за КВЕД 18.2, 19, 22, 23, 24, 25 (без 25.4), 30.1, 33)	Виробництво з використанням технологій низького рівня (коди за КВЕД 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 (без 18.2), 31,32 (без 32.5)
2013	11,2	27,3	31,0	30,5
2014	8,1	19,2	32,2	40,5
2015	8,4	20,5	29,6	41,5
2016	9,8	17,0	31,3	41,9
2017	8,0	16,0	36,2	39,8
2018	6,7	18,4	38,0	36,9
2019	6,8	21,9	31,5	39,8

У 2019 році погіршення технологічної структури промислового виробництва в Україні призупинилось і розпочали формуватися деякі позитивні тренди. Зокрема, частка виробництв із використанням високих технологій у структурі доданої вартості збільшилася на 0,1 в. п., а частка виробництв середньо-високого рівня – на 3,5 в. п.

Загалом низький рівень інноваційності й технологічності вітчизняної промисловості є однією з ключових причин високої імпортозалежності національної економіки від продукції проміжного і кінцевого споживання високо- та середньо-високотехнологічних виробництв, передусім машинобудівних, текстильних, хімічних і фармацевтичних (табл. 3, за даними [9]).

Таблиця 3

Залежність економіки України від імпорту продукції окремих високо- і середньо-високотехнологічних виробництв у 2019 році

(%)

Виробництво	Частка імпорту у продукції		Частка імпорту у витратах виробництв
	кінцевого споживання	проміжного споживання	
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	97,9	80,1	40,3
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	90,5	84,1	42,0
Виробництво електричного устаткування	83,4	67,0	45,2
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	10,6	64,9	51,1
Виробництво гумових і пластмасових виробів	80,4	47,1	59,0
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	80,0	52,9	45,1
Виробництво продуктів нафтоперероблення	78,4	78,5	33,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	67,4	74,5	39,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	61,0	61,0	29,2

Інноваційна активність промислового сектору економіки України у регіональному розрізі є вкрай нерівномірною. Так, незаперечним лідером за обсягом реалізованої інноваційної продукції промисловості була Донецька область – 15,4 млрд грн у 2020 році, що становило майже третину від загальноукраїнського показника (47,5 млрд грн). Значні обсяги (понад 1 млрд грн) інноваційної продукції у 2020 році також реалізували промислові підприємства Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської і Харківської областей. З великим відривом від решти регіонів Донецька область також лідирує за рівнем інноваційності промислової продукції, активно відновлюючи і нарощуючи свій інноваційний потенціал. Так, упродовж 2019–2020 років частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції у цьому регіоні зросла на 6,0 в. п. (табл. 4, за даними [5]; для Миколаївської і Чернівецької областей остання колонка розрахована як різниця між 2019 і 2013 роками). Порівняно високих значень (>4,5%) цього показника у 2020 році досягли Кіровоградська і Луганська області.

Таблиця 4

Частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промисловими підприємствами

(%)

Рік / Область	2013	2014	2015	2017	2018	2019	2020	2020–2013
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	2,3	2,3	0,6	0,9	0,7	0,9	0,9	–1,4
Волинська	3,0	2,5	2,2	0,3	1,0	0,7	1,4	–1,6
Дніпропетровська	1,9	0,7	0,4	0,1	0,2	0,2	1,4	–0,5
Донецька	3,0	1,7	2,6	1,3	0,3	5,2	6,3	3,3
Житомирська	5,5	1,4	1,8	0,5	0,4	0,8	0,2	–5,3
Закарпатська	15,5	8,4	4,6	1,8	2,4	0,7	0,4	–15,1
Запорізька	2,3	1,7	2,7	2,4	2,1	1,6	1,2	–1,1
Івано-Франківська	4,3	3,8	1,3	0,4	1,1	0,3	0,5	–3,8

Продовження табл. 4

А	1	2	3	4	5	6	7	8
Київська	2,4	2,2	0,8	0,8	1,4	0,9	1,0	–1,4
Кіровоградська	6,4	2,9	2,3	1,8	4,8	4,2	4,7	–1,7
Луганська	2,1	0,2	1,8	0,1	0,3	3,0	4,6	2,5
Львівська	3,0	2,1	1,9	0,8	1,0	0,8	1,0	–2,0
Миколаївська	3,0	1,5	0,3	1,0	0,3	2,4	...	–1,6
Одеська	3,6	2,4	1,2	0,3	1,1	1,5	1,3	–2,3
Полтавська	6,5	8,9	1,9	0,2	0,4	0,2	2,7	–2,8
Рівненська	0,8	0,8	0,4	0,0	0,2	...	0,4	–0,4
Сумська	10,4	10,4	7,1	2,0	2,1	2,0	1,1	–9,3
Тернопільська	2,6	1,7	2,8	0,8	1,9	0,9	2,4	–0,2
Харківська	4,8	3,8	3,4	2,2	2,5	3,0	2,5	–2,3
Херсонська	4,0	5,4	1,4	1,5	1,7	2,3	1,9	–2,1
Хмельницька	1,6	0,9	0,7	0,1	0,1	0,7	1,0	–0,6
Черкаська	2,0	1,6	0,7	1,1	1,7	1,5	0,8	–1,2
Чернівецька	2,6	2,0	2,4	0,9	0,5	0,4	...	–2,2
Чернігівська	0,9	1,0	0,5	1,0	2,7	2,6	1,1	0,2

Загалом низький рівень інноваційності промислової продукції в Україні є прямим наслідком відносно малих витрат на інновації (0,47 млрд євро у 2020 році проти 4,58 млрд євро у Польщі та 133,2 млрд євро у Німеччині), обсяг яких упродовж 2012–2020 років зменшився на понад 70% (рис. 1, за даними [5]). Водночас частка власних коштів підприємств у цих витратах за вказаний період зросла на 32,5 в. п., що є ознакою зменшення обсягів зовнішніх інвестицій в інноваційну діяльність.

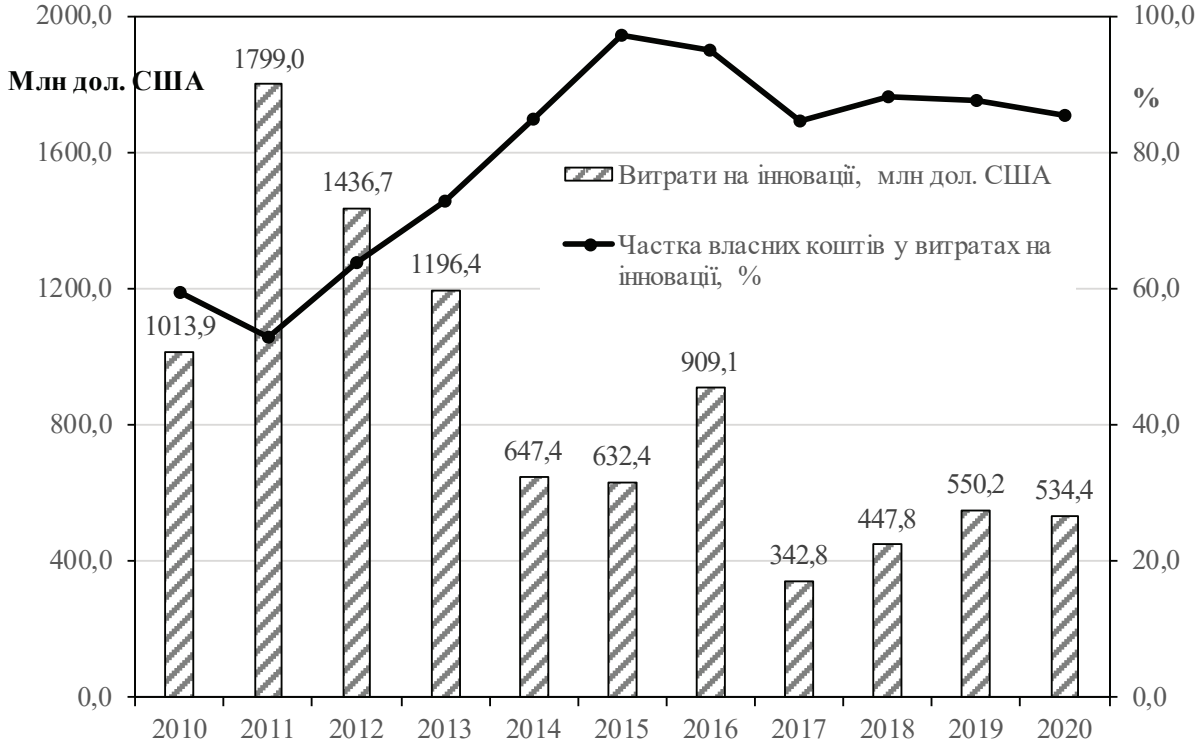

Рис. 1. Показники витрат на інновації промислових підприємств в Україні

Найбільші витрати на інновації у промисловості (понад 1 млрд грн) традиційно характерні для індустріальних регіонів, передусім Дніпропетровської і Донецької областей. У 2020 році до них долучилися Запорізька і Харківська області, які досягли найвищого зростання значень цього показника, порівняно з попереднім роком – на 230% і 176% відповідно. Також варто зауважити, що Харківська область активно залучає інші джерела інвестицій у промисловий сектор економіки, про що свідчить скорочення частки власних коштів підприємств у витратах на інновації, зокрема у 2020 році – на 11,6 в. п. (табл. 5, за даними [5]).

Таблиця 5

Частка власних коштів у витратах на інновації промислових підприємств

(%)

Рік / Область	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Вінницька	95,1	98,9	100,0	99,9	96,9	99,9	100,0	97,8
Волинська	100,0	88,7	100,0	31,8	...	...	83,5	...
Дніпропетровська	98,4	87,8	99,1	99,5	74,0	98,4	78,5	85,3
Донецька	100,0	99,9	99,0	99,7	...	98,8	99,5	99,1
Житомирська	76,7	82,1	82,6	70,4	81,4	...	97,9	100,0
Закарпатська	100,0	100,0	99,1	90,7	...	...	100,0	100,0
Запорізька	100,0	98,8	100,0	100,0	83,4	93,9	98,0	89,1
Івано-Франківська	30,9	82,8	76,0	96,3	93,9	...	98,7	...
Київська	96,2	65,8	99,7	86,1	...	75,0	95,8	94,7
Кіровоградська	99,6	99,5	100,0	84,9	77,0	...	97,8	89,8
Луганська	37,7	100,0	100,0	100,0	...	...	95,6	84,9
Львівська	83,1	83,4	74,4	81,5	87,6	59,5	86,3	61,0
Миколаївська	24,0	91,5	97,0	79,8	99,5	94,6	97,9	100,0
Одеська	97,0	99,0	79,8	91,8	...	...	93,6	78,3
Полтавська	97,1	32,3	93,3	99,0	86,5	100,0	40,7	51,2
Рівненська	64,0	94,9	99,2	49,7	...	100,0	74,0	96,4
Сумська	69,6	42,6	100,0	99,3	60,7	56,4	66,6	97,7
Тернопільська	77,2	100,0	90,7	55,1	72,8	66,1	39,8	47,1
Харківська	87,3	85,2	80,3	71,1	74,3	83,9	80,7	69,1
Херсонська	96,0	86,0	86,8	99,5	100,0	...	99,4	99,1
Хмельницька	83,4	57,3	82,4	73,6	...	94,7	80,1	90,1
Черкаська	68,9	92,6	94,2	87,1	42,5	73,2	86,9	99,0
Чернівецька	75,1	92,6	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	...
Чернігівська	38,3	69,1	34,5	73,0	...	74,8	91,6	98,9

Кількість інноваційно активних промислових підприємств в Україні упродовж 2013–2020 років зменшилась у понад два рази – від 1758 до 809. У регіональному розрізі найбільша кількість таких підприємств традиційно зосереджена у Харківській (95 у 2020 році проти 191 у 2014 році), Дніпропетровській (відповідно, 75 проти 109), Запорізькій (41 проти 108), Київській (56 проти 66) і Львівській (60 проти 129) областях. У 2020 році до них долучилася Тернопільська область, яка відновила кількість інноваційно активних промислових підприємств до рівня 2014 року (36) і водночас стала лідером за часткою інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств – 39,6% порівняно з 22,7% у Харківській області та 16,8% у середньому в Україні.

Упродовж 2014–2020 років кількість інноваційно активних підприємств у машинобудуванні (сегменті промисловості, який генерує найбільше інновацій) скоротилася понад удвічі (із 397 до 194), а найбільше – у виробництві електричного устаткування (на 54,3%). Попри те частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості машинобудівних підприємств за аналізований період залишалася відносно стабільною, щороку демонструючи незначні коливання (рис. 2, за даними [5]). Виняток становить виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (коди 29, 30), яке за 2016–2020 роки продемонструвало падіння значень аналізованого показника на 13,1 в. п.

Незмінним лідером (із великим відривом від решти регіонів) за кількістю промислових підприємств, які впроваджували інновації, є Харківська область. Проте кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів у цьому регіоні упродовж 2014–2019 років скоротилась у 2,6 раза, тоді як Дніпропетровська і Сумська області, навпаки, наростили за вказаний період значення цього показника у 3,2 раза і 4,0 раза відповідно. Активно відновлює інноваційний потенціал промислового сектору своєї економіки Львівська область. Так, у 2020 році проти 2019 року кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації, тут зросла в 1,6 раза і склала 56 (99 у 2014 році).

В Україні також спостерігається загальна негативна тенденція до скорочення кількості підприємств машинобудування, які впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) та зменшення кількості останніх (рис. 3, за даними [5]). Виняток становить виробництво машин і устаткування, підприємства якого у 2019 році про-

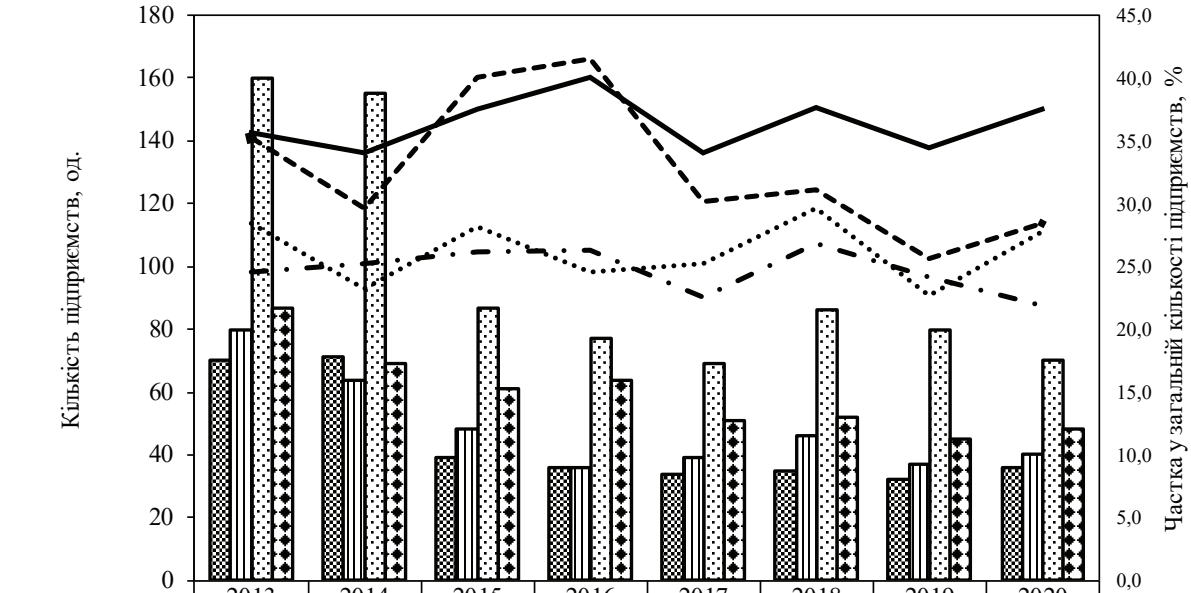

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Код 26	70	71	39	36	34	35	32	36
Код 27	80	64	48	36	39	46	37	40
Код. 28	160	155	87	77	69	86	80	70
Код. 29-30	87	69	61	64	51	52	45	48
Код 26	35,7	34	37,5	40	34	37,6	34,4	37,5
Код 27	28,5	23,2	28,2	24,5	25,2	29,7	22,7	27,8
Код. 28	24,5	25,2	26,2	26,3	22,6	26,8	24,1	21,9
Код. 29-30	35,22	29,6	40	41,6	30,2	31,1	25,6	28,5

Рис. 2. Кількісні показники інноваційно активних підприємств машинобудування в Україні

демонстрували зростання кількості впроваджених нових технологічних процесів у 2,5 раза порівняно з попереднім роком.

Обсяг реалізованої машинобудівними підприємствами інноваційної продукції в Україні упродовж 2014–2020 років скоротився на 84%. Найбільшого падіння значень цього показника за аналізований період зазнало виробництво машин і устаткування (–86,8%). Із темпами приросту реалізованої машинобудівними підприємствами інноваційної продукції тісно корелювали темпи приросту експорту цієї продукції. Так, загальні обсяги реалізованої інноваційної машинобудівної продукції за межі України у 2019 році склали 43,4% від значень 2013 року, водночас експорт комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – лише 4%. Кількість машинобудівних підприємств, які експортували інноваційну продукцію, упродовж 2014–2019 років зменшилась у понад два рази (з 344 до 161).

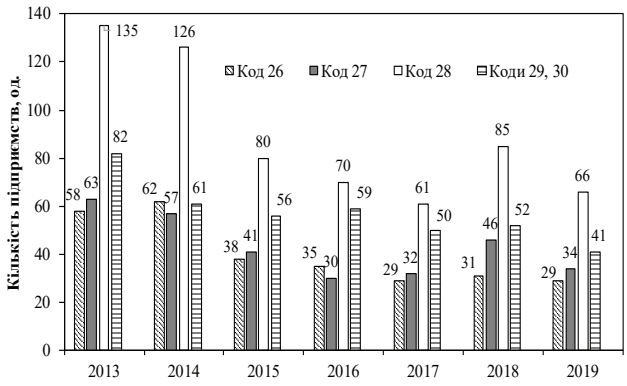

Кількість машинобудівних підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси)

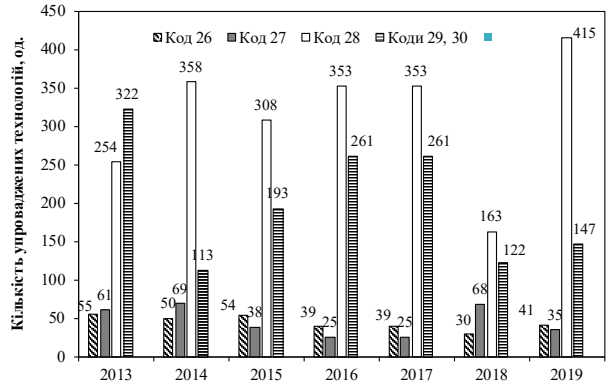

Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів машинобудівними підприємствами

Рис. 3. Кількісні показники технологічних інновацій в Україні

Загалом в Україні кількість промислових підприємств, які реалізували інноваційну продукцію за межі країни, упродовж 2012–2019 років скоротилась у 2,35 раза (від 378 до 161). Найбільше таких підприємств – традиційно у Харківській області (32 у 2019 році проти 43 у 2014 році), а також у Запорізькій (відповідно, 15 проти 22) і Сумській (11 проти 14) областях. Найсуттєвіше скорочення кількості промислових підприємств, які експортували інноваційну продукцію, упродовж 2014–2019 років відбулось у Донецькій (від 24 до 5) і Львівській (від 20 до 5) областях. Попри те Донецька область у 2019 році була лідером (зі значним відривом від решти регіонів) за обсягом реалізованої інноваційної продукції за межі України – 13,26 млрд грн, а також за величиною частки цієї продукції у загальному експорті інноваційної продукції промисловості – 90,2% проти 55,6% у 2013 році (рис. 4, за даними [5]; зазначимо, що для частини регіонів України така інформація є недоступною).

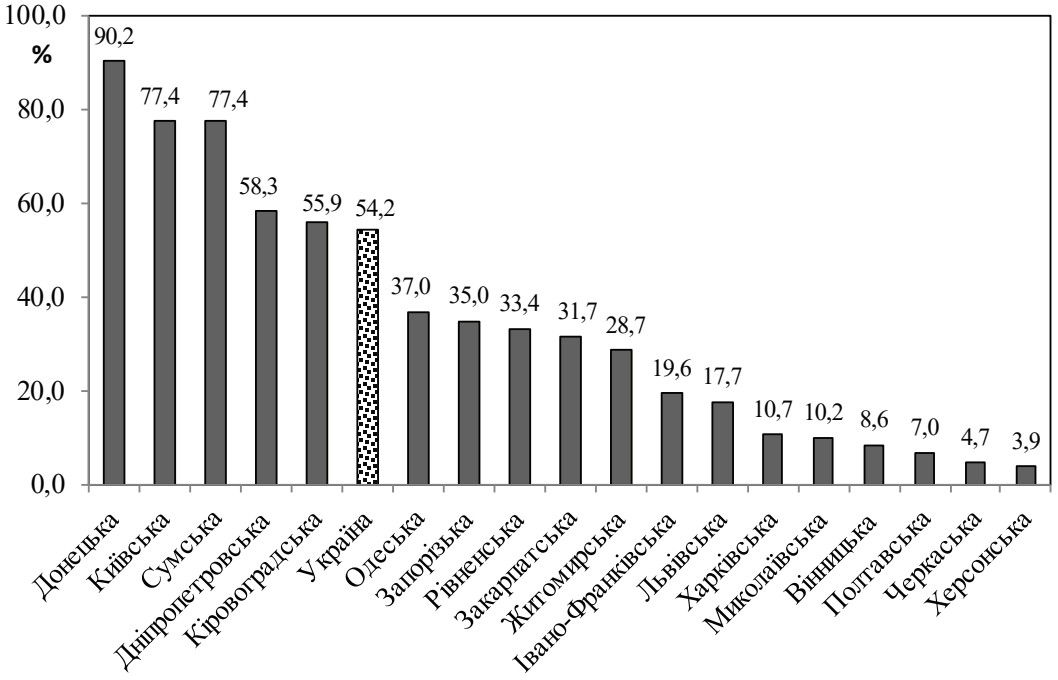

Рис. 4. Рейтинг регіонів України за значенням частки реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг) за межі країни в обсязі реалізованої інноваційної продукції, 2019 рік

Попри загалом низький рівень інноваційності вітчизняної промислової продукції експортоорієнтованість останньої є порівняно високою. Зокрема, частка продукції, реалізованої за межі країни, в обсязі реалізованої інноваційної продукції промисловості України у 2019 році перевищила значення аналогічного показника Польщі на 8,0 в. п. (табл. 6, за даними [5; 6]). У розрізі виробництв переробної промисловості (зважаючи на доступні дані), найвища експортоорієнтованість інноваційної продукції в Україні характерна для металургійного виробництва, виробництва гумових і пластмасових виробів, ремонту і монтажу машин і устаткування.

З іншого боку, рівень експортоорієнтованості інноваційної продукції деяких виробництв в Україні є надмірно низьким. Це стосується, зокрема, виробництва хімічних речовин і хімічної продукції, виробництва напоїв, виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів. Низька експортоорієнтованість інноваційної продукції названих виробництв, поряд із порівняно невисоким рівнем її інноваційності загалом, є ознакою неконкурентності продукції цих виробництв на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Водночас оптимальний рівень експортоорієнтованості інноваційної продукції (~30% за світовими стандартами) мають: виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування; виробництво іншої продукції. Проте частка інноваційної продукції в обсязі промислової продукції цих виробництв є мінімальною – 0,7% і 0,3% відповідно.

Висновки. За останнє десятиріччя внаслідок впливу багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників частка промисловості у ВВП України зменшилася на 4,6% (із 22,6% у 2010 році до 18% у 2020 році). Такі суттєві структурні зміни супроводжувалися та/чи спричинялися низкою процесів, а саме:

– тривалою політикою аграризації економіки, що відображалась у створенні сприятливих умов (включно з державними дотаціями, стимулюванням експорту та ін.) для аграрного сектору, передусім продукції рослинництва, і водночас – у відсутності необхідних умов та підтримки розвитку

Таблиця 6

Частка продукції, реалізованої за межі країни, в обсязі реалізованої інноваційної продукції промисловості у 2019 році

(%)

Вид промислової діяльності	Код за КВЕД (секція, розділ)	Україна	Польща
Промисловість	**B+C+Д+E**	**54,2**	**46,2**
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	...	43,8
Переробна промисловість	C	53,9	45,2
– виробництво харчових продуктів	10	18,1	21,6
– виробництво напоїв	11	2,0	6,8
– виробництво тютюнових виробів	12	...	3,8
– текстильне виробництво	13	...	57,3
– виробництво одягу	14	...	75,0
– виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	15	...	65,6
– оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	16	...	44,8
– виробництво паперу та паперових виробів	17	...	37,4
– поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації	18	...	22,2
– виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	...	1,2
– виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	11,5	60,5
– виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	...	20,8
– виробництво гумових і пластмасових виробів	22	82,0	53,8
– виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	23	...	43,2
– металургійне виробництво	24	90,6	49,0
– виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	25	28,7	38,6
– виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	2,3	69,8
– виробництво електричного устаткування	27	49,6	52,9
– виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	52,4	61,2
– виробництво автотранспортних засобів, причепів і – напівпричепів	29	6,7	77,1
– виробництво інших транспортних засобів	30	45,8	61,8
– виробництво меблів	31	35,5	54,2
– виробництво іншої продукції	32	29,2	63,4
– ремонт і монтаж машин і устаткування	33	63,6	42,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	...	...
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	...	...

високо- й середньо-високотехнологічних промислових виробництв. Це супроводжувалося сприятливою кон'юнктурою на зовнішніх ринках для експорту сільськогосподарської сировини, з одного боку, але неефективним регулюванням (із позиції національних економічних інтересів) такого експорту державою – з іншого;

– нестабільністю динаміки розвитку вітчизняних виробництв переробної промисловості: індекс продукції переробної промисловості у 2020 році становив 94,1% проти 105,6% у 2016 році та 92,7% у 2013 році, тоді як індекс продукції машинобудування (як потенційно найвагомішого сегмента для продукування і впровадження інновацій) у 2020 році знизився до 82,4% проти 112,4% у 2018 році та 86,4% у 2013 році.

Наслідком описаних процесів стало зниження рівня технологічності та інноваційності продукції української промисловості попри порівняно високий (вищий, аніж, до прикладу, у Польщі) загальний рівень експортоорієнтованості інноваційної промислової продукції. Така ситуація в умовах суспільно-політичної нестабільності та посилення глобалізаційних процесів створює потенційні ризики для економічної безпеки країни. Той факт, що більша частина інноваційної продукції вітчиз-

няних промислових виробництв не реалізується на внутрішньому ринку України, свідчить про наявність системних проблем, пов'язаних як із впливом низки макроекономічних чинників (передусім кон'юнктури на певних ринках), так і зі слабкою системою стимулювання та регулювання інноваційної діяльності, а також захисту національних економічних інтересів.

У підсумку це призводить до дисбалансу міжсекоральних зв'язків у економіці. Так, вітчизняні металургійні та гумові виробництва, а також більшість виробництв машинобудування (коди за КВЕД 27, 28, 30), яким притаманна висока експортоорієнтованість інноваційної продукції, є стратегічно важливими сегментами економіки, мають високий потенціал розробки й упровадження інновацій, але на сьогодні їх виробничі, операційні та господарські процеси потребують реорганізації і модернізації із застосуванням інноваційних підходів. Тобто потреба у розробці й упровадженні інновацій для названих виробництв є дуже високою. Відповідно ситуація, за якої порівняно незначна кількість інноваційної продукції, що випускається в Україні, переважно експортується, тоді як національна економіка, зокрема її промисловий сектор, нагально потребують інновацій, є вкрай негативною. Підтвердженням останньої тези є висока імпортозалежність у сегментах проміжного і кінцевого споживання продукції високо- та середньо-високотехнологічних виробництв, а саме, машинобудівних, текстильних, хімічних і фармацевтичних.

Перспективи подальших авторських досліджень промислового сектору економіки лежать у площині обґрунтування напрямів імпортозаміщення в Україні, з огляду на збалансування міжсекторальної взаємодії та захисту національних інтересів.

Статтю підготовлено в рамках виконання відомчої теми "Наукові засади структурної трансформації промислового сектора економіки регіонів України" (номер державної реєстрації 0120U002104).

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_1_2

2. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України*. 2014. № 12. С. 4–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_2

3. Підоричева І. Ю., Ковчуга Л. І. Аналіз залежності між інноваційними витратами та обсягами реалізованої інноваційної продукції у промисловості України. *Економіка промисловості*. 2019. № 3 (87). С. 76–102. doi: http://doi.org/10.15407/econindustry2019.03.076

4. Підоричева І. Ю. Інноваційна екосистема в сучасних економічних дослідженнях. *Економіка промисловості*. 2020. № 2 (90). С. 54–92. doi: http://doi.org/10.15407/econindustry 2020.02.054

5. Наукова та інноваційна діяльність України за 2020 рік: стат. зб. // Державна служба статистики України. Київ, 2021. 242 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf

6. Rocznik Statystyczny Przemysłu, 2020 // Główny Urząd Statystyczny (GUS). Warszawa, 2021. 514 s. URL: https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2020,5,14.html

7. Core indicators innovations, 2021 ed. // Leibniz Centre for European Economic Research (ZEW), 2021. URL: https://www.zew.de/en/publications/zew-expertises-research-reports/research-reports/innovations/mannheim-innovation-panel-the-annual-german-innovation-survey/core-indicators

8. Показники діяльності суб'єктів господарювання, згруповані за спеціальними агрегаціями, передбаченими у Регламенті (ЄС) № 251/2009 від 11.03.2009 р. стосовно структурної статистики підприємств у 2010-2020 роках. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/pssg/pdsg_sa_2010_2020ue.xlsx

9. Таблиця "витрати-випуск" України в основних цінах за 2019 рік // Державна служба статистики України. Київ, 2021. 95 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_tvv_2019.pdf

References

1. Heyets, V. M. (2015). Bariery na shliakhu rozvytku promyslovosti na innovatsiinii osnovi ta mozhlyvosti yikh podolannia [Barriers on a way of development of the industry on the innovative basis and possibilities to overcome them]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 1*, 4–25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_1_2 [in Ukrainian].

2. Heyets, V. M. (2014). Instytutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy [Institutional conditionality of innovative processes in Ukraine's industrial development]. *Ekonomika*

Ukrainy – Economy of Ukraine,12, 4–19. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_2 [in Ukrainian].

3. Pidorycheva, I. Yu., & Kovchuha, L. I. (2019). Analiz zalezhnosti mizh innovatsiinymy vytratamy ta obsiahamy realizovanoi innovatsiinoi produktsii v promyslovosti Ukrainy [Analysis of correlation between innovative costs and volumes of realized innovative products in the industry of Ukraine]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 3 (87),* 76–102. Retrieved from http://doi.org/10.15407/econindustry2019.03.076 [in Ukrainian].

4. Pidorycheva, I. Yu. (2020). Innovatsiina ekosystema v suchasnykh ekonomichnykh doslidzhenniakh [Innovation ecosystem in contemporary economic researches]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 2 (90),* 54–92. Retrieved from http://doi.org/10.15407/econindustry 2020.02.054 [in Ukrainian].

5. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy za 2020 rik: stat. zb. [Scientific and Innovation Activity in Ukraine. 2020: Statistical Publication]. (2021). *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf [in Ukrainian].

6. Rozkrut, D. (Ed.). (2021). Rocznik Statystyczny Przemysłu 2020 [Statistical Yearbook of Industry 2020 – Poland]. *stat.gov.pl*. Retrieved from https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2020,5,14.html [in Poland].

7. Core indicators innovations. (2020). Leibniz Centre for European Economic Research (ZEW). *www.zew.de*. Retrieved from https://www.zew.de/publikationen/zew-gutachten-und-forschungsberichte/forschungsberichte/innovationen/innovationserhebung/kernindikatoren [in Deutsch].

8. Pokaznyky diialnosti subiektiv hospodariuvannia, zhrupovani za spetsialnymy ahrehatsiiamy, peredbachenymy u Rehlamenti (YES) № 251/2009 vid 11.03.2009 stosovno strukturnoi statystyky pidpryiemstv u 2010–2020 rokakh [Indicators of business entities for special aggregates of activities (Commission Regulation (EC) No 251/2009 of 11.03.2009) in 2010–2020]. (2021). *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/pssg/pdsg_sa_2010_2020ue.xlsx [in Ukrainian].

9. Tablytsia "vytraty-vypusk" Ukrainy v osnovnykh tsinakh. 2019 rik: stat. zb. [Table Input-Output of Ukraine at Basic Prices. 2019: Statistical Publication]. (2021). *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_tvv_2019.pdf [in Ukrainian].

S. O. Ishchuk,
DSc in Economics, Professor,
Head of the Department,
E-mail: iso.ird@ukr.net
ResearcherID: G-6417-2019,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3698-9039;
L. Yo. Sozanskyy,
PhD in Economics,
Senior Researcher,
E-mail: ls.ird2@ukr.net
ResearcherID: G-5930-2019,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7854-3310;
State Institution "Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine"

Comparative Statistical Assessment of Innovation Activity of the Industrial Sector of the Economy of Ukraine (Regional Context)

Innovation largely determines the dynamics of gross value added, profit, productivity, and hence the level of wages. Accordingly, intensive innovation of industrial enterprises is one of the most important prerequisites for effective socio-economic development of the country. The aim of the article is to determine the trends of innovation activity of the industrial sector of the economy of the regions of Ukraine on the basis of comparative statistical evaluation. According to the results of the analysis, the share of innovative products in the volume of sold industrial products in Ukraine is the lowest among European countries, in particular in 2020 it was 1.9% (compared to 3.3% in 2013), while in Poland the value this figure was over 9%, and in Germany – 18%. The low level of innovation in industrial products in Ukraine is a direct consequence of the relatively low cost of innovation (0.47 billion euros in 2020 against 4.58 billion euros in Poland and 133.2 billion euros in Germany), the volume of which during 2012–2020 decreased by more than 70%. It is analytically proved that the innovation activity of the industrial sector of Ukraine's economy in the regional context is extremely uneven. In particular, the undisputed leader (with a significant gap from other regions) in terms of sales of

innovative products in the domestic and foreign markets, as well as in terms of spending on innovation was Donetsk region, while the largest number of innovative enterprises was Kharkiv region. It is revealed that in general the high export orientation of innovative products of domestic industry is provided by medium-low-tech industries (metallurgy; production of rubber and plastic products; repair and installation of machinery and equipment). In contrast, Ukraine has a high import dependence in the segments of intermediate and final consumption of high- and medium-high-tech products, including machine-building, textile, chemical and pharmaceutical. This indicates the existence of systemic problems related to the influence of a number of macroeconomic factors (especially the situation in certain markets) and a weak system of government incentives and regulation of innovation and protection of national economic interests.

Key words: *innovation products, industry, production, innovation costs, innovation-active enterprises, regions.*

Бібліографічний опис для цитування:

Іщук С. О., Созанський Л. Й. Порівняльна статистична оцінка інноваційної діяльності промислового сектору економіки України (регіональний розріз). *Статистика України*. 2022. № 1. С. 47–58. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.05

Bibliographic description for quoting:

Ishchuk, S. O., & Sozanskyy, L. Yo. (2022). Porivnialna statystychna otsinka innovatsiinoi diialnosti promyslovoho sektoru ekonomiky Ukrainy (rehionalnyi rozriz) [Comparative Statistical Assessment of Innovation Activity of the Industrial Sector of the Economy of Ukraine (Regional Context)]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 47–58. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.05 [in Ukrainian].

UDC [311.17:005.336]:338.43(477)SDG
JEL Classification: C13, O13, Q19 **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.06**

T. V. Kobylynska,
DSc in Economics, Professor of the Department,
Zhytomyr Polytechnic State University,
E-mail: kebpua_ktv@ztu.edu.ua
ResearcherID: N-2678-2018,
ORCID: http://orcid.org/0000-0001-8376-9656;
L. Ye. Momotiuk,
DSc in Economics, First Vice-rector,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit,
E-mail: momotyuk_le@ukr.net
ResearcherID: F-4873-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0445-5948

National Assessment of Progress in Achieving the Sustainable Development Goals in Agriculture

The methodological and methodical foundations of enhancement of statistical assessment on the progress in achieving sustainable agricultural development and its environmental consequences requires an integrated statistical approach. Thanks to statistical analysis and evaluation it is possible to obtain a complete picture of the functioning of such a complex and dynamic system, develop means of influencing the totality of agricultural relations in order to reduce harmful effects on the environment and eliminate the negative environmental consequences of agricultural activities.

The article assesses the progress in achieving the targets for the sustainable development of agriculture in Ukraine with the help of indicators that ensure the filfillment of the objectives set. The quality of the available information support of monitoring is analyzed. In accordance with the given national targets by 2030, the actual reach of individual indicators that guarantee the implementation of the outlined objectives and targets for sustainable agricultural production was assessed.. It is noted that the main national indicators used to determine the implementation of the task are the indicators of the availability of a balanced diet at the level of reasonable standards for certain segments of the population.

It is stated that the Global Sustainable Development Goals (SDGs) form a wide range of economic, social and environmental challenges. Although global SDGs are not legally binding, countries take them into account and develop national measures to achieve them. It is noted that not all global indicators of SDG were relevant for Ukraine as for a number of indicators there are gaps in data sources, their metadata and information support for their monitoring. It is stated that during the process of introduction of national indicators the priority was given to the data that are produced on an ongoing basis within the framework of official statistics using approved methodologies and classifiers. In order to identify potential sources of the data to better reflect the sustainable development of agriculture, a comparative evaluation of global and national indicators, the achievement of which will ensure the implementation of the SDG was conducted.

Key words: *sustainable development, agriculture, Sustainable development goals, monitoring, indicators, evaluation.*

Problem statement. Sustainable, projected development of the agricultural sector is conditioned by the need to guarantee food security and provides the introduction of various forms and branches of management promoting sustainable rural communities, increasing the investment attractiveness of agricultural sectors, expanding Ukraine's participation in the world agricultural market, rational use of agricultural land and reduction of man-caused load of the agricultural sector on the environment.

National agriculture, its key role in the country's economy as well as the environmental consequences of its activities require an in-depth scientific study. The processes of agricultural development are determined by a combination of economic, environmental, political, social, legal and international factors, which are based on the strategic interests of the country, its natural and climatic conditions, geographical location and mentality of the people.

Improving the methodological and methodical foundations of statistical assessment of progress in achieving sustainable agricultural development and its environmental consequences requires a comprehensive statistical approach. Statistical

© T. V. Kobylynska, L. Ye. Momotiuk, 2022

analysis and evaluation can provide the most complete picture of the functioning of such complex and dynamic system, develop means of influencing the aggregate of agricultural relations to reduce the harmful effect on the environment and eliminate the negative environmental consequences of agricultural activities.

Analysis of recent research and publications. Currently the issue of assessing the progress of achieving sustainable agricultural development at the national and regional levels is under considerable attention of scientists. Thus, the monitoring of indicators proposed by J. Rockstrem and P. Sukhdev [1] has allowed to establish a conditional division of the Sustainable Development Goals (SDGs) into economic, environmental and social components. Assessing the progress of achieving sustainable development of agriculture allows to identify economic and environmental components among the indicators of the Sustainable Development Goals. This approach involves the inclusion of SDG 12 "Responsible consumption and production" in the economic dimension.

In the FAO reports, the division of indicators in this context implies the identification of such components as production and the environmental impact of agricultural production [2]. In addition, the division of the system of indicators into agricultural and environmental was carried out by D. Kanter and co-authors in the process of assessing the trade-offs in the agricultural sector in the period of sustainable development [3]. Noteworthy is the study made by L. Campanolo and co-authors, which proposed a comprehensive index of sustainable development assessment – FEEM SI to measure overall equilibrium [4].

A native scientist O. Nikishina offers a comprehensive assessment of the natural resource potential of agriculture based on a system of complementary indicators of sustainable development, focusing on the environmental consequences of this activity [5]. At the same time a comparative assessment of progress in achieving sustainable agricultural development by global and national SDGs and relevant indicators has not yet been conducted. The purpose of the study is to assess global and national targets and indicators underlying the assessment of progress towards sustainable agriculture.

Presentation of the basic material of the study. The main priority for the development of modern society should be a comprehensive consideration of social, economic and environmental issues. This will ensure the change of modern man-made development of the planet to a sustainable one. At present this problem has become global at both national and world levels: all countries, without exception, have faced the need to change the existing economic paradigm, including the creation of new concepts of balanced and sustainable agricultural development to eliminate global and regional environmental threats.

In 2015, as part of the 70th session of the UN General Assembly in New York, the UN Summit on Sustainable Development was held and the Post-2015 Development Agenda was adopted, which approved new guidelines for the world development. The final document of the Summit "Transforming our world: the agenda for sustainable development until 2030" approved 17 SDGs and 169 objectives. Ukraine, like other UN members, has joined the global process of sustainable development. In 2016–2017, the process of adapting the SDGs to the national information resource and its context took place. As a result of the adaptation process the national system of SDGs which consists of 17 goals and 86 tasks of national development, as well as 183 indicators on the information content of these tasks, was created. The national statistical system has been identified as the coordinator of data collection for SDGs monitoring [6].

By order of the Cabinet of Ministers of Ukraine a list of indicators has been approved in the context of which the data will be collected to monitor the implementation of the SDG. Also this document stipulates that the State Statistics Service of Ukraine guarantees the collection and publication of such data as well as coordination of work on the development of metadata by indicators. Central executive bodies with the participation of state bodies and other ones responsible for calculation of indicators, in terms of which the data are collected to monitor the implementation of the SDG, guarantee their collection and development of metadata and submit them to the State Statistics Service [7] . Besides, in order to ensure the national interests of Ukraine in sustainable development of the economy, civil society and the state, to achieve the increase in the level and quality of life of the population, respect for constitutional rights and freedoms of man and citizen, there was issued the Presidential Decree № 722/2019 "On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030" [8].

The 2030 Agenda for Sustainable Development was agreed in September 2015 by Heads of States and senior government officials. The planned SDGs are designed to stimulate social, economic and environmental progress for the period up to 2030 in the following areas:

– eradicating poverty and hunger worldwide;

– combating inequality within and between countries;

– building a peaceful, just and free from social barriers society;

– protecting human rights, promotion of gender equality and empowerment of women;

– ensuring the reliable conservation of our planet and its natural resources.

The 2030 Agenda for Sustainable Development, a new global agenda adopted by all UN member states in September 2015, has provided a common plan for peace and development for people and the planet both now and in the future. It is based on 17 SDGs and 169 relevant objectives to achieve them. The outlined goals are unprecedented in importance and scale and are related to overcoming poverty, protecting and guaranteeing the prosperity of the world. They have become an urgent call for joint action by all countries both developed and developing, namely for global partnership. All the countries recognize that overcoming poverty and other constraints must go in the context of strategies that improve health and education, reduce inequality and stimulate economic growth, intensify the fight against climate change and conserve global biodiversity.

Monitoring and evaluation of the progress of the SDG is taking place at various levels – national, regional, global and sectoral. The High-Level Political Forum is the central platform for the UN to monitor and revise the 2030 Agenda and the SDG at the global level. To this end, Agenda 2030 calls on UN member states to conduct voluntary national reviews of progress towards the SDG.

The Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030" and other legislative and regulatory documents stipulate that the SDG s for the period up to 2030 are the guidelines for drafting the forecasting and program documents, draft regulations to ensure the balance of economic, social and environmental dimensions of sustainable development of Ukraine [8–10].

Regarding sustainable agricultural production within the framework of national CSWs, 5 tasks and 13 indicators are planned [10; 11], namely:

Goal 2. Overcoming hunger, agricultural development.

Task 2.1. Ensure the availability of a balanced diet at the level of scientifically sound standards for all segments of the population:

2.1.1. Meat consumption per capita, kg/year.

2.1.2. Consumption of milk and dairy products per capita, kg/year.

2.1.3. Fish consumption per capita, kg/year.

2.1.4. Consumption of vegetables per capita, kg/year.

2.1.5. Fruit consumption per capita, kg / year.

Task 2.2. To double the productivity of agriculture, primarily through the use of innovative technology:

2.2.1. Labor productivity in agriculture, thousands of US dollars per employee.

2.2.2. Index of agricultural products, %.

Task 2.3. Ensure the creation of sustainable food production systems that contribute to preservation of ecosystems and gradually improve the quality of land and soil, primarily through the use of innovative technology:

2.3.1. Food production index, %.

2.3.2. Share of food industry products and processing of agricultural raw materials in exports of groups 1 – 24 of Ukrainian Classification of Goods for Foreign Economic Activity, %.

2.3.3. Share of agricultural lands under organic production in the total area of agricultural lands,%.

Task 2.4. Reduce food price volatility:

2.4.1. Consumer price index for food (average annual), %.

Goal 12. Responsible consumption and production.

Task 12.2. Reduce food losses in supply chains:

12.2.1. Share of postharvest losses in total grain production,%.

12.2.2. Share of post-harvest losses in total production of vegetables and melons, %.

In accordance with the given reference points for 2030 there has been assessed the actual state of achievement of certain indicators that ensure the implementation of the goals and objectives on sustainable agriculture. These objectives are supported by the list of indicators and benchmarks for 2020, 2025 and 2030. The indicators for assessing the sustainability of agriculture established at the national level are given in Table 1 (constructed by the authors according to the data [12]).

It is important to highlight the main problems to be solved in the framework of sustainable agricultural development:

1. Problems of food security and nutrition and promotion of sustainable development of agriculture (SDG 2). Such key goal of sustainable development as overcoming hunger, achieving food security and improving nutrition, promoting sustainable agriculture takes into account the links between supporting sustainable agriculture, empowering small farmers, promoting gender equality, ending rural poverty and promoting a healthy lifestyle etc.

2. Rural development (SDG 2).

The post-2015 sustainable development programme calls for overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agriculture. In particular, task 2.a implies an increase in investment, including by intensifying international cooperation, in rural infrastructure, agricultural research and agro-advocacy, technology development and establishment of genetic banks of plants and animals to strengthen the capacity of developing countries, especially the least developed countries in the field of agricultural production [10].

Table 1

Monitoring of indicators of sustainable development of agriculture in Ukraine

Indicators	Actual values						Target values		
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020	2025	2030
2.1.1.	50,9	51,4	51,7	52,8	53,6	53,8	61,0	71,0	80,0
2.1.2.	209,9	209,5	200,0	197,7	200,5	201,9	270,0	320,0	380,0
2.1.3.	8,6	9,6	10,8	11,8	12,5	12,4	Not defined		
2.1.4.	160,8	163,7	159,7	163,9	164,7	164,0	Not defined		
2.1.5.	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7	56,5	65,0	78,0	90,0
2.2.1.	8,68	8,71	9,30	10,61	10,83	12,17	10,0	12,5	15,0
2.2.2.	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	102,0	102,0	102,0
2.3.1.	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	99,5	103,0	103,0	103,0
2.3.2.	38,3	42,0	41,0	39,4	44,3	45,1	51,0	57,0	65,0
2.3.3.	1,0	0,9	0,7	0,7	1,1	1,1	1,1	1,3	1,7
2.4.1.	144,4	108,5	113,4	111,5	108,3	102,9	105,0	105,0	105,0
12.2.1.	2,3	2,0	1,8	1,8	1,8	1,7	1,8	1,0	0,5
12.2.2.	12,3	12,0	10,8	10,6	12,2	12,2	10,0	7,0	5,0

It is important to note that the main national indicators used to determine the implementation of task 2.1. are those that characterize the availability of a balanced diet at the level of reasonable standards for the population (Fig. 1, built by the authors according to the data [11]).

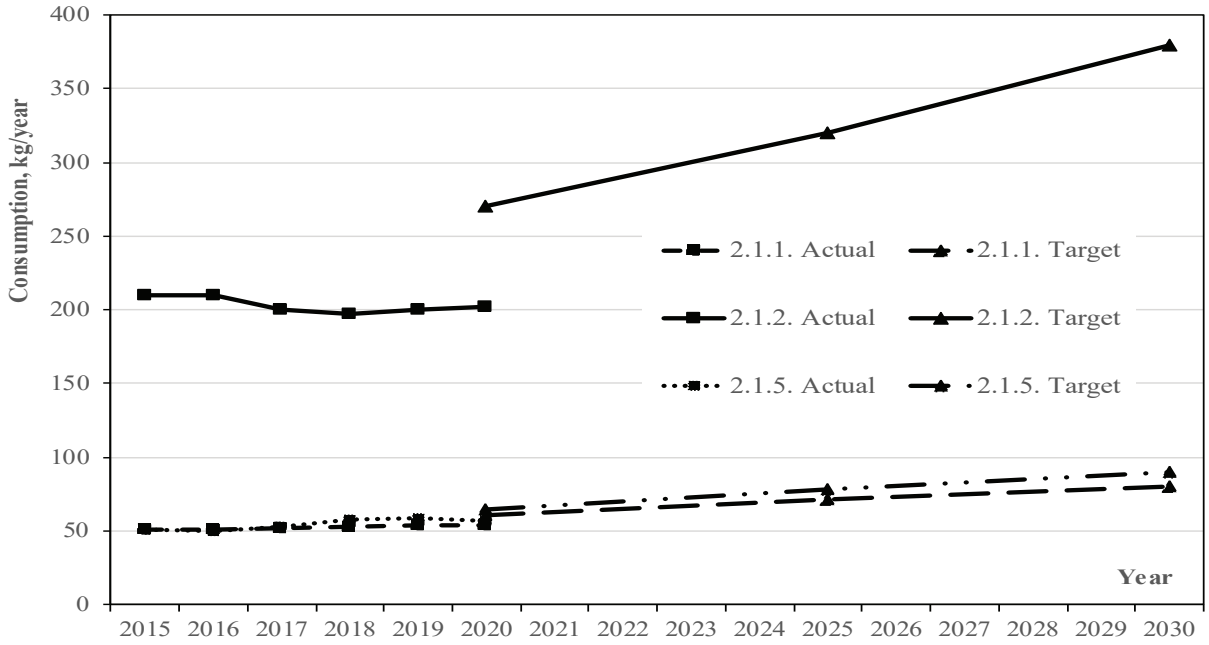

Fig. 1. Target values of the SDG task 2.1

The main problem that threatens food security is the lack of balanced nutrition of Ukrainians. Thus, due to products of animal origin, the caloric content of the diet is provided by only 28% at the optimal level of 55%. With regard to progress on Task 2.3, none of the benchmarks was reached during 2020 with the exception of indicator 2.3.3 (the share of agricultural land under organic production in the total area of agricultural land). However, it should be noted that the State Statistics Service does not currently conduct any official accounting of production and consumption of organic agricultural products. With regard to SDG 12 targets and indicators for sustainable agricultural production, only target 12.2 ("reduce food losses in value chains") is relevant. The target and actual values of the indicators for this task are shown in fig. 2 (built by the authors according to the data of [11]). The data in the figure indicate that the achievement of the target indicator 12.2.1 is quite probable, while with regard to indicator 12.2.2 there are no grounds to assert that there is any progress at the end of 2020.

Currently, there are no effective mechanisms in Ukraine to encourage the population to rational and sustainable consumption. The practice of using new and modified food products leads to irrational use of

natural resources, and collection and transportation of agricultural production are accompanied by significant losses of food products.

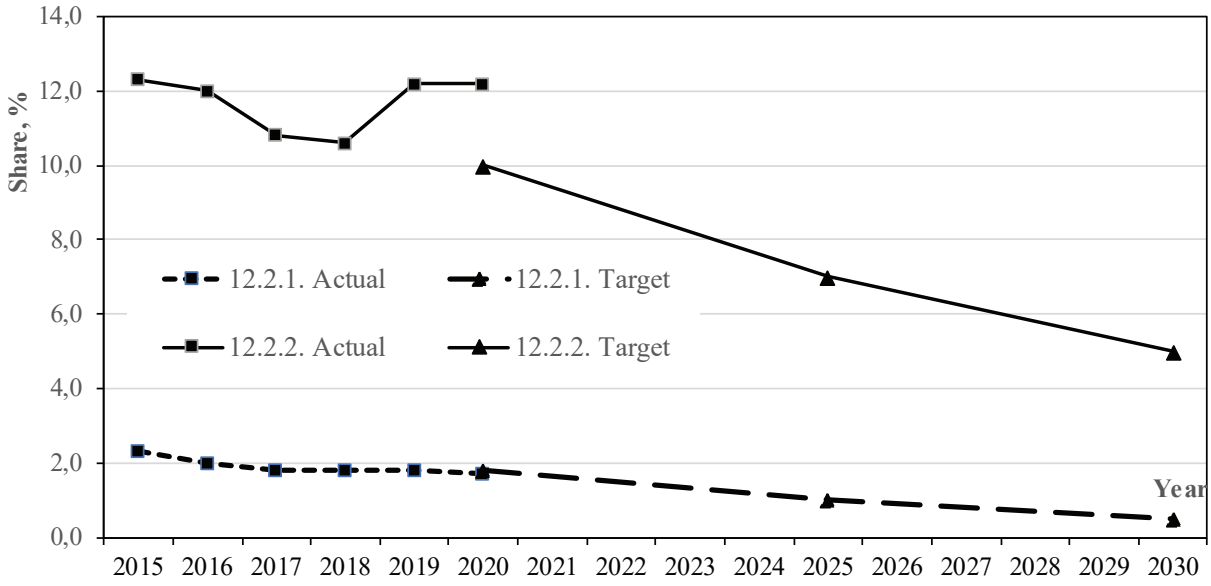

Fig. 2. Target values of the SDG task 12.2.

To achieve target 12.2, it is necessary to create prerequisites for establishing a sustainable economy in Ukraine; this, in turn, will reduce the dependence of economic (including agricultural) growth on the use of natural resources.

The basis for planning the development and making sustainable management decisions is to conduct quality assessment and monitoring. Therefore, after adapting of the SDGs in Ukraine their national monitoring and evaluation was introduced. It is important to note that the global system of indicators, objectives and the actual formulation of the SDGs is somewhat different from the corresponding national system.

Global SDGs, having set a wide range of economic, social and environmental objectives, call for action all countries of the world regardless of their level of economic development. Although not legally binding, global SDGs are taken into account and national measures are set to achieve them. It should be emphasized that not all global indicators turned out to be relevant for Ukraine, for a number of indicators there are gaps in data sources, their metadata and information support for their monitoring. In the process of implementing national indicators, the priority was given to the data produced on an ongoing basis within official statistics using approved methodologies and classifiers. In addition, administrative reporting from other ministries and departments is involved.

In order to identify potential data sources for a better reflection of sustainable agriculture, a comparative assessment of global and national indicators that ensure the achievement of the objectives of the SDGs was carried out. The indicators in the field of sustainable agricultural production are presented in fig. 3 (developed by the authors):

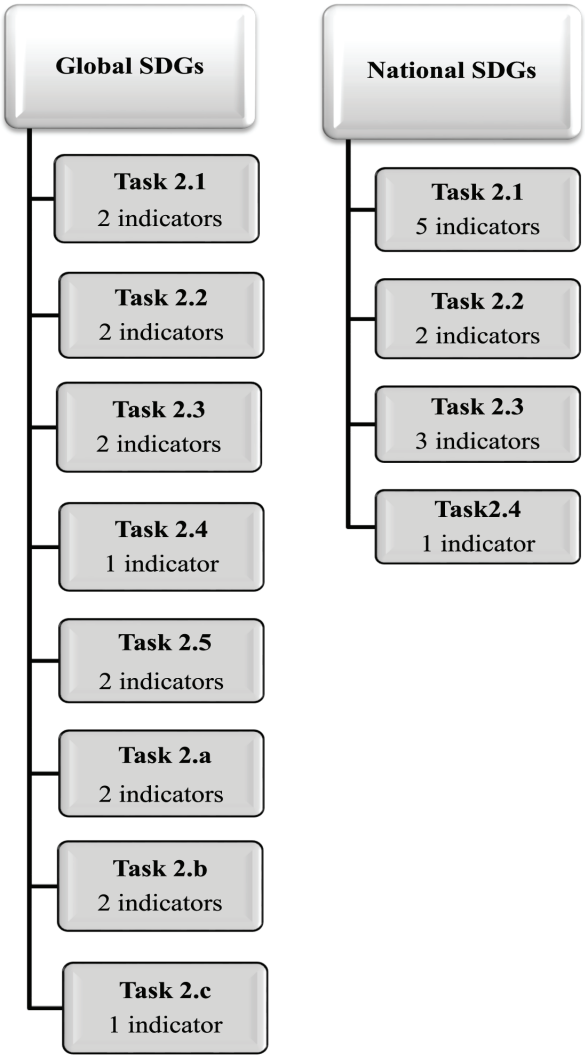

Fig. 3. Comparative assessment of global and national SDGs

So, the list of global SDGs contain 8 tasks and 14 indicators that in the information support of monitoring the goals cover a wider range of issues ensuring the production of better statistical indicators. Comparison of global and national goals by tasks and number of indicators is presented in fig. 4 (developed by the authors according to the data [11]).

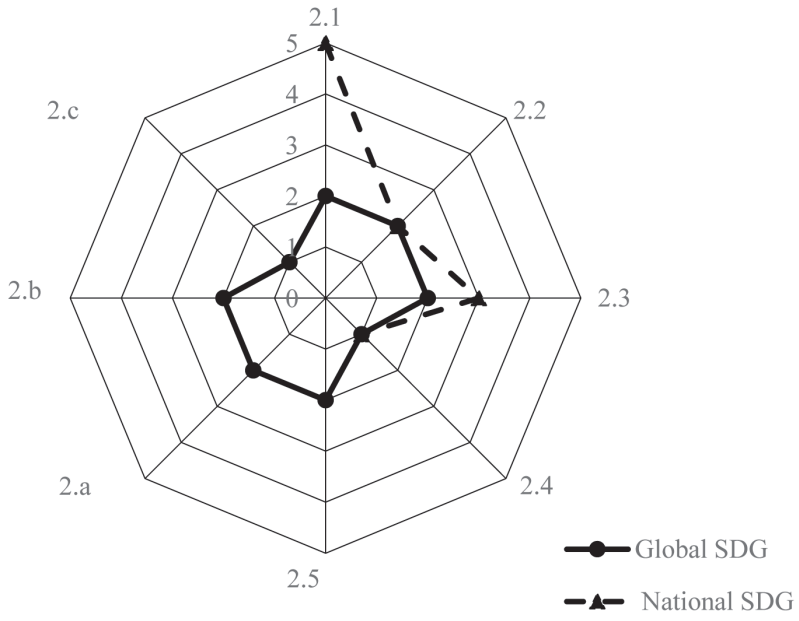

Fig. 4. Comparative assessment of global and national Sustainable Development Goals by indicators

It should be noted that global SDGs may not always reflect national characteristics, which means that national goals must be formulated and developed for each individual country taking into account the possibilities of its statistical production. Some of the indicators needed to quantify indicators remain uncertain or require methodological clarification at the international level.

Conclusions. Therefore, the study of the goals, objectives and indicators of the economic dimension of sustainable agricultural development in Ukraine gives the grounds to assert that the monitoring the achievement of the planned benchmarks, especially for the consumption of basic types of food by the population of Ukraine, must be brought to scientifically substantiated levels. Our research allowed us to evaluate the indicators of agricultural development in the framework of achieving sustainable development goals.

The prospects for further research include identifying objectives and indicators for sustainable agricultural production and developing methodologies and methods for calculating them, as well as introducing special surveys to conduct qualitative monitoring of the implementation of the SDGs.

References

1. Rockström, J., & Sukhdev, P. (2016). *How food connects all the SDGs*. Stockholm Resilience Centre. Retrieved from https://www. stockholmresilience.org/research/research-news/2016-06-14-how-foodconnects-all-the-sdgs.html

2. Reganold, J. P., & Wachter, J. M. (2016). Organic agriculture in the twenty-first century. *Nature Plants, 2 (2),* 15221. Retrieved from https://doi.org/10.1038/nplants.2015.221

3. Kanter, D. R., Musumba, M., Wood, S. L. R., Palm, C., Antle, J., & Balvanera, P. et al. (2016). Evaluating agricultural trade-offs in the age of sustainable development. *Agricultural Systems, 163,* 73–88. doi: 10.1016/j.agsy.2016.09.010

4. Campagnolo, L., Carraro, C., Eboli, F., Farnia, L., Parrado, R., & Pierfederici, R. (2017). The Ex-Ante Evaluation of Achieving Sustainable Development Goals. *Social Indicators Research, 136 (1),* 73–116. doi: 10.1007/s11205-017-1572-x

5. Nikishina, O. V. (2020). Metodychni polozhennia shchodo otsinky pryrodno-resursnoho potentsialu sils□koho hospodarstva u koordynatakh staloho rozvytku Ukrainy [Methodical guidelines for assessing the natural resource potential of agriculture in the coordinates of sustainable development of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Food Industry Economics, Vol. 12, Issue 1,* pp. 64–76. doi: 10.15673/fie.v12i1.1670 [in Ukrainian].

6. Pytannia zboru danykh dlia monitorynhu realizatsii tsilei staloho rozvytku: Rozporyadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.08.2019 r. № 686-r [Issues of data collection for monitoring the implementation of Sustainable Development Goals. Decree of the Cabinet of Ministers of August 21, 2019 No 686-r]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text [in Ukrainian].

7. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 r. № 722/2019 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine up to 2030. Decree of the President of Ukraine of September 30, 2019 No 722/2019]. *www.president.gov.ua*. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825 [in Ukrainian].

8. Dobrovilnyi natsionalnyi ohliad shchodo Tsilei staloho rozvytku v Ukraini [Voluntary National Review of the Sustainable Development Goals in Ukraine]. (2020). *Ministry of Economy of Ukraine*. Retrieved from https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovilniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini [in Ukrainian].

9. Sustainable Development Goals. Ukraine. Monitoring Report. (2020). *www.unicef.org*. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/11501/file/SDG%20Ukraine%20Monitoring%20Report%202020%20engl.pdf

10. Sustainable Development Goals. Ukraine. National Report. (2017). *www.ua.undp.org*. Retrieved from https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/sustainable-development-goals--2017-basseline-national-report.html

11. Ofitsiinyi vebsait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy / Statystychna informatsiia / Tsili staloho rozvytku / Informatsiine zabezpechennia monitorynhu TsSR, metadani / Tsil 2. Podolannia holodu, rozvytok silskoho hospodarstva [Official website of the State Statistics Service of Ukraine / Statistical Information / Sustainable development goals / Information support for SDG monitoring, metadata / Goal 2. End hunger, agriculture development]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

Т. В. Кобилинська,
доктор економічних наук,
професор кафедри,
Державний університет "Житомирська політехніка",
E-mail: kebpua_ktv@ztu.edu.ua
ResearcherID: N-2678-2018,
ORCID: http://orcid.org/0000-0001-8376-9656;
Л. Є. Момотюк,
доктор економічних наук, професор,
перший проректор,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
E-mail: momotyuk_le@ukr.net
ResearcherID: F-4873-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0445-5948

,

Національна оцінка прогресу досягнення Цілей сталого розвитку у сфері сільського господарства

Удосконалення методологічних і методичних засад статистичного оцінювання прогресу досягнення сталого розвитку сільського господарства та його екологічних наслідків вимагає комплексного статистичного підходу. Завдяки статистичному аналізу й оцінюванню можна отримати найповніше уявлення про функціонування такої складної й динамічної системи, розробити засоби впливу на сукупність сільськогосподарських відносин з метою зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище та елімінувати негативні екологічні наслідки сільськогосподарської діяльності.

У статті оцінено прогрес досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку сільського господарства України з допомогою індикаторів, які забезпечують виконання поставлених завдань. Проаналізовано якість наявного інформаційного забезпечення моніторингу. Відповідно до заданих національних цільових орієнтирів до 2030 року, проведено оцінювання фактичної досяжності окремих індикаторів, які забезпечують реалізацію окреслених завдань і цілей щодо сталого сільськогосподарського виробництва. Зазначено, що основними національними індикаторами, з допомогою яких визначається виконання за-

вдання, є індикатори доступності збалансованого харчування на рівні обґрунтованих норм для окремих верств населення.

Зазначено, що глобальні Цілі сталого розвитку (ЦСР) формують широкий діапазон економічних, соціальних та екологічних завдань. Хоча глобальні ЦСР не є юридично обов'язковими, країни беруть їх до уваги та розробляють національні заходи для їх досягнення. Зазначено, що не всі глобальні індикатори ЦСР виявилися релевантними для України, для низки показників наявні прогалини в джерелах даних, їх метаданих та інформаційному забезпеченні їх моніторингу. Вказано, що у ході процесу запровадження національних індикаторів пріоритет було надано даним, які виробляться на постійній основі в рамках офіційної статистики з використанням затверджених методологій і класифікаторів. З метою виявлення потенційних джерел даних для якіснішого відображення сталого розвитку сільського господарства проведено порівняльне оцінювання глобальних і національних індикаторів, досягнення яких забезпечить виконання завдань ЦСР.

Ключові слова: *сталий розвиток, сільське господарство, Цілі сталого розвитку, моніторинг, індикатори, оцінка.*

Bibliographic description for citation:

Kobylynska, T. V., & Momotiuk, L. Ye. (2022). National Assessment of Progress in Achieving the Sustainable Development Goals in Agriculture. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 59–66. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.06

Бібліографічний опис для цитування:

Кобилинська Т. В., Момотюк Л. Є. Національна оцінка прогресу досягнення Цілей сталого розвитку у сфері сільського господарства (публікується англійською мовою). *Статистика України.* 2022. № 1. С. 59–66. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.06

УДК 338.2:[364-27:330.341.1]:31(477) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.07**
JEL Classification: C89, H81, L52, O32

О. В. Крехівський,
кандидат фізико-математичних наук,
старший референт,
Секретаріат Кабінету Міністрів України,
E-mail: o.krekhivskyi@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4793-851X

Державна підтримка розвитку сільськогосподарського машинобудування: економіко-статистичний аспект

Досліджено світову практику застосування державної підтримки сільськогосподарського машинобудування. Виявлено особливості дуалістичної аграрно-промислової політики Китаю. Обґрунтовано, що механізм субсидування покупки техніки й обладнання для аграрного виробництва, який реалізується урядом Китаю з 2004 р., сприяє розвитку сільськогосподарського машинобудування і покращенню економічних результатів, прискоренню механізацію аграрного сектору, нарощуванню обсягів виробничих послуг у сільському господарстві, активізації суміжних індустрій та виходу виробників будівельної та дорожньої техніки на ринок товарів сільськогосподарського машинобудування. Висвітлено еволюцію державної підтримки, а саме зміни пріоритетів індустрії та розміру субсидій на придбання техніки, розвиток якої заохочується. Встановлено, що супровід ухвалення рішень щодо реалізації державної підтримки здійснюють наукові установи, профільні асоціації та інформаційно-аналітичні агенції. Показано, що сформовані статистичні бази даних дозволяють аналізувати масштаб і структуру продажів техніки аграріям із субсидією держави (за категоріями, підприємствами-виробниками, регіонами), розраховувати індекс настроїв на ринку сільськогосподарської техніки Китаю, з-поміж компонентів якого – індекс субсидування придбання техніки в Китаї.

Зазначено, що в Україні у 2017 р. за ініціативи Національного комітету з промислового розвитку в Україні запущено механізм часткової компенсації для аграріїв вартості техніки й обладнання із визначеним рівнем локалізації. Подано узагальнюючі результати реалізації цього механізму для національного господарства. Обґрунтовано необхідність розширення державної підтримки: запровадження стимулів для технологічних інновацій підприємств та часткової компенсації процентів за кредитами на придбання сільськогосподарської техніки українського виробництва. За прикладом Китаю пропонується вдосконалити механізм часткової компенсації, скоригувавши верхню межу інтенсивності допомоги відповідно до вартості техніки й обладнання для аграріїв та її інноваційності. Обґрунтовано, що відсутність поліаспектного моніторингу реалізації механізму часткової компенсації унеможливлює оцінку його насідків для машинобудівників, аграріїв та економіки в цілому (передусім з погляду отриманих ефектів). Запровадження в Україні статистичного та інформаційно-аналітичного супроводу реалізації механізму державної допомоги сприятиме як своєчасному контролю й ухваленню державою управлінських рішень щодо майбутньої підтримки, так і стратегічному плануванню бізнесу аграріїв і машинобудівників.

Ключові слова: *аграрна політика, промислова політика, інновації, державна допомога, субсидії, часткова компенсація вартості.*

Постановка проблеми. Серед Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. пріоритетними визначено як сталий розвиток сільського господарства та досягнення продовольчої безпеки, так і сприяння всеосяжній і сталій індустріалізації та інноваціям [1]. Їх успішна реалізація значною мірою залежить від стану національного сільськогосподарського машинобудування (далі – СГМ). Розбудова цієї галузі сприяє, з одного боку, збільшенню ефективності аграрного сектору та задоволенню зростаючих потреб населення у продовольстві, з іншого – перетворенню індустрії на драйвер економічного зростання та активності суміжних виробництв (металургії, хімії, машинобудування, у т. ч. компонентної бази).

Як зазначають фахівці галузі В. Адамчук, В. Булгаков, В. Іванишин, СГМ України має багаторічну історію та значний науково-технологічний потенціал. Водночас її розвиток гальмує низка перешкод, насамперед чиновники, які поділяють гасло “Дешевше купити сільськогосподарську техніку західного виробництва, ніж виготовляти власну”, що заганяє українських машинобудівників у глухий кут та позбавляє можливості наростити ресурси для модернізації [2, с. 12]. У 2020 р. умови для розвитку СГМ погіршилися: початок земельної реформи, нестабільна економічна ситуація в країні, запроваджені карантинні обмеження

© О. В. Крехівський, 2022

внаслідок епідемії COVID-19 спричинили скорочення попиту, а з тим – зниження продажів та погіршення економічних результатів. Російська агресія в Україну, що розпочалась у лютому 2022 р., зупинка та знищення низки вітчизняних підприємств, ускладнення логістики прискорили падіння галузі, збільшуючи загрози національній безпеці. Така критична ситуація вимагає цілеспрямованої державної політики та дієвих стимулів для виробників і споживачів сільськогосподарської техніки й обладнання (далі – СГТ&О) в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти й економічна природа розвитку СГМ, засади аграрної і промислової політики, інструменти та наслідки їх упровадження є предметом наукового пошуку зарубіжних [3–4] та вітчизняних [5–7] дослідників. У цій царині значний внесок в імплементацію науково-прикладних розробок у практику державного регулювання в Україні належить експертам Національного комітету з промислового розвитку (далі – Нацкомітет), котрі у 2017 р. обґрунтували необхідність запровадження нового механізму часткової компенсації вартості вітчизняної СГТ&О, придбаної аграріями, розробили відповідний проєкт нормативно-правового акта [8] та удосконалили механізм визначення рівня локалізації виробництва СГТ&О в Україні [9]. Ці пропозиції були схвалені урядом [10–11] та реалізуються дотепер.

Водночас СГМ є і локомотивом забезпечення аграріїв сучасними засобами виробництва, і стратегічною індустрією національного господарства. А отже, розвиток галузі потребує формування засадничих умов та комплементарних заходів дуалістичної аграрно-промислової державної політики. Оскільки першочерговими цілями аграрної політики є збільшення продуктивності сільського господарства за рахунок механізації виробництва та стабільне постачання доступних продуктів харчування, а промислової політики як ресурсу економіки – збільшення конкурентоспроможності індустрії та зайнятості в ній задля сприяння сталому зростанню, ці політики мають бути узгоджені, з огляду на попит і пропозицію СГТ&О. Це питання залишається недостатньо висвітленим, а отже – дискусійним. Також не до кінця вивчені механізми фінансової допомоги СГМ та економіко-статистичні аспекти їх реалізації.

Розгляд зазначених проблемних питань дозволить обґрунтувати необхідність розширення інструментів державної політики стимулювання СГМ та моніторингу її реалізації, що є метою цієї статті.

Основні результати дослідження. Спираючись на доробок автора щодо особливостей реалізації державної інноваційно-промислової політики Китаю [12], виявлено, що ця країна продемонструвала видатні результати у розбудові СГМ. Почавши з нуля формувати індустрію наприкінці 1950-х рр., Піднебесна за кілька десятиліть перетворилася з нетто-імпортера у потужного глобального гравця ринку СГТ&О. У 2019 р. обсяг виробництва країни становив близько 30% загальносвітового [13].

Наріжним каменем становлення китайського СГМ є запуск у вересні 1954 р. стратегії "Чотири модернізації" за ініціативи Чжоу Еньлая (першого прем'єра Держради КНР), який вважав, що якщо країна не побудує сильну сучасну промисловість, сучасне сільське господарство, сучасний транспорт та сучасну національну оборону, вона не зможе позбутися відсталості та бідності [14]. Згодом модернізацію транспорту було замінено на модернізацію науки та технологій. Майже через 50 років, у 2002 р., коли в країні вже було сформовано потужний виробничий потенціал СГМ, центральні органи виконавчої влади, відповідальні за економічну, промислову, аграрну, фінансово-кредитну, зовнішньоторговельну та митну політики, спільно представили документ "Деякі висновки щодо подальшої підтримки розвитку сільськогосподарського машинобудування" [15]. Серед його ключових настанов – посилення політичних стимулів для галузі через надання кредитної підтримки та субсидій для збільшення попиту на СГТ&О.

У 2004 р. прийнято закон Китайської Народної Республіки про сприяння механізації сільського господарства (діє у редакції від 26.10.2018 р.) [16]. Положення розділу 4 закону "Заходи підтримки" унормовують такі механізми допомоги:

– пільгові податки на дослідження і розробки (далі – ДіР) та фінансова допомога на здійснення технологічних інновацій підприємств СГМ;

– субсидії аграріям на придбання СГТ&О, що створюються за підтримки держави;

– пільгове оподаткування прибутків від реалізації СГТ&О тощо.

Стаття 27 визначає, що центральні та провінційні органи для заохочення придбання підтримуваних державою СГТ&О мають асигнувати кошти зі спеціальних фондів на субсидування бенефіціарів – фізичних осіб (фермерів, скотарів, рибалок та осіб, які здають в оренду землю, ферми та лісові господарства для сільськогосподарського виробництва) і сільськогосподарських виробничо-експлуатаційних організацій (сільських колективних та фермерських професійних кооперативних господарських організацій, підприємств та інших організацій, які здійснюють сільськогосподарську діяльність та операції). Також законом передбачено зниження відсоткових ставок при наданні кредитів бенефіціарам для придбання згаданої СГТ&О. Визначення конкретних заходів допомоги є прерогативою Державної ради КНР.

На виконання положень закону, дотримуючись обраного шляху підвищення інноваційного потенціалу й технологічного рівня галузі СГМ та модернізації аграрного виробництва, у Китаї ухвалено низку документів. Серед них – "Висновок Державної Ради щодо сприяння швидкому розвитку сільськогосподарського машинобудування та механізації сільського господарства" (далі – Висновок Держради 2010) [17], що заклав ключові принципи подальшої дуалістичної політики в інтересах національної промисловості й агропромислового комплексу (далі – АПК) та окреслив пріоритети фінансового сприяння. Реалізуючи механізм субсидування закупівлі СГТ&О, відповідальні органи мали розумно визначати розмір субсидованих фондів з огляду на категорії товарів та місцеві особливості, надаючи перевагу купівлі техніки для основних районів з продукування зерна. Місцеві влади закликали нарощувати підтримку просування нових технологій механізації сільського господарства, впроваджувати пілотні субсидії для нових зразків СГТ&О та розвивати бізнес зі страхування СГТ&О.

Спираючись на засади Висновку Державної Ради 2010, Міністерство промисловості та інформаційних технологій ухвалило План розвитку сільськогосподарського машинобудування (2011–2015 рр.) [18], де визначено такі інноваційні орієнтири для машинобудівників (зважаючи на поточні та майбутні потреби місцевих аграріїв):

1) сучасні та високопотужні трактори та ключові вузли (понад 74 кіловат);

2) енергозберігаючі та екологічно чисті малі й середні трактори та основні компоненти (18–44 кіловат);

3) нові трактори великої потужності, які підтримують сільгосптехніку;

4) посівна та збиральна техніка й компоненти;

5) універсальний самохідний зернозбиральний комбайн та основні вузли;

6) самохідний кукурудзозбиральний комбайн та основні вузли;

7) великий самохідний кормозбиральний комбайн та основні компоненти;

8) самохідна бавовняна машина та основні вузли;

9) кормозбиральна та пакетувальна техніка;

10) великомасштабне дощувальне іригаційне обладнання та основні компоненти;

11) точне та екологічно чисте обладнання для внесення пестицидів;

12) машини для збирання, зберігання та транспортування соломи;

13) обладнання для обробки чаю та основні компоненти;

14) техніка для посіву та збирання ріпаку;

15) машини для збирання цукрової тростини;

16) експлуатаційне обладнання сільськогосподарської авіації.

Ці орієнтири пролонговані міністерством у плані на 2016–2020 рр.

У грудні 2018 р. Державна Рада видала документ "Керівні висновки щодо прискорення розвитку механізації сільського господарства та перетворення і модернізації промисловості сільськогосподарських машин та обладнання" [19], де поставила за мету до 2025 р. повністю освоїти виробництво ключових категорій СГТ&О міжнародного рівня. Задля цього Китай має зосередитися на такому: прискорити якісний розвиток СГМ за рахунок удосконалення інноваційної системи галузі з опорою на національні науково-технічні доробки; сприяти скоординованому розвитку всього ланцюжка виробництва та оптимізації компонування СГТ&О, зміні продуктової структури галузі, підвищенню якості та надійності СГТ&О; зосередити увагу на форсованій механізації виробництва основних сільськогосподарських культур шляхом усунення прогалин у повноцикловому процесі та цифровізації.

Реалізація дуалістичної агропромислової політики сприяла, з одного боку, збільшенню якості та розширенню асортименту СГТ&О китайського виробництва, а з іншого (завдяки субсидуванню аграріїв) – нарощуванню попиту і збільшенню ринку. За офіційними даними, від започаткування цього механізму у 2004 році станом на кінець 2020 р. центральний уряд Китаю асигнував загалом 239,2 млрд юанів. Допомогу отримали понад 38 млн фермерів, сільськогосподарських виробничих та експлуатаційних організацій, котрі разом придбали за цей час понад 48 млн од. (комплектів) різноманітної СГТ&О [20]. Офіційні особи Китаю підкреслюють поліаспектну природу субсидування придбання СГТ&О, наводячи таку статистику щодо техніко-економічних результатів:

1. Прискорення механізації сільського господарства. У 2020 р. загальна потужність сільгосптехніки становила 1,03 млрд кіловат, а кількість сільгосптехніки, що використовувалася для потреб АПК, – 204 млн од. (комплектів), що, відповідно, на 72% і 63% більше, ніж у 2003 р. (до започаткування субсидій), рис. 1 (за даними [21]). Рівень комплексної механізації вирощування та збирання врожаю в країні склав 71%, що на 39 п. п. більше, ніж у 2003 р.; при цьому щодо обробки та збирання пшениці, кукурудзи та рису цей показник досягнув, відповідно, 84%, 89% та 97% [20].

2. Збільшення економічного результату галузі СГМ. У 2020 р. у Китаї налічувалося 1615 великих підприємств з виробництва СГТ&О з основним доходом від бізнесу 253,3 млрд юанів, що, відповідно, на 10% і 236% більше, ніж у 2003 р. Нині Китай став найбільшою країною у світі з виробництва та експлуатації СГТ&О [20].

Рис. 1. Динаміка субсидування купівлі СГТ&О та механізації сільського господарства, Китай

3. Нарощування обсягів виробничих послуг у сільському господарстві. У 2020 р. у Китаї діяло 194,6 тис. організацій з обслуговування СГТ&О, з яких 78,9 тис. – це кооперативи, що становить понад 40%. Також налічувалося 40,08 млн домогосподарств, що обслуговують СГТ&О, з яких 4,23 млн спеціалізуються на послугах з експлуатації техніки й обладнання. Дохід від цієї діяльності досяг 354 млрд юанів, порівняно з 2003 р. приріст становив 80%. Система обслуговування СГТ&О відіграла важливу роль у просуванні сучасного сільського господарства до дрібних фермерів [20].

4. Трансграничні підприємства – китайські гіганти-виробники будівельної та дорожньої техніки, які мають схожі з підприємствами СГМ технологічні процеси, почали освоювати випуск СГТ&О [22]. Компанія Zoomlion вийшла на ринок сільгосптехніки завдяки придбанню Chery Heavy Industries у 2014 р. та представила аграріям машини для вирощування цукрової тростини, преси для розсади, прес-підбирачі, машини та сушарки для пшениці тощо. Компанія Weichai придбала Lovol Heavy Industry (лідера у галузі СГМ) та розширила лінійку техніки для аграріїв. Також потужні підприємства дорожнього машинобудування почали створювати власні нові зразки СГТ&О. Серед них – Xugong Group (XCMG), яка освоїла випуск оригінальних навантажувачів та екскаваторів для аграріїв. Sany Heavy Industry також переглянула асортимент свої продукції, доповнивши його категорією "сільськогосподарська техніка". Компанія випускає багато типів невеликих екскаваторів і безпосередньо позиціонує їх на ринку СГТ&О.

За майже 20 років реалізації механізм субсидування удосконалювали, враховуючи еволюцію аграрного сектору та машинобудування Китаю. Відповідно до "Керівних висновків щодо впровадження субсидії на закупівлю сільськогосподарської техніки з 2018 по 2020 рік" [23], державна допомога у цей період надавалася для придбання 15 категорій СГТ&О, серед яких: техніка для підготовки землі й оранки, обробітку полів, збирання врожаю, первинної обробки сільськогосподарської продукції, тваринництва, водного господарства, будівництва інфраструктури сільськогосподарських угідь; вантажно-розвантажувальна техніка; іригаційна та дренажна техніка; обладнання для утилізації та обробки сільськогосподарських відходів тощо. Разом допомога охоплювала 137 позицій у 42 підкатегоріях. Розмір субсидії визначався компетентним відділом механізації сільського господарства кожної провінції, при цьому керівництво країни встановило порогові значення. Сума субсидії на одну машину загального обладнання, що субсидується, не повинна перевищувати 50 тис. юанів, на один доїльний апарат та сушарку – 120 тис. юанів, на один трактор потужністю понад 100 кінських сил, високопродуктивний кормозбиральний комбайн, велику сівалку для нульового обробітку ґрунту, великий зернозбиральний комбайн і велике обладнання з програмним управлінням для замочування та пророщування рису – 150 тис. юанів, на один трактор потужністю понад 200 кінських сил – 250 тис. юанів, на один великий комбайн для збирання цукрової тростини – 400 тис. юанів, на одну велику бавовняну машину – 600 тис. юанів.

Новий раунд політики розпочався з ухвалення "Керівних висновків щодо впровадження субсидій на закупівлю сільськогосподарської техніки на 2021–2023 роки" [24]. Перелік СГТ&О було скориговано та розширено до 44 підкатегорій і 172 позицій. Акцентовано на збільшенні видів СГТ&О, що підтримують зелений розвиток і цифрову трансформацію АПК. Щодо стандартів субсидування, то вони змінюються відповідно до еволюції пропозиції СГТ&О та попиту на неї. У новому раунді розмір субсидії для кожної категорії товарів визначатиметься з огляду на середню ціну реалізації цієї категорії товарів у попередньому році, але не більше 30% [25]. Нарощувати розмір субсидій вирішено для:

– слабких ланок у виробництві зерна (зокрема розсадосадильні машини для рису, потужні сівалки для нульового обробітку ґрунту, комбайни для кукурудзи тощо);

– найбільш затребуваних зразків СГТ&О для ведення господарства у горбистій та гірській місцевості Китаю;

– для перспективних інноваційних зразків (високоякісної та розумної СГТ&О).

Центральний уряд орієнтує керівництво провінцій на пріоритизацію зазначених позиції, збільшуючи для них розмір субсидій до 35%. При цьому для машин загального призначення рекомендовано встановлювати субсидії не більше 20%, а для техніки, якою вже насичений ринок і яка відстає технологічно, до 2023 р. знижувати розмір субсидій до 15%.

Важливу роль в успішній реалізації політики субсидування відіграє статистичний та інформаційно-аналітичний супровід ухвалення рішень. Окрім профільних органів влади – Міністерства промисловості та інформаційних технологій і Міністерства сільського господарства та сільських справ – інформацію збирають та аналізують державні наукові установи, громадські організації (профільні асоціації) і аналітичні агенції.

Інститут промислових досліджень у Цяньчжані (Qianzhan Industry Research Institute) готує аналітичний звіт з поглиблених досліджень та стратегічного планування інвестицій у галузі сільськогосподарського машинобудування Китаю [26]. За його інформацією, у 2020 р. понад 2,2 млн покупців у країні придбали майже 3,1 млн комплектів сільгосптехніки на суму 96,3 млрд юанів, з яких 28,7 млрд юанів (тобто майже 30%) компенсовано з фонду субсидування на закупівлю СГТ&О.

Китайська асоціація виробників сільськогосподарської техніки (China Association of Agricultural Machinery Manufactures, CAAMM) здійснює дослідження та презентує статистику щодо надання субсидій за ключовими категоріями СГТ&О. Зокрема, на майданчику асоціації створено експертну робочу групу, до складу якої увійшли фахівці підприємств СГМ. Завдяки організації збирання даних про систему субсидування СГТ&О в різних провінціях (регіонах) Китаю асоціація створила бази даних, а також розробила методичні інструменти та комп'ютерні алгоритми для їх аналізу. Зібрана інформація дозволяє здійснювати поглиблені розрахунки, оцінювання та прогнозування обсягів субсидування СГТ&О та його вплив на АПК, промисловість та економіку загалом.

Спираючись на сформовані бази даних, CAAMM представляє результати субсидування СГТ&О в Китаї за ключовими категоріями техніки, серед яких зернозбиральна техніка та трактори. Так, за підсумками 2020 р. субсидовані покупки колісної зернозбиральної техніки (комбайнів) склали 18,2 тис. одиниць [27]. Обсяг продажів сягнув 2,575 млрд юанів, а загальна сума субсидій – 603 млн юанів. Найбільший попит мали моделі з пропускною

Таблиця 1

Субсидовані придбання колісної зернозбиральної техніки, Китай, 2020 р.

Модель, пропускна здатність (ПЗ), кг/с	Кількість придбаних машин, шт.	Середня ціна однієї машини, 10 тис. юанів	Загальний обсяг продажів, 10 тис. юанів	Загальна сума наданих субсидій, 10 тис. юанів
ПЗ <8	181	18,40	3284	660
8⩽ ПЗ <9	17520	13,57	237740	57229
9⩽ ПЗ <10	256	17,95	4596	883
10⩽ ПЗ <11	207	21,07	4492	732
ПЗ ⩾ 11	70	105,27	7369	380
Разом	18234	14,12	257481	60385

здатністю від 8 (включно) до 9 кг/с, вони склали 96% покупок, а отже, стали найбільш субсидованою моделлю (табл. 1, за даними [27]).

Щодо колісних тракторів, у 2020 р. ринок продемонстрував сильну динаміку зростання. Загальна кількість придбаних з отриманням субсидій машин становила 416 тис. од., що стало новим максимумом з 2016 р. (темп зростання – 62% проти попереднього року) [28]. Зважаючи на дані регіональної структури продажів, рушійною силою зростання ринку у 2020 р. стали північно-східні та північно-західні регіони Китаю (особливо Хейлунцзян та Цзилінь, внесок яких у загальнонаціональний показник становив близько 30%), де продажі субсидованих трак-

торів зросли майже на 100% у річному обчисленні. З 2016 р. спостерігається постійне збільшення сегмента продажів колісних тракторів потужністю від 50 – 60 до 70 – 80 кінських сил. У 2020 р. серед субсидованих покупок їх було 218,7 тис. од., або 53% загального показника (рис. 2, за даними [28]). Водночас у вартісному виміри на ці категорії тракторів припало лише 28% загальної суми наданих субсидій. Значне місце (21%) займали колісні трактори потужністю 200 – 220 кінських сил (рис. 3, за даними [28]).

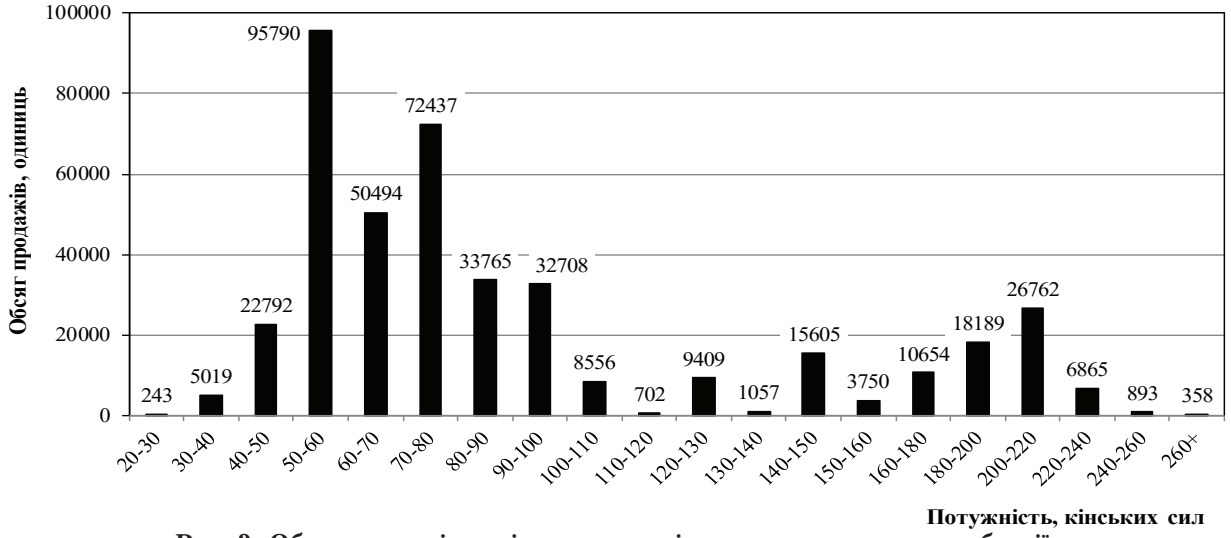

Рис. 2. Обсяг продажів колісних тракторів, за якими отримано субсидії, Китай, 2020 р.

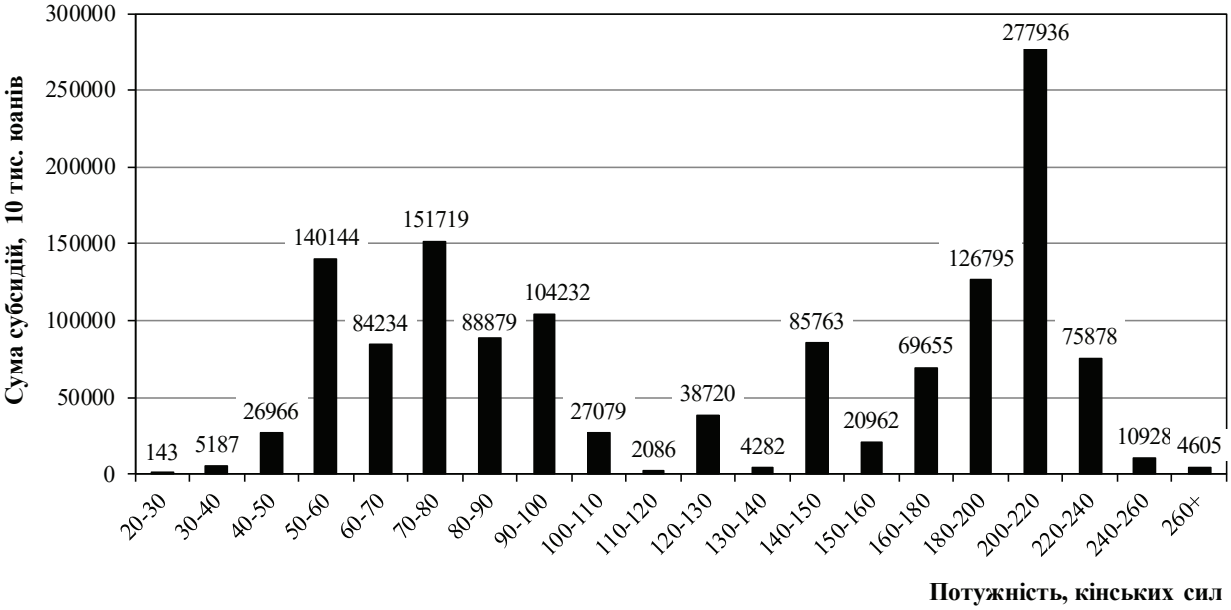

Рис. 3. Обсяг наданих субсидій за придбані колісні трактори, Китай, 2020 р.

Китайська асоціація дистриб'юторів сільськогосподарської техніки (China Agricultural Machinery Distribution Association, CAMDA) також акумулює статистичні дані щодо СГМ та за власною методикою щомісячно розраховує індекс настроїв на ринку сільськогосподарської техніки Китаю (China's agricultural machinery market sentiment index, далі – AMI) [29]. З-поміж компонентів AMI першого рівня – індекс субсидування СГТ&О (табл. 2, за даними [30]).

"Сільськогосподарська техніка 360.com", що є провідним комплексним порталом мережевих послуг в індустрії сучасного СГМ Китаю, готує звіт про аналіз обладнання для субсидування сільськогосподарської техніки [31], де подає статистику надання субсидій на придбання СГТ&О за регіонами, а також рейтинг компаній з продажу субсидованої СГТ&О за категоріями: колісні трактори, розсадопосадкові машини для рису, самохідні кукурудзозбиральні комбайни, рисозбиральні підбирачі, штангові обприскувачі, зерносушарки, дрони для захисту рослин, навігаційне обладнання Beidou. У звіті 2020 р. зокрема зазначено, що серед більш ніж 3300 підприємств

Таблиця 2

Індекс субсидування СГТ&О, Китай

(%)

Місяць року	2020 р.	2021 р.	Місяць року	2020 р.	2021 р.
1	–	40,2	7	49,2	49,8
2	–	45,1	8	52,0	54,0
3	–	63,8	9	58,6	54,0
4	55,6	54,6	10	47,9	45,1
5	52,1	49,1	11	47,7	46,8
6	45,6	45,4	12	46,8	49,6

СГМ Китаю, що реалізують товари із субсидією, 10 компаній забезпечили близько 40% продажів (табл. 3, за даними [31]).

Таблиця 3

10 ключових виробників за обсягами продажів субсидованих СГТ&О, Китай, 2020 р.

Компанія-виробник	Продажі, 100 млн юанів	Частка, %
Lovol Heavy Industry	82,10	8,53
World Agricultural Machinery	71,94	7,47
China YTO	57,09	5,93
Kubota	27,41	2,85
Changzhou Dongfeng Agricultural Machinery	26,67	2,77
John Deere	25,34	2,63
Zoomlion Heavy Machinery	22,85	2,37
Changfa Agricultural Equipment	21,86	2,27
Weifang Huaxia Tractor	18,24	1,89
Taishan Cathay Tractor	14,90	1,55

Експерти вважають, що відновленню економічного зростання та залученню інвестицій у СГМ Китаю останніми роками сприяла політика передачі землі та збільшення доходів фермерів [22], але найбільший внесок продовжує мати довгострокова політика держави щодо субсидування придбання СГТ&О місцевими аграріями.

Засади політики Китаю та інструменти державного регулювання були враховані, серед іншого, при створенні нового механізму стимулювання розвитку СГМ України, запропонованого, як зазначалося вище, експертами Нацкомітету у 2017 р. (Основні проблеми чинного на той момент підходу, перш за все – значну корупційну складову, окреслено у статтях [8; 9]). Найважливішим кроком у створенні механізму стала зміна методики визначення рівня локалізації виробництва СГТ&О, а також оцінки здійснення на території України підприємствами СГМ певних технологічних операцій. Щоб забезпечити прозоре формуванням переліку вітчизняної СГТ&О, вартість якої частково компенсується за рахунок коштів державного бюджету, Міністерство економічного розвитку у 2017 р. створило міжвідомчу комісію. До її складу увійшли представники профільних міністерств, бізнес-асоціацій, науковці та політики. Ключовим аспектом під час ухвалення комісією рішення про внесення вітчизняної СГТ&О та заводу-виробника до переліку є оцінка на відповідність основним вимогам, серед яких:

1) бути резидентом України не менш як два роки;

2) для складної самохідної техніки мати рівень локалізації не нижче за 35%, для іншої – 60%;

3) мати питому вагу витрат на оплату праці (з урахуванням нарахувань на заробітну плату) у складі собівартості продукції не менше 8%;

4) мати конструкторсько-технологічну документацію та/або поставлену на баланс інтелектуальну власність на техніку й обладнання;

5) мати систему гарантійного та післягарантійного обслуговування техніки й обладнання.

Компенсація становить 25% вартості (без урахування податку на додану вартість) за придбані СГТ&О, які на момент здійснення через уповноважений банк оплати на їх придбання були включені до переліку, розміщеного на офіційному вебсайті Мінекономіки.

Що дав економіці України механізм компенсації? Виконавчий директор Нацкомітету А. Гіршфельд вказав на ряд зисків для національного господарства: зменшення залежності від іноземних поставок техніки й обладнання та скорочення негативного сальдо платіжного балансу; стимулювання інвестицій у вітчизняне сільгоспмашинобудування; збільшення локалізації виробництва і, як результат, зростання доданої вартості; створення нових робо-

чих місць і збільшення рівня зарплат у сільськогосподарському машинобудуванні та суміжних галузях; зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності сільгоспвиробників; збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів [11, с. 187]. Завдяки державній підтримці аграрії у 2019 р. придбали української техніки на 30% більше, ніж у попередньому році [32].

Якщо 2017 року техніка й обладнання українського виробництва становили 15% загального обсягу придбання сільгосптехніки, то вже 2018 року (у перший рік повноцінної реалізації програми компенсацій) – понад 30%. Аграрії заплатили за неї 4,4 млрд грн. Сума компенсації з бюджету досягла 913 млн грн. При цьому тільки сплачений ПДВ становив 734 млн грн. А якщо взяти до уваги ще й сплачені машинобудівниками та їхніми суміжниками податки на прибуток, єдиний соціальний внесок, податки на доходи фізичних осіб, податки на землю й інші обов'язкові збори та платежі, то отримані доходи бюджету істотно перевищують витрати на реалізацію цієї програми [11].

У листі Нацкомітету від 02.01.2020 р. № 1-20 (вх. Мінекономіки 07/194-20 від 02.01.2020 р.) подано аналіз ефективності реалізації програми, проведений експертами (серед яких – автор). За результатами аналізу:

1) у 2019 р. загальна сума придбаної аграріями за програмою техніки й обладнання склала 5,8 млрд грн, що на 31,2% більше, ніж у 2018 р.;

2) загальна сума компенсації зросла до 1203 млн грн у 2019 р. проти 913 млн грн у 2018 р.;

3) виробники техніки й обладнання – учасники програми сплатили у 2019 р. 1528,3 млн грн податків і зборів проти 1164,9 млн грн у 2018 р., у т. ч.:

- ПДВ – 962,4 млн грн проти 733,6 млн грн;
- податки і збори на фонд оплати праці – 479,3 млн грн проти 365,3 млн грн;
- податок на прибуток – 86,6 млн грн проти 66 млн грн;

4) в обсязі реалізованої продукції сільгоспмашинобудування близько 40% – матеріали і комплектуючі, вироблені суміжними підприємствами на території України. Обсяг сплачених суміжниками податків і зборів становить ще близько 226 млн грн проти 172,5 млн грн у 2018 р.;

5) аграрії, які отримали у 2019 р. 640 млн грн компенсації на придбану техніку, спрямували їх на виробничі потреби, купивши паливо, насіння, сільгоспхімію тощо і сплативши при цьому 106,7 млн грн ПДВ.

Оскільки техніка й обладнання вже придбані аграріями, загальна сума сплачених у 2019 р. податків і зборів становить щонайменше 1,86 млрд грн при видатках бюджету на програму 640 млн грн. За умови виплати аграріям у 2020 р. боргу з компенсації 563 млн грн, ефект від програми 2019 р. становитиме 1:1,55 проти 1,63 у 2018 р.

Наприкінці 2019 р. у механізм підтримки внесені зміни. Міжвідомчу комісію ліквідували, а її функції з формування переліків поклали на чиновників Мінекономіки. Згодом додали обмеження в отриманні компенсації – 10 тисяч розмірів мінімальної заробітної плати протягом бюджетного року, встановленої на 1 січня відповідного року, на одного виробника сільськогосподарської продукції (у т. ч. пов'язаних із ним осіб). Ковідний локдаун вплинув на темпи реалізації бюджетної програми "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників" (далі – Програма) за напрямом "Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва", але вже у 2021 р. її повноцінне функціонування продовжилося. Мінекономіки, що з 2017 р. веде перелік української СГТ&О, вартість якої відшкодовується державою в рамках Програми, наприкінці 2021 р. збільшив кількість підприємств до 209, номенклатура їх продукції розширена на 235 од. – до 17 041 найменувань СГТ&О (у 2017 р. у першому переліку було 40 заводів-виробників і 792 найменування їхньої продукції) [33].

Економіко-статистичні аспекти реалізації Програми офіційно подає Міністерство аграрної політики та продовольства [34]. У період грудень 2020 р. – вересень 2021 р. кількість поданих заявок від аграріїв на отримання часткової компенсації становила 7194 проти 3601 у грудні 2019 р. та січні – вересні 2020 р. (табл. 4, за даними [34]).

Таблиця 4

Використання бюджетних коштів за бюджетною програмою "Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників"

Період / Показник	Грудень 2019 р. та січень – вересень 2020 р.	Грудень 2020 р. та січень – вересень 2021 р.
Кількість поданих заявок від аграріїв на отримання часткової компенсації, од.	3601	7194
Кількість придбаної аграріями техніки та обладнання, од.	7447	12262
Загальний обсяг наданої аграріям часткової компенсації за придбану техніку та обладнання, млн грн	421,2	991,4

Кількість придбаної аграріями СГТ&О – 12262 од. проти 7447 од., а загальний обсяг наданої компенсації – 991,4 млн грн проти 421,2 млн грн. Серед регіонів-бенефіціарів лідирували Запорізька, Дніпропетровська, Полтавська, Харківська, Кіровоградська та Вінницька області (рис. 4–6, за даними [34]).

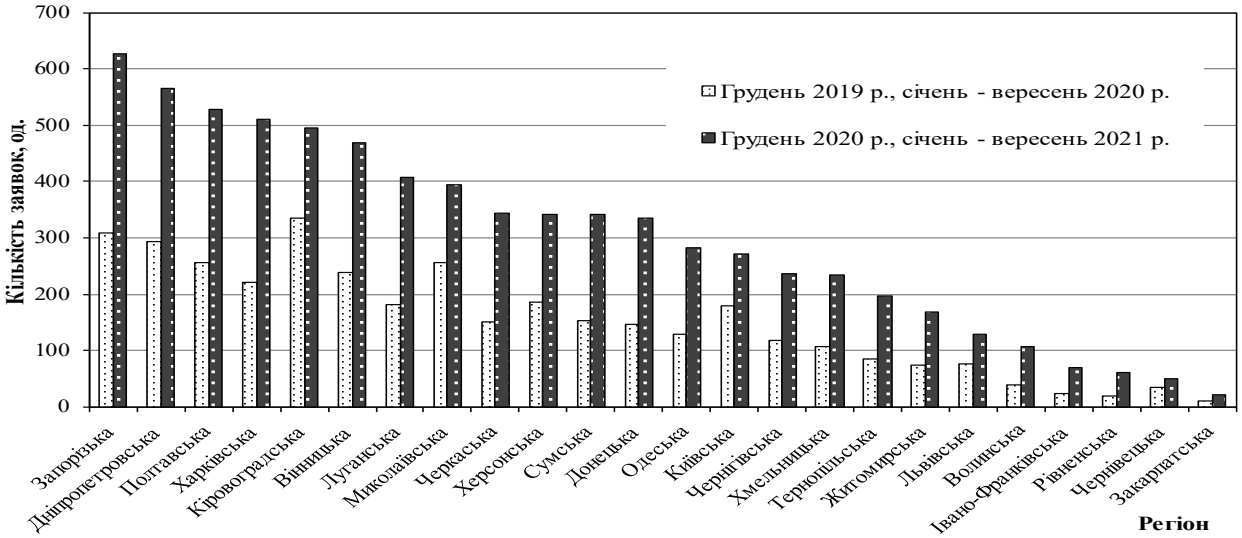

Рис. 4. Кількість поданих заявок на отримання часткової компенсації за придбані аграріями техніку й обладнання, регіони України

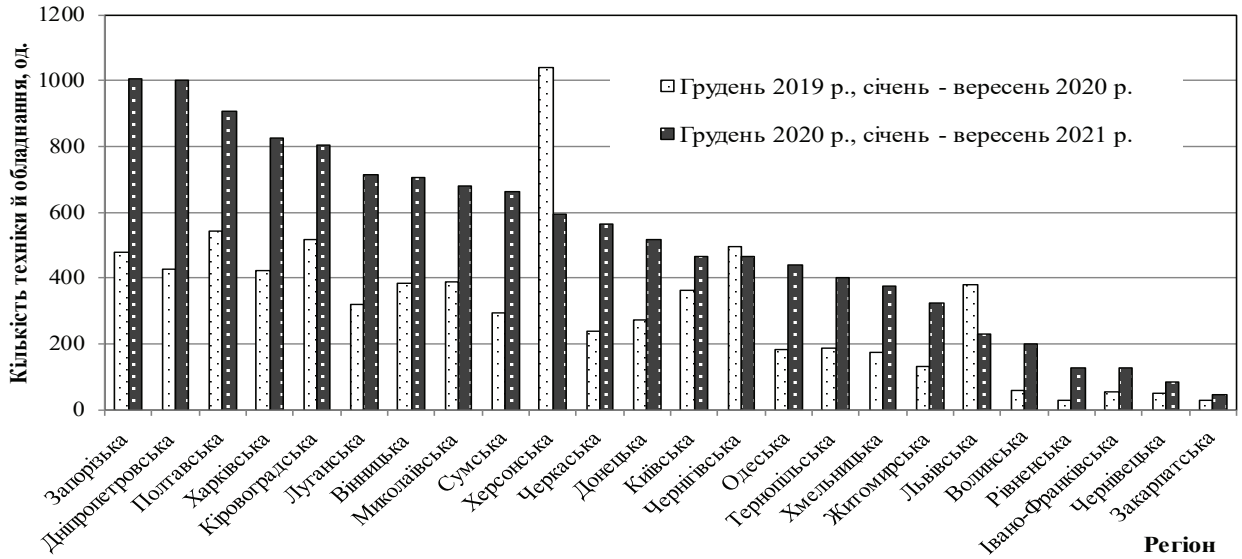

Рис. 5. Кількість техніки та обладнання, придбаних аграріями в рамках програми часткової компенсації, регіони України

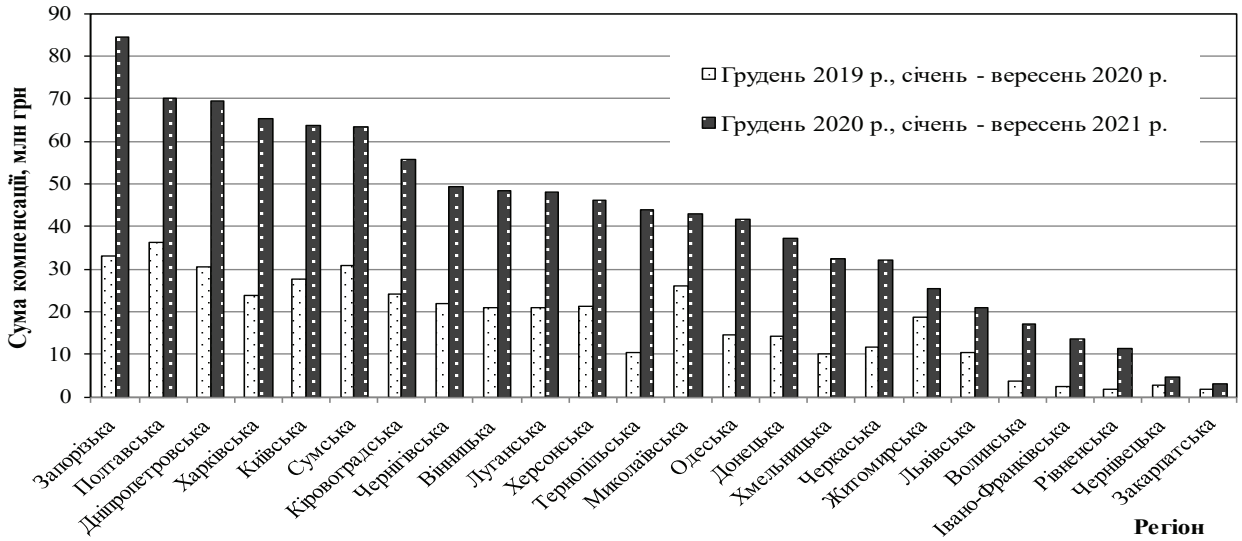

Рис. 6. Сума часткової компенсації вартості техніки й обладнання, придбаних аграріями, регіони України

Державна підтримка в рамках Програми вже довела свою ефективність, але потребує вдосконалення, зокрема збільшення кількості інструментів з огляду на поточні та майбутні потреби аграріїв і потенціал машинобудівників.

Висновки. Проведене дослідження досвіду Китаю та українських реалій доводить необхідність удосконалення існуючої політики державної підтримки розвитку вітчизняного СГМ.

Очевидно, що субсидії на придбання СГТ&О сприяють прискоренню механізації та збільшенню ефективності аграрного виробництва. Але позитивний ефект цього механізму поступово зменшуватиметься через насичення ринку. Оскільки підприємства СГМ пропонують до включення у компенсаційний перелік товари, що багато років існують на ринку, консервується вже сформована структура. Однотипність пропозиції продуктів великої кількості виробників зі слабким інноваційним компонентом та невисоким технологічним рівнем веде до збільшення цінової конкуренції, а це змушує виробників зменшувати до мінімуму рентабельність, що веде до проблем із нагромадженням капіталу для інновацій та виведенням на ринок нових товарів.

Ключом до вирішення цих проблем є запровадження (паралельно із механізмом часткової компенсації вартості СГТ&О) стимулів для технологічних інновацій підприємств СГМ. Концепцію цього механізму державної допомоги, розробленого на виконання бюджетної програми 2018 р. "Державна підтримка технологічних інновацій для розвитку промисловості" (КПКВ 1201560), представлено автором у роботі [35]. Викладений підхід покладено в основу відповідного проєкту постанови Кабінету Міністрів України. Антимонопольний комітет України рішенням № 572-р від 19.10.2018 р. визнав, що державна підтримка реалізації промислово-інноваційних проєктів, спрямованих на технологічні інновації для розвитку промисловості, є допустимою для конкуренції [36]. Незважаючи на це, такої підтримки в Україні немає дотепер.

Інша проблема пов'язана з попитом та доступом аграріїв до державної допомоги. Оскільки чинний нині в Україні механізм передбачає компенсацію за вже придбану СГТ&О, коло аграріїв та їх інвестиції у засоби виробництва зумовлюється наявними фінансовими ресурсами, які здебільшого залежать від вирощеної та реалізованої ними продукції. Малі або новостворені сільськогосподарські товаровиробники через це мають обмежені можливості участі у Програмі.

Аби вирішити цю проблему експерти Нацкомітету пропонували додатковий механізм часткової компенсації процентів за кредитами на придбання СГТ&О вітчизняного виробництва й розробили проєкт постанови Кабінету Міністрів України. Зауваженнями Антимонопольного комітету України щодо нової державної допомоги стало те, що введення поняття "уповноважений банк" може призвести до обмеження конкуренції у відповідному сегменті ринку банківських послуг. Крім того, зазначене може призвести до ущемлення інтересів відповідної категорії споживачів (сільгосптоваровиробників) у виборі надавача банківських послуг [37, с.195]. Як зазначено у роботі [38], із проханням щодо запровадження нового механізму допомоги до уряду звертались Асоціація фермерів і землевласників, Український клуб аграрного бізнесу та понад 120 малих і середніх господарств. Розроблені засади компенсації відсотків за кредитами на придбання СГТ&О вітчизняного виробництва імплементовані у програму підтримки фермерства та тваринництва, проте поширені на всю придбану техніку, включаючи імпортну, без урахування заданого рівня локалізації в Україні.

Новела щодо встановлення порогового значення державної підтримки в рамках Програми на суму не більше ніж 10 тисяч розмірів мінімальної заробітної плати незалежно від категорії та вартості придбаної техніки (чи то самохідна, чи то причіпна техніка) створює стимули, неадекватні витратам аграріїв. Беручи до уваги досвід Китаю, верхня межа інтенсивності допомоги має корелювати з вартістю придбаної в Україні СГТ&О та її інноваційністю.

Відсутність поліаспектного моніторингу реалізації Програми унеможливлює оцінку його наслідків для машинобудівників, аграріїв та економіки в цілому (передусім з погляду отриманих ефектів). Запровадження статистичного й інформаційно-аналітичного супроводу реалізації механізму часткової компенсації вартості вітчизняної СГТ&О сприятиме як своєчасному контролю та ухваленню державою управлінських рішень щодо майбутньої підтримки, так стратегічному плануванню бізнесу аграріїв і машинобудівників.

Ігнорування вітчизняними чиновниками (на відміну від китайських) необхідності встановлення узгоджених стратегічних пріоритетів розвитку СГМ та АПК України (а разом з тим – запровадження комплементарних заходів державної допомоги) гальмує вирішення проблем національної безпеки. Окресленими питаннями мають займатися не лише Міністерство аграрної політики та продовольства України (технічна політика у сфері АПК та машинобудування для АПК) і Міністерство економіки України (інвестиційна політика та інноваційна політика в реальному секторі економіки), а й Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України (промислова політика), Міністерство освіти і науки України (науково-технічна, інноваційна політика), Міністерство фінансів України (грошово-кредитна політика).

Узагальнюючи зроблені висновки, автором як напрями подальших досліджень розглядаються питання вдосконалення діючого механізму компенсації частини вартості СГТ&О, запровадження державної допомоги на реалізацію інноваційних проєктів підприємств сільськогосподарського машинобудування, запуску механізму часткової компенсації кредитів, створення системи моніторингу й розробки стратегічних і програмних документів щодо прискорення розвитку СГМ та модернізації АПК з опорою на вітчизняні напрацювання.

Список використаних джерел

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825
2. Адамчук В. В., Булгаков В. М., Іванишин В. В. Про розробку й створення в Україні сільськогосподарських машин сучасного рівня. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Технічні науки*. 2012. № 11, т. 2 (66). С. 8–13. URL: http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/6542.pdf
3. Shuqi S., Jiasheng W., Dongwei W. Development of Agricultural Mechanization in China and Its Current Strategic Focus. *Selskokhozyaystvennye mashiny i tekhnologii*. 2019. Vol. 13, No 3. P. 4–7. DOI: 10.22314/2073-7599-2019-13-3-4-7
4. Xuqin W., Zongyi Z., Jihong G. The Effects and Efficiency of Agricultural Machinery Purchase Subsidies: From the Perspective of Incentive Effect and Crowding-out Effect. *China Rural Survey*. 2018. No 02. P. 60–74. URL: https://global.cnki.net/kcms/detail/detail.aspx?filename=ZNCG201802005&dbcode=CJFQ&dbname=CJFD2018&v=
5. Захарчук О. В., Навроцький Я. Ф., Вишневецька О. В. Сучасний стан та перспективи матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 79–88. URL: https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106079
6. Бездушний П. М. Стан державної фінансової підтримки сільськогосподарського машинобудування в Україні. *Облік і фінанси АПК*. Освітній портал. 2011. URL: http://magazine.faaf.org.ua/standerzhavnoi-finansovoi-pidtrimki-silskogospodarskogo-mashinobuduvannya-v-ukraini.html
7. Осташко Т. О., Волощенко Л. Ю., Лєнівова Г. В. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / НАН України; Ін-т екон. та прогнозування. Київ, 2010. 208 с.
8. Гіршфельд А. Реформа сільгоспмашу: крок перший. *Урядовий кур'єр*. 31.03.2017. № 61. С. 4. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/reforma-silgospmashu-krok-pershij/
9. Гіршфельд А. Cui bono? Або "Кому вигідно"? *LB.ua*. 2018. URL: https://lb.ua/economics/2018/07/09/402366_cui_bono_vigodno.html
10. Нацкомітет з промислового розвитку підбив підсумки року своєї роботи і затвердив пріоритети на наступний. 2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/250341934
11. Гіршфельд А. Про Програму компенсації і кроки на шляху її реалізації. *Пропозиція*. 2019. № 2. С. 182–187.
12. Саліхова О. Б., Крехівський О. В. Адресний підхід у реалізації державної промислової політики України в умовах зростаючої залежності від імпорту. *Статистика України*. 2021. № 2. С. 46–57. Doi: 10.31767/su.2(93)2021.02.05
13. In 2019, the country's agricultural machinery production accounted for 30% of the world's total production. 2020. URL: http://www.ddnjzzs.com/NewShow_918.html
14. How the "four modernizations" were proposed and developed. 2020. URL: http://www.xinhuanet.com/politics/2020-05/29/c_1126048256.htm
15. Notification of the State Council Office on the submission of several conclusions to the State Economic and Trade Commission and other departments on further support for the development of the agricultural machinery industry. 2016. URL: http://www.gov.cn/zhengce/content/2016-10/12/content_5118029.htm
16. Order of the President of the People's Republic of China (No. 16) Law of the People's Republic of China on the Promotion of Agricultural Mechanization. 2004. URL: http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/chn156297C.pdf
17. Opinions of the State Council on Promoting the Sound and Rapid Development of Agricultural Mechanization and Agricultural Machinery Industry. Guo Fa. 2010. No. 22. URL: http://www.gov.cn/zhengce/content/2010-07/09/content_3009.htm
18. The Ministry of Industry and Information Technology recently released the "Agricultural Machinery Industry Development Plan". 2010. URL: http://www.gov.cn/gzdt/2011-04/08/content_1840125.htm
19. The State Council issued the "Guiding Opinions to Accelerate the Development of Agricultural Mechanization and the Transformation and Modernization of the Agricultural Machinery and Equipment Industry". 2018. URL: http://www.gov.cn/xinwen/2018-12/29/content_5353337.htm

20. The Ministry of Agriculture and Rural Areas and the Ministry of Finance answer questions from journalists on the implementation of the policy of subsidizing the purchase of agricultural machinery from 2021 to 2023. 2021. URL: http://www.gov.cn/zhengce/2021-04/07/content_5598135.htm

21. China Agricultural Mechanization Development Analysis Brief Report 2021. 2021. URL: https://www.yunduijie.com/upload/article/ppt/6084df7e35424fcTt20geLW6033.pdf

22. In addition to YTO, Lovol and China United, Country Garden, XCMG and Sany joined them. Big changes in China's agricultural machinery market? 2021. URL: https://www.nongji1688.com/news/show-5538467.html

23. Notice on Printing and Distributing the "Guiding Opinions on the Implementation of Agricultural Machinery Purchase Subsidies in 2018-2020". 2018. URL: http://www.gov.cn/zhengce/zhengceku/2018-12/31/content_5440951.htm

24. Notice of Printing and Distribution of the "Guidelines for the Implementation of the Subsidy for the Purchase of Agricultural Machinery from 2021 to 2023". 2021. URL: http://www.gov.cn/zhengce/zhengceku/2021-04/07/content_5598134.htm

25. A new round of agricultural machinery purchase subsidy policy was introduced. There is a new impetus for the upgrading of agricultural mechanization (policy interpretation). 2021. URL: http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2021-06/19/nw.D110000renmrb_20210619_2-02.htm

26. Report of Analytical on Indepth Research and Strategic Investment Planning on China Agricultural Machinery Industry 2022–2027. 2022. URL: https://bg.qianzhan.com/report/detail/2105201617368519.html?v=title

27. Combine Subsidy Data Analysis Report Released, 2020. 2021. URL: http://www.caamm.org.cn/%E7%BB%9F%E8%AE%A1%E6%95%B0%E6%8D%AE/2797.htm

28. Wheel Tractor Subsidy Data Analysis Report Released, 2020. 2021. URL: http://www.caamm.org.cn/%E7%BB%9F%E8%AE%A1%E6%95%B0%E6%8D%AE/2798.htm

29. The barometer of the agricultural machinery market – China's agricultural machinery market prosperity index AMI released. 2016. URL: http://www.camda.cn/inform/informdetails/?id=306&columnId=5 [in Chinese].

30. An increase of 6.5 percentage points year-on-year, the Agricultural Machinery Circulation Association released the Agricultural Machinery Market Prosperity Index for January 2022. URL: https://www.nongjitong.com/news/2022/499544.html

31. Agricultural Machinery Subsidy Equipment Analysis Report, 2020. 2021. URL: https://m.nongji360.com/view/121725

32. Завдяки держпідтримці аграрії придбали на 30% більше української техніки. (2020) URL: https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/2/655488/

33. Мінекономіки розширило перелік української сільгосптехніки, 25% вартості якої компенсує держава. Міністерство економіки України. 2021. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2bf3b8f6-8046-4b8f-85e1-c4a50ebfe95d&title=MinekonomikiRozshiriloPerelikUkrainskoiSilgosptekhniki-25-VartostiYakoiKompensuDerzhava

34. Стан фінансування компенсації с/г техніки. 2021. URL: https://minagro.gov.ua/pidtrimka/kompensaciya-sg-tehniki/stan-finansuvannya-kompensaciyi-s

35. Саліхова О. Б., Крехівський О. В. Новий механізм державної підтримки технологічних інновацій для розвитку промисловості. Статистика України. 2018. № 2. С. 30–35. URL: https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/download/182/160/

36. Рішення АМКУ про допустимість державної допомоги для конкуренції від 19.10.2018 р. № 572-р. URL: https://amcu.gov.ua/npas/rishennya-572-r-vid-19102018

37. Звіт Антимонопольного комітету України за 2017 рік. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/zvity/2017/AMCU_2017.pdf

38. Гіршфельд А. Ями на шляху вітчизняної сільгосптехніки. Урядовий кур'єр. 23.01.2020. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yami-na-shlyahu-vitchiznyanoyi-silgosptehniki/

References

1. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 722/2019 vid 30.09.2019 r. [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030: Decree of the President of Ukraine of September 30, 2019 No 722/2019]. *president.gov.ua*. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825 [in Ukrainian].

2. Adamchuk, V. V., Bulhakov, V. M., & Ivanyshyn, V. V. (2012). Pro rozrobku i stvorennia v Ukraini silskohospodarskykh mashyn suchasnoho rivnia [On development and creation in Ukraine of agricultural machines of modern level]. *Zbirnyk naukovykh. prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu* –

Collection of scientific works of Vinnytsia National Agracultural University, 11, 2 (66), 8–13. Retrieved from http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/6542.pdf [in Ukrainian].

3. Shuqi, S., Jiasheng, W., Dongwei, W. (2019). Development of Agricultural Mechanization in China and Its Current Strategic Focus. *Selskokhozyaystvennye mashiny i tekhnologii – Agricultural Machinery and Technologies, 13, 3,* 4–7. DOI 10.22314/2073-7599-2019-13-3-4-7 [in English].

4. Xuqin, W., Zongyi, Z., Jihong, G. (2018). The Effects and Efficiency of Agricultural Machinery Purchase Subsidies: From the Perspective of Incentive Effect and Crowding-out Effect. *China Rural Survey, 02,* 60–74. Retrieved from https://global.cnki.net/kcms/detail/detail.aspx?filename=ZNCG201802005&dbcode=CJFQ&dbname=CJFD2018&v=

5. Zakharchuk, O. V., Navrotskyi, Ya. F. & Vishnevetska, O. V. (2021). Suchasnyi stan ta perspektyvy materialno-tekhnichnoho zabezpechennia silskoho hospodarstva [Current state and prospects of material and technical support of agriculture]. *Ekonomika APK, 6*, 79–88. Retrieved from https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106079 [in Ukrainian].

6. Bezdushnyi, P. M. (2011). Stan derzhavnoi finansovoi pidtrymky silskohospodarskoho mashynobuduvannia v Ukraini [The state of state financial support for agricultural engineering in Ukraine]. *Oblik i finansy APK. Osvitnii portal – Accounting and finance of agro-industrial complex.* Retrieved from http://magazine.faaf.org.ua/stan-derzhavnoi-finansovoi-pidtrimki-silskogospodarskogo-mashinobuduvannya-v-ukraini.html

7. Ostashko, T. O., Voloshchenko, L. Y., Lienivova, G. V. (2009). *Vnutrishniy ahroprodovolchyi rynok Ukrainy v umovakh SOT [Internal agri-food market in Ukraine under the WTO].* Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy.

8. Hirshfeld, A. (2017). Reforma silhospmashu: krok pershyi [Reform of agricultural machinery: the first step]. *Uriadovyi kurier – Government courier, 61,* 4. Retrieved from https://ukurier.gov.ua/uk/articles/reforma-silgospmashu-krok-pershij/ [in Ukrainian].

9. Hirshfeld, A. (2018). Cui bono? Abo "Komu vyhidno"? [Cui bono? Or "Who benefits"?]. *LB.ua.* Retrieved from https://lb.ua/economics/2018/07/09/402366_cui_bono_vigodno.html [in Russian].

10. Natskomitet z promyslovoho rozvytku pidbyv pidsumky roku svoiei roboty i zatverdyv priorytety na nastupnyi [The National Committee for Industrial Development summed up the year of its work and approved the priorities for the next one]. (2017). *www.kmu.gov.ua.* Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/250341934 [in Ukrainian].

11. Hirshfeld, A. (2019). Pro Prohramu kompensatsii i kroky na shlakhu yii realizatsii [About the Compensation Program and steps towards its implementation]. *Propozytsiia – Proposition, 2,* 182–187 [in Russian].

12. Salikhova, O. B., & Krekhivskyi, O. V. (2021). Adresnyi pidkhid u realizatsii derzhavnoi promyslovoi polityky Ukrainy v umovakh zrostaiuchoi zalezhnosti vid importu [The Targeted Approach in Implementing the Industrial Policy of Ukraine in the Conditions of the Increasing Import Dependence]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 2,* 46–57. Doi: 10.31767/su.2(93)2021.02.05

13. In 2019, the country's agricultural machinery production accounted for 30% of the world's total production. (2020). *ddnjzzs.com.* Retrieved from http://www.ddnjzzs.com/NewShow_918.html [in Chinese].

14. How the "four modernizations" were proposed and developed. (2020). *xinhuanet.com.* Retrieved from http://www.xinhuanet.com/politics/2020-05/29/c_1126048256.htm [in Chinese].

15. Notification of the State Council Office on the submission of several conclusions to the State Economic and Trade Commission and other departments on further support for the development of the agricultural machinery industry. (2016). *gov.cn.* Retrieved from http://www.gov.cn/zhengce/content/2016-10/12/content_5118029.htm [in Chinese].

16. Order of the President of the People's Republic of China (No. 16) Law of the People's Republic of China on the Promotion of Agricultural Mechanization. (2004). *extwprlegs1.fao.org.* Retrieved from http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/chn156297C.pdf [in Chinese].

17. Opinions of the State Council on Promoting the Sound and Rapid Development of Agricultural Mechanization and Agricultural Machinery Industry. Guo Fa [2010] No. 22. (2010). *gov.cn.* Retrieved from http://www.gov.cn/zhengce/content/2010-07/09/content_3009.htm [in Chinese].

18. The Ministry of Industry and Information Technology recently released the "Agricultural Machinery Industry Development Plan" (2010). *gov.cn.* Retrieved from http://www.gov.cn/gzdt/2011-04/08/content_1840125.htm [in Chinese].

19. The State Council issued the "Guiding Opinions to Accelerate the Development of Agricultural Mechanization and the Transformation and Modernization of the Agricultural Machinery and Equipment Industry" (2018). *gov.cn.* Retrieved from http://www.gov.cn/xinwen/2018-12/29/content_5353337.htm [in Chinese].

20. The Ministry of Agriculture and Rural Areas and the Ministry of Finance answer questions from journalists on the implementation of the policy of subsidizing the purchase of agricultural machinery from 2021 to 2023. (2021). *gov.cn*. Retrieved from http://www.gov.cn/zhengce/2021-04/07/content_5598135.htm [in Chinese].

21. China Agricultural Mechanization Development Analysis Brief Report 2021. (2021). *yunduijie.com*. Retrieved from https://www.yunduijie.com/upload/article/ppt/6084df7e35424fcTt20geLW6033.pdf [in Chinese].

22. In addition to YTO, Lovol and China United, Country Garden, XCMG and Sany joined them. Big changes in China's agricultural machinery market? (2021). *nongji1688.com*. Retrieved from https://www.nongji1688.com/news/show-5538467.html [in Chinese].

23. Notice on Printing and Distributing the "Guiding Opinions on the Implementation of Agricultural Machinery Purchase Subsidies in 2018–2020". (2018). *gov.cn*. Retrieved from http://www.gov.cn/zhengce/zhengceku/2018-12/31/content_5440951.htm [in Chinese].

24. Notice of Printing and Distribution of the "Guidelines for the Implementation of the Subsidy for the Purchase of Agricultural Machinery from 2021 to 2023". (2021). *gov.cn*. Retrieved from http://www.gov.cn/zhengce/zhengceku/2021-04/07/content_5598134.htm [in Chinese].

25. A new round of agricultural machinery purchase subsidy policy was introduced. There is a new impetus for the upgrading of agricultural mechanization (policy interpretation). (2021). *paper.people.com.cn*. Retrieved from http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2021-06/19/nw.D110000renmrb_20210619_2-02.htm [in Chinese].

26. Report of Analytical on Indepth Research and Strategic Investment Planning on China Agricultural Machinery Industry2022–2027. (2022). *bg.qianzhan.com*. Retrieved from https://bg.qianzhan.com/report/detail/2105201617368519.html?v=title [in Chinese].

27. Combine Subsidy Data Analysis Report Released, 2020. (2021). *caamm.org.cn*. Retrieved from http://www.caamm.org.cn/%E7%BB%9F%E8%AE%A1%E6%95%B0%E6%8D%AE/2797.htm [in Chinese].

28. Wheel Tractor Subsidy Data Analysis Report Released, 2020. (2021). *caamm.org.cn*. Retrieved from http://www.caamm.org.cn/%E7%BB%9F%E8%AE%A1%E6%95%B0%E6%8D%AE/2798.htm[in Chinese].

29. The barometer of the agricultural machinery market – China's agricultural machinery market prosperity index AMI released. (2016). *camda.cn*. Retrieved from http://www.camda.cn/inform/informdetails/?id=306&columnId=5 [in Chinese].

30. An increase of 6.5 percentage points year-on-year, the Agricultural Machinery Circulation Association released the Agricultural Machinery Market Prosperity Index for January 2022. *www.nongjitong.com*. Retrieved from https://www.nongjitong.com/news/2022/499544.html

31. Agricultural Machinery Subsidy Equipment Analysis Report, 2020. (2021). *m.nongji360.com*. Retrieved from https://m.nongji360.com/view/121725 [in Chinese].

32. Zavdiaky derzhpidtrymtsi ahrarii prydbaly na 30% bilshe ukrainskoi tekhniky [Thanks to state support, farmers bought 30% more Ukrainian machinery]. (2020). *www.epravda.com.ua*. Retrieved from https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/2/655488/ [in Ukrainian].

33. Minekonomiky rozshyrylo perelik ukrainskoi silhosptekhniky, 25% vartosti yakoi kompensuie derzhava [The Ministry of Economy has expanded the list of Ukrainian agricultural machinery, 25% of the cost of which is compensated by the state]. (2021). *www.me.gov.ua*. Retrieved from https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2bf3b8f6-8046-4b8f-85e1-c4a50ebfe95d&title=MinekonomikiRozshiriloPerelikUkrainskoiSilgosptekhniki-25-VartostiYakoiKompensuDerzhava [in Ukrainian].

34. Stan finansuvannia kompensatsii silskohospodarskoi tekhniky [The state of financing the compensation of agricultural machinery]. (2021). *minagro.gov.ua*. Retrieved from https://minagro.gov.ua/pidtrimka/kompensaciya-sg-tehniki/stan-finansuvannya-kompensaciyi-s [in Ukrainian].

35. Salikhova, O.B., & Krekhivsky, O.V. (2018). Novyi mekhanizm derzhavnoi pidtrymky tekhnolohichnykh innovatsii dlia rozvytku promyslovosti [A New Mechanism for State Support to Technological Innovation for Industrial Development]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 2,* 30–35 [in Ukrainian].

36. Rishennia Antymonopolnoho komitetu Ukrainy pro dopustymist derzhavnoi dopomohy dlia konkurentsii vid 19.10.2018 r. № 572-r [Decision of the Antimonopoly Committee of Ukraine on the admissibility of state aid for competition of October 19, 2018 No. 572-r]. *amcu.gov.ua*. Retrieved from https://amcu.gov.ua/npas/rishennya-572-r-vid-19102018 [in Ukrainian].

37. Zvit Antymonopolnoho Komitetu Ukrainy za 2017 rik [Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2017]. *amcu.gov.ua*. Retrieved from https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/zvity/2017/AMCU_2017.pdf [in Ukrainian].

38. Hirshfeld, A. (2020). Yamy na shliakhu vitchyznianoi silhosptekhniky [Pits on the way of domestic agricultural machinery]. *ukurier.gov.ua*. Retrieved from https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yami-na-shlyahu-vitchiznyanoyi-silgosptehniki/ [in Ukrainian].

O. V. Krekhivskyi,
PhD in Physics and Mathematics,
Senior Desk Officer,
Secretariat of Cabinet of Ministers of Ukraine,
E-mail: o.krekhivskyi@gmail.com
ORCID https://orcid.org/0000-0002-4793-851X

State Aid for Development of Manufacture of Agricultural Machinery: Economic and Statistical Aspect

The world practice of state support of agricultural machinery is studied. Features of dualistic agro-industrial policy of China are identified. It is substantiated that the subsidy policy for the purchase of agricultural machinery, which has been implemented by the Chinese government since 2004, has also had an extensive impact on the promotion and development of agricultural mechanization, development of agricultural machinery and improvement of economic results, scaling up of services for agricultural sector; activation of related industries: the development of companies that specialize in construction and road equipment, the production of engineering products for agricultural sector. The evolution of state support is shown: changes in the priorities of industry development and the number of subsidies for the purchase of equipment, the development of which is encouraged. It is established that the support of decision-making on the implementation of state support is provided by scientific institutions, relevant associations, information and analytical agencies. It is shown that the generated statistical databases allow to analyze the scale and structure of sales of machinery to farmers with state subsidies (by categories, manufacturers, regions), calculate China's agricultural machinery market sentiment index (AMI), among the components of which is Agricultural Machinery Subsidy Index.

It is stated that on the initiative of the National Committee for Industrial Development a mechanism of partial compensation of the cost of machinery and equipment for agro-industrial complex, which has a certain level of localization of production in Ukraine, was launched in Ukraine in 2017. Summing up the results of the implementation of this mechanism for the national economy are presented. The necessity of expanding state support is substantiated: introduction of incentives for technological innovations of enterprises and partial compensation of interest on loans for the purchase of Ukrainian made agricultural machinery. Following the example of China, it is proposed to improve the mechanism of partial compensation by adjusting the upper limit of aid intensity in accordance with the cost of machinery and equipment for farmers and its innovation. It is substantiated that the lack of multifaceted monitoring of the implementation of the partial compensation mechanism makes it impossible to assess its consequences for machine builders, farmers and the economy as a whole (primarily in terms of the effects obtained). The introduction of statistical and information-analytical support for the implementation of the state aid mechanism in Ukraine will facilitate both timely control and management decisions-making on future support by the state, and the strategic business planning of farmers and machine builders.

Key words: *agrarian policy, industrial policy, innovation, state aid, subsidies, partial compensation.*

Бібліографічний опис для цитування:

Крехівський О. В. Державна підтримка розвитку сільськогосподарського машинобудування: економіко-статистичний аспект. *Статистика України.* 2022. № 1. С. 67–81. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.07

Bibliographic description for quoting:

Krekhivskyi, O. V. (2022). Derzhavna pidtrymka rozvytku silskohospodarskoho mashynobuduvannia: ekonomiko-statystychnyi aspekt [State Aid for Development of Manufacture of Agricultural Machinery: Economic and Statistical Aspect]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 67–81. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.07 [in Ukrainian].

УДК 311.21:[351.755.3:368.914]:331.526(477) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.08**
JEL Classification: C82, J21, J30

Л. Г. Ткаченко,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України,
E-mail: lidiia1tkachenko@gmail.com
ORCID 0000-0002-6352-6398

Використання реєстрових даних у статистичних дослідженнях зайнятості

За даними Міністерства цифрової трансформації, в Україні налічується понад 350 державних реєстрів, з яких близько 200 містять персональні відомості про населення. Створення реєстрів відбувалося за вузьковідомчим підходом, без належної уваги до інформаційної цінності цього ресурсу. Програма розвитку державної статистики до 2023 року визначає розширення доступу органів державної статистики до адміністративних даних та реєстрів одним із ключових напрямів зменшення звітного навантаження на респондентів. Інституційну основу для розширення такого доступу виробників офіційної статистики, у тому числі до індивідуальних даних реєстрів, передбачає Проект Закону України "Про офіційну статистику" (зареєстрований Верховною Радою України 02.09.2021 р. № 5886).

Стаття ставить за мету розкрити можливості використання реєстрових даних у статистичних дослідженнях зайнятості, зокрема даних реєстру застрахованих осіб, який адмініструє Пенсійний фонд України. Масштаб відомостей про застрахованих осіб постійно зростає, однак їх використання в аналітичних і статистичних цілях досі обмежене.

З початку 2021 р. щоквартальний розподіл працівників за розмірами нарахованої заробітної плати формується за даними реєстру застрахованих осіб, що дало змогу істотно скоротити навантаження на респондентів державного статистичного спостереження "Обстеження підприємств із питань статистики праці". Перехід на альтернативне джерело даних не порушив загальні пропорції й тенденції розподілу працівників за розмірами заробітної плати, проте посилив залежність отримання статистичної інформації від регуляційних змін адміністративних процедур. Так, зміни у формі та періодичності фіскальної звітності підприємств призвели до збільшення терміну очікування публікації даних про розподіл працівників за розмірами нарахованої заробітної плати на два місяці. Інтенсифікація використання реєстрових даних у виробництві офіційної статистики потребує розширення повноважень Державної служби статистики України щодо практичної участі в провадженні політики розвитку публічних реєстрів.

Реєстрові дані Пенсійного фонду України здатні істотно розширити перелік короткострокових та додаткових статистичних показників зайнятості та заробітної плати, особливо в частині структурних розподілів для аналізу диференціації та нерівності. Для поглиблених досліджень пропонується напрацювати стандартизовані процедури, спрямовані на формування репрезентативної вибірки реєстрових даних, які у вигляді деперсоніфікованих мікроданих будуть доступні широкому колу дослідників.

Ключові слова: *адміністративні дані, реєстр, реєстрові дані, зайнятість, заробітна плата, єдиний соціальний внесок, Пенсійний фонд України, моніторинг.*

Вступ. Швидкий розвиток цифрових технологій і комунікацій, їх активне впровадження в діяльність органів влади зумовлюють зростання ролі електронних публічних реєстрів як інформаційного ресурсу, зокрема як джерела статистичних даних. Повноваження та завдання створеного у вересні 2019 р. Міністерства цифрової трансформації охоплюють, серед іншого, формування та реалізацію державної політики у сфері відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та їх інтероперабельності, тобто інформаційної взаємодії. В Україні налічується понад 350 державних реєстрів, з яких близько 200 містять персональні відомості про населення [1]. Більшість реєстрів створювалися за вузьковідомчим принципом і довгий час залишалися закритими й недоступними для статистичних та аналітичних цілей. З метою систематизації інформаційних потоків та підвищення ефективності управлінських рішень Міністерство цифрової трансформації розпочало повний аудит державних реєстрів, включаючи оцінку їхньої наповненості, якості даних та потенційних корупційних ризиків [2]. Надзвичайно важливо використати цю активність як нагоду для максимального розкриття інформаційних можливостей реєстрів щодо забезпечення статистичних потреб.

Програма розвитку державної статистики до 2023 року визначає розширення доступу органів державної статистики до адміністративних даних та реєстрів одним із ключових напрямів зменшення звітного навантаження на респондентів. Пере-

© Л. Г. Ткаченко, 2022

лік заходів з виконання Програми у цій сфері містить, зокрема, такі пункти:

– внесення змін до методології щодо розрахунку індексу вартості робочої сили з урахуванням адміністративних даних щодо нарахувань на заробітну плату;

– визначення механізму інформаційної взаємодії між виробниками статистичної та адміністративної інформації, необхідної для забезпечення моніторингу Цілей Сталого Розвитку до 2030 року на державному рівні;

– розширення використання адміністративних даних для виробництва статистичної інформації, зокрема інвентаризація адміністративних даних, перегляд методології та звітно-статистичної документації з урахуванням можливості використання адміністративних даних, у тому числі на регіональному рівні;

– створення інтегрованої системи короткотермінової статистики підприємств з питань праці, промисловості, будівництва, роздрібної торгівлі та інших послуг [3].

Водночас Програма розвитку державної статистики до 2023 року та заходи до неї апелюють переважно до більш звичного й широкого терміна "адміністративні дані". Про використання реєстрів (крім підвідомчого реєстру статистичних одиниць) згадується лише один раз і без конкретики, що може свідчити про недооцінку їх інформаційного потенціалу. Пропонована стаття ставить за мету розкрити можливості використання реєстрових даних у статистичних дослідженнях зайнятості, передусім даних реєстру застрахованих осіб, який адмініструє Пенсійний фонд України.

Матеріали та методи. Стаття базується на аналізі законодавчо-нормативних та науково-дослідницьких матеріалів зазначеної тематики. Нещодавно прийнятий Закон України "Про публічні електронні реєстри", крім юридичного визначення термінології та норм регулювання діяльності у сфері реєстрів, окреслює рамки взаємодії реєстрів і використання реєстрових даних. Стаття 33 Закону прямо вказує: "У межах, визначених законом або іншим актом законодавства, згідно з яким створено відповідний реєстр, реєстрові дані можуть використовуватися для формування звітності, аналітичних, статистичних та інших матеріалів, крім випадків, визначених законодавством" [4]. Ця норма підсилює інституціональну спроможність реєстрових даних, проте може виявитися недостатньою для полегшення доступу до них.

Стаття 16 чинного Закону України "Про державну статистику" ще в редакції 2001 р. передбачає повноваження органів державної статистики погоджувати методологію та звітну документацію, пов'язану зі збиранням і використанням адміністративних даних, та обов'язок відповідальних органів безкоштовно надавати адміністративні дані на вимогу органів державної статистики [5]. Однак на практиці передача адміністративних даних зводиться у кращому випадку до подання жорстко регламентованих агрегованих даних, які неможливо використати для поглибленого аналізу. Це збіднює інформаційну цінність адміністративних даних і не дає змоги відчути інструментальних переваг реєстрових даних.

Проєкт Закону України "Про офіційну статистику" (зареєстрований Верховною Радою України 02.09.2021 р. за № 5886) також не акцентує на реєстрах, застосовуючи ширший термін "адміністративні дані". Кроком вперед можна вважати положення частини 5 статті 8 законопроєкту, яка передбачає право виробників офіційної статистики на безкоштовний доступ до всіх адміністративних даних та можливість отримання як узагальнених, так і індивідуальних даних [6]. Це розширює можливості виробників офіційної статистики формувати запит на всі адміністративні дані, необхідні для продукування інформації, передбаченої планом державних статистичних спостережень, та нарешті відкриває доступ до мікроданих реєстрів на умовах збереження конфіденційності, що можна вважати якісно новим етапом статистичної роботи з адміністративними даними.

Науково-методичні підходи до організації системи реєстрів та їх використання у статистичних цілях отримали розвиток у роботах колективу науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Цикл із трьох монографій містить огляд міжнародних рекомендацій та аналіз досвіду країн Європи зі створення й використання реєстрів [7], огляд існуючих в Україні реєстрів, що містять інформацію про населення [8], приклади та пропозиції для використання електронних реєстрів в аналітичних дослідженнях соціальної політики [9]. Окрема увага приділяється аналізу міжнародного досвіду використання електронних реєстрів при проведенні переписів населення [10]. Напрями використання даних Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування для статистичних цілей аналізувалися нами ще десять років тому [11].

Для ілюстрації узгодженості статистичних даних, отриманих із традиційних статистичних спостережень та з реєстрів, використовується табличний метод.

Результати та обговорення. Реєстр Пенсійного фонду України є наочним прикладом історії розвитку національних державних реєстрів та їх (не)залученості у процес виробництва статистичних даних. Система персоніфікованого обліку відомостей про сплату страхових внесків у Пенсійному фонді України запроваджена у 1998–2000 рр. і з 1 липня 2001 р. запущена у промислову експлуатацію. У 2002 р. до Пенсійного фонду передали

функції з призначення й перерахунку пенсій, а для реалізації цих функцій створена відповідна електронна база відомостей про пенсіонерів [12]. У 2011 р. на базі системи персоніфікованого обліку Пенсійного фонду створений Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування, який складається з реєстру застрахованих осіб та реєстру страхувальників (останній у 2013 р. було передано у ведення податковим органам, разом з функцією збирання єдиного соціального внеску). Нині реєстр застрахованих осіб – один із найпотужніших державних реєстрів, де зберігаються відомості про кожну людину, за яку було сплачено хоча б один страховий внесок або яка отримала хоча б одну виплату із системи державного соціального страхування у період після 2000 р.

Перелік відомостей, які вносяться до реєстру застрахованих осіб, постійно розширюється. Так, після прийняття нової редакції Закону України "Про зайнятість населення" (2012 р.) до реєстру почали вносити відомості про освіту, професію та посаду застрахованих осіб. З 2018 р. розпочато роботу з оцифрування архіву паперових пенсійних справ (так звана ретроконверсія), що дасть змогу створити повну електронну картку на кожного пенсіонера, включаючи детальні відомості про трудову кар'єру впродовж усього життя. Упродовж найближчих п'яти років така інформація в повному обсязі має бути зібрана також за всіма працюючими застрахованими особами. Прийнятий у 2021 р. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі" [13] передбачає перехід від паперових до електронних трудових книжок. Усі записи про трудову діяльність відтепер мають обліковуватися в електронній формі у реєстрі застрахованих осіб; усі раніше зроблені записи паперових трудових книжок мають бути оцифровані й також внесені до реєстру застрахованих осіб. Для цього роботодавець або сам працівник мають надіслати скановані копії чи електронні записи трудових книжок через особистий електронний кабінет на вебпорталі електронних послуг Пенсійного фонду або подати ці документи шляхом відвідування місцевого відділення Пенсійного фонду. Упродовж 2019–2021 рр. у Пенсійному фонді створено електронний реєстр листків непрацездатності, у вересні 2021 р. завершився перехід до е-лікарняних.

Отже, масштаб відомостей про застрахованих осіб постійно зростає як із плином часу та потоку клієнтів, так і з розширенням переліку характеристик, що збираються. Пенсійний фонд України має величезний потенціал реєстрових даних для поглиблених статистичних досліджень практично за всім спектром питань ринку праці. Але масштаби використання цих даних в аналітичних і статистичних цілях не змінюються пропорційно накопиченню їхнього обсягу. У своїх квартальних і річних звітах фонд публікує лише дуже стислу інформацію про чисельність застрахованих осіб, на користь яких сплачено внески, їхній розподіл за статусом у зайнятості та розподіл найманих працівників за розмірами заробітної плати [12].

Крім прямого призначення (персоніфікований облік пенсійних прав, обчислення та перерахунок пенсій), реєстрові дані використовуються здебільшого для організаційно-контролюючих заходів, зокрема верифікації та моніторингу державних виплат, перевірки доходів громадян, які звернулися за житлово-комунальними субсидіями чи іншими видами соціальної підтримки, що надаються на умовах перевірки доходів. Починаючи з грудня 2017 р., Пенсійний фонд України на постійній основі здійснює аналітичну роботу з виявлення ознак використання праці неоформлених працівників та порушень законодавства про працю. Інформаційна довідка за результатами аналізу містить, зокрема, дані про динаміку чисельності застрахованих осіб з виокремленням деяких категорій (фізичні особи – підприємці; наймані працівники; особи, які працювали неповний робочий час; особи, які виконували роботи за угодами цивільно-правового характеру; особи з інвалідністю), а також про розподіл найманих працівників за розмірами заробітної плати [12]. Відповідно до своєї мети, ця довідка має вузький фіскально-організаційний характер та надає інформацію у жорстко агрегованому вигляді. Хоча Пенсійний фонд декларує амбіції щодо розвитку внутрішньої аналітики та моделювання, мета такої роботи фокусується передусім на бюджетно-фінансових потоках і показниках.

Спроби розширити аналітичні можливості реєстрових даних Пенсійного фонду здійснювалися неодноразово. Так, Міністерство соціальної політики ще у 2013 р. планувало запровадити моніторинг створення нових робочих місць, спираючись на повідомлення роботодавців, які вони надсилають Пенсійному фонду щодо прийому на роботу працівників. Незважаючи на затверджену методику [14], моніторинг, однак, не був реалізований, принаймні його результати жодного разу не оприлюднювалися. Тобто використання реєстрових даних Пенсійного фонду ускладнене навіть для відомчих потреб, а для статистичних цілей вони довгий час залишалися практично закритими.

З початку 2021 р. в рамках угоди щодо взаємообміну інформаційними ресурсами Пенсійний фонд почав передавати Державній службі статистики дані про щоквартальний розподіл працівників за розмірами нарахованої заробітної плати, сформований за інформацією реєстру застрахованих осіб. Хоча форма передачі даних поки що залишається традиційною для адміністративних даних

– у вигляді готових шаблонних таблиць з високим ступенем агрегації, – цей приклад використання реєстрових даних для цілей поточної трудової статистики можна вважати проривним досягненням. Реєстр як альтернативне джерело інформації дав змогу істотно скоротити навантаження на респондентів державного статистичного спостереження "Обстеження підприємств із питань статистики праці", оскільки формування розподілу працівників за визначеними інтервалами зарплат потребувало додаткових розрахунків на підставі даних первинного обліку [15].

Щоб зберегти порівнянність даних, для побудови розподілу сукупність застрахованих осіб береться в тих самих рамках, що й в обстеженні підприємств з питань статистики праці: штатні працівники, яким в останньому місяці кварталу оплачено 50% і більше робочого часу, на підприємствах – юридичних особах з кількістю працівників 10 і більше осіб. Зіставлення щоквартальної динаміки у 2020 та 2021 рр. дає змогу переконатися, що перехід на реєстрові дані не позначився на пропорціях розподілу загалом по Україні (табл. 1, складено автором за даними [16]). Відмінності за структурною часткою груп з найнижчими зарплатами (до 7000 грн) пов'язані з підвищенням з 01.01.2021 р. розміру мінімальної заробітної плати з 5000 грн до 6000 грн. Структурні частки середніх груп розподілу (зарплати розміром від 7000 грн до 15000 грн) залишалися практично незмінними. Частки груп з найвищими зарплатами демонстрували тенденцію до зростання, незважаючи на сезонні коливання. Тобто перехід на альтернативне джерело даних не порушив загальні пропорції й тенденції розподілу працівників за розмірами заробітної плати.

Таблиця 1

Розподіл працівників за розмірами нарахованої заробітної плати в Україні*

(%)

Розмір заробітної плати, грн	2020 р, за даними обстеження підприємств з питань статистики праці				2021 р., за даними реєстру застрахованих осіб		
	березень	червень	вересень	грудень	березень	червень	вересень
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
До 5000	9,6	8,3	8,2	7,0	16,2	16,3	16,1
5000–6000	21,3	20,2	19,0	16,0			
6000–7000	11,9	10,9	10,9	10,0	17,3	17,1	17,3
7000–8000	7,8	7,4	7,4	7,2	7,7	7,7	7,3
8000–10000	11,0	10,9	11,1	10,9	12,2	11,6	11,2
10000–12000	9,7	9,7	9,9	9,7	9,9	9,3	9,1
12000–15000	9,9	10,7	11,1	11,4	11,6	11,1	11,0
15000–20000	8,5	10,0	10,5	11,6	11,7	11,7	12,2
20000–25000	4,3	5,3	5,3	6,6	5,5	6,1	6,5
Понад 25000	6,0	6,6	6,6	9,6	7,9	9,1	9,3

*У 2020 р. розмір мінімальної заробітної плати становив 5000 грн, з 1 січня по 30 листопада 2021 р. – 6000 грн.

Крім безумовного позитиву, цей кейс показав також уразливість переходу від державних статистичних спостережень на адміністративні дані, а саме, посилення залежності виробників статистичної інформації від змін регулювання адміністративних процедур. За збігом обставин якраз у 2021 р. було запроваджено об'єднану звітність роботодавців зі сплати єдиного соціального внеску та податку на доходи фізичних осіб. У зв'язку з цим персоніфіковані відомості про працівників стали надходити до реєстру застрахованих осіб не щомісяця, а раз на квартал (з розбивкою по місяцях) і в значно пізніший термін, тобто оперативність даних реєстру була порушена. Як наслідок, строки публікації розподілу працівників за розмірами заробітної плати довелося змістити майже на два місяці. З огляду на незручності, пов'язані з недостатньою оперативністю оновлення відомостей реєстру застрахованих осіб (зокрема через брак інформації для нарахування лікарняних, допомоги по безробіттю тощо), уряд ініціював перехід об'єднаної звітності з квартального на щомісячний період, але ці зміни поки що лишаються в стані законопроєкту [17].

Наразі функціонування реєстру застрахованих осіб регулюють щонайменше три закони, а крім них – постанова Кабінету Міністрів України, постанова правління Пенсійного фонду України, наказ Міністерства фінансів [18], і зміна кожного з цих документів може мати наслідки для виробників статистичної інформації. На нашу думку, у Державної служби статистики України повинно бути більше повноважень щодо практичної участі в провадженні політики розвитку публічних реєстрів, включаючи погодження законодавчих змін у цій сфері.

Висновки та рекомендації. Використання реєстрових даних потребує якнайширшої імплементації у виробництво офіційної статистики. Реєстрові дані Пенсійного фонду України можуть

стати, зокрема, інформаційною базою для таких короткострокових та/або додаткових статистичних показників зайнятості:

- чисельність і структура застрахованих осіб, включаючи статево-віковий та освітньо-професійний профілі;
- мобільність та трудова кар'єра, зокрема стабільність місця роботи, частота та тривалість перерв у зайнятості;
- розподіл за розмірами заробітку з акцентом не на середніх величинах, а на аналізі диференціації та нерівності (аналіз квантильних розподілів, ризики бідності працюючих тощо);
- характеристики зайнятості застрахованих осіб залежно від ознак підприємства – платника єдиного внеску (вид економічної діяльності, юридичний статус, розмір підприємства тощо);
- умови праці та охорона здоров'я на робочому місці (наявність несприятливих факторів виробництва та пов'язаних пільг, результати атестації робочих місць тощо);
- моніторинг становища уразливих категорій населення на ринку праці (молодь, люди з інвалідністю, особи старшого віку, інше).

Для поглиблених статистичних досліджень зайнятості та ринку праці, пенсійної системи та інших пов'язаних тем потрібен доступ до мікроданих реєстрів на умовах гарантування конфіденційності. Доцільно також передбачити регулярне формування репрезентативних вибірок, які у вигляді деперсоніфікованих мікроданих будуть доступні широкому колу дослідників. Для цього Державна служба статистики та профільні науковці мають розробити стандартизовані процедури формування вибірки з реєстрових даних. Напрацювання таких стандартизованих процедур із можливістю підключення даних інших доступних реєстрів автор розглядає як напрям подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Мінцифри планує через "Дію" інформувати громадян про доступ до їхніх персональних даних у держреєстрах. Інформаційне агентство "Інтерфакс-Україна". 25.06.2020. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/general/671037.html
2. В Україні оцінили стан державних реєстрів і найбільш поширені корупційні зловживання з ними. Офіційний вебсайт Міністерства цифрової трансформації України. 19.07.2021. URL: https://thedigital.gov.ua/news/v-ukraini-otsinili-stan-derzhavnikh-reestriv-i-naybilsh-poshireni-koruptsiyni-zlovzhivannya-z-nimi
3. Програма розвитку державної статистики до 2023 року: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 р. № 222, станом на 24.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF#Text
4. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 р. № 1907-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text
5. Про державну статистику: Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-XII, станом на 01.12.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12/ed20220211#Text
6. Про офіційну статистику: Проект Закону України від 02.09.2021 р. № 5886. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI05888A?an=3&lang=ua
7. Електронні реєстри: європейський досвід створення та використання: кол. монографія / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2021. 271 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/registers.pdf
8. Електронні реєстри: стан в Україні: кол. монографія / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2021. 636 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/registers3.pdf
9. Електронні реєстри: напрями використання: кол. монографія / за ред. О. М. Гладуна та М. В. Пугачової; НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2021. 364 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/registers2.pdf
10. Пугачова М. В., Гладун О. М., Виноградова М. В. Використання систем електронних реєстрів при проведенні переписів населення. *Статистика України*. 2020. № 4. С. 32–44. Doi: 10.31767/su.4(91)2020.04.04
11. Ткаченко Л. Г. Інформаційні можливості Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Статистика України*. 2012. № 1. С. 59–62.
12. Пенсійний фонд України. Портал Електронних Послуг. URL: https://www.pfu.gov.ua
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі: Закон України від 05.02.2021 р. № 1217-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#Text
14. Про затвердження Методики моніторингу створення нових робочих місць: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.09.2013 р. № 611. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1749-13#n13

15. Стандартний звіт з якості державного статистичного спостереження “Обстеження підприємств із питань статистики праці”: схвалено рішенням Комісії з питань удосконалення методології та звітної документації, протокол від 07.02.2020 р. № КПУМ/2-20. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/suya/st_zvit/2020/zv_OPSP.doc

16. Розподіл кількості штатних працівників за розмірами нарахованої їм заробітної плати, за видами економічної діяльності. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/rkpzp/rkpzp_ed/arh_rkpzp_ed_u.htm

17. Уряд схвалив зміни до Податкового кодексу України в частині встановлення місячної звітності зі сплати єдиного внеску і податку на доходи фізичних осіб. Міністерство соціальної політики України. 29.09.2021. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-zmini-do-podatkovogo-kodeksu-ukrayini-v-chastini-vstanovlennya-misyachnoyi-zvitnosti-zi-splati-yedinogo-vnesku-i-podatku-na-dohodi-fizichnih-osib

18. Аналіз поточного стану державних електронних реєстрів та оцінка потенційних корупційних ризиків / К. Чижик та ін. ГО “Офіс ефективного регулювання”. URL: https://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/Zvit_Analiz-potochnogo-stanu-reestriv-_UA.pdf

References

1. Mintsyfry planuie cherez “Diiu” informuvaty hromadian pro dostup do yikhnikh personalnykh danykh u derzhreyestrakh [The Ministry of Finance plans to inform citizens about access to their personal data in state registers through “Diia”]. (2020). *Interfax-Ukraine News Agency*. Retrieved from https://ua.interfax.com.ua/news/general/671037.html [in Ukrainian].

2. V Ukraini otsinyly stan derzhavnykh reiestriv i naybilsh poshyreni koruptsiini zlovzhyvannia z nymy [In Ukraine the condition of state registers and the most common corruption abuses were assessed]. (2021). *Official website of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine*. Retrieved from https://thedigital.gov.ua/news/v-ukraini-otsinili-stan-derzhavnikh-reestriv-i-naybilsh-poshireni-koruptsiyni-zlovzhivannya-z-nimi [in Ukrainian].

3. Prohrama rozvytku derzhavnoi statystyky do 2023 roku: zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.02.2019 r. № 222, stanom na 24.12.2019 [Program for development of state statistics until 2023. Approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 27, 2019 No 222 as of December 24, 2019]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

4. Pro publichni elektronni reiestry: Zakon Ukrainy vid 18.11.2021 r. № 1907-IX [On Public Electronic Registers. Law of Ukraine of November 18, 2021 No 1907-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20 [in Ukrainian].

5. Pro derzhavnu statystyku: Zakon Ukrainy vid 17.09.1992 r. № 2614-XII, stanom na 01.12.2021 r. [On State Statistics. Law of Ukraine of September 17, 1992 No 2614-XII as of December 01, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12/ed20220211#Text [in Ukrainian].

6. Pro ofitsiinu statystyku: Proiekt Zakonu Ukrainy vid 02.09.2021 r. № 5886 [On Official Statistics. Draft of Law of Ukraine of September 02, 2021 No 5886.] *ips.ligazakon.net*. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/JI05888A?an=3&lang=ua [in Ukrainian].

7. Hladun, O. M. (Ed.). (2021). *Elektronni reiestry: yevropeiskyi dosvid stvorennia ta vykorystannia [Electronic registers: European experience of creation and use].* Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv. Retrieved from https://idss.org.ua/arhiv/registers.pdf [in Ukrainian].

8. Hladun, O. M. (Ed.). (2021). *Elektronni reiestry: stan v Ukraini [Electronic registers: the situation in Ukraine].* Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv. Retrieved from https://idss.org.ua/arhiv/registers3.pdf [in Ukrainian].

9. Hladun, O. M., & Puhachova, M. V. (Eds.). (2021). *Elektronni reiestry: napriamy vykorystannia [Electronic registers: areas of use].* Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine. Kyiv. Retrieved from https://idss.org.ua/arhiv/registers2.pdf [in Ukrainian].

10. Puhachova, M. V., Gladun, O. M., & Vynohradova, M. V. (2020). Vykorystannia system elektronnykh reiestriv pry provedenni perepysiv naselennia [Using Electronic Register Systems in Population Censuses]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 4,* 32–44. Doi: 10.31767/su.4(91)2020.04.04 [in Ukrainian].

11. Tkachenko, L. H. (2012). Informatsiini mozhlyvosti Derzhavnoho reiestru zahalnooboviazkovoho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia [Informational Capability of the State Register of Compulsory State Social Insurance]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 59–62. https://su-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/14 [in Ukrainian].

12. Sait Pensiinoho fondu Ukrainy. Portal Electronnykh Posluh [Website of the Pension Fund of Ukraine. Electronic Services Portal]. *www.pfu.gov.ua*. Retrieved from https://www.pfu.gov.ua [in Ukrainian].

13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo obliku trudovoi diialnosti pratsivnyka v elektronnii formi: Zakon Ukrainy vid 05.02.2021 r. № 1217-IX [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Accounting of Employee's Labor Activity in Electronic Form. Law of Ukraine of February 5, 2021 No 1217-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20 [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Metodyky monitorynhu stvorennia novykh robochykh mists: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 23.09.2013 r. № 611 [On approval of the Methodology for monitoring the creation of new jobs. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine of September 23, 2013 No 611]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1749-13#n13 [in Ukrainian].

15. Standartnyi zvit z yakosti derzhavnoho statystychnoho sposterezhennia "Obstezhennia pidpryiemstv iz pytan statystyky pratsi: skhvaleno. rishenniam Komisii z pytan udoskonalennia metodolohii ta zvitnoi dokumentatsii, protokol vid 07.02.2020 r. № KPUM/2-20 [Standard Report on the Quality of State Statistical Survey "Survey of Enterprises on Labor Statistics". Approved by the decision of the Commission for Improvement of Methodology and Reporting Documentation, (Protocol of February 07, 2020 No KPUM/2-20). *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/suya/st_zvit/2020/zv_OPSP.doc [in Ukrainian].

16. Rozpodil kilkosti shtatnykh pratsivnykiv za rozmiramy narakhovanoi yim zarobitnoi platy, za vydamy ekonomichnoi diialnosti [Distribution of the number of full-time employees by the amount of their accrued wages, by type of economic activity]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/rkpzp/rkpzp_ed/arh_rkpzp_ed_u.htm [in Ukrainian].

17. Uriad skhvalyv zminy do Podatkovoho kodeksu Ukrainy v chastyni vstanovlennia misiachnoi zvitnosti zi splaty yedynoho vnesku i podatku na dokhody fizychnykh osib [The Government approved amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the establishment of monthly reporting on the payment of a single contribution and personal income tax]. (2021). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-zmini-do-podatkovogo-kodeksu-ukrayini-v-chastini-vstanovlennya-misyachnoyi-zvitnosti-zi-splati-yedinogo-vnesku-i-data-on-income-of-physical-persons [in Ukrainian].

18. Chizhik, K., Ustenko, A., Borisenko, O., Lobodina, A., Pavliuk, A., & Mikhailov, T. (2021). *Analiz potochnoho stanu derzhavnykh elektronnykh reiestriv ta otsinka potentsiinykh koruptsiinykh ryzykiv [Analysis of the current state of state electronic registers and of potential corruption risks assessment]*. NGO "Office of Effective Regulation". Retrieved from https: //tapas.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/Zvit_Analiz-potochnogo-stanu-reestriv-_UA.pdf [in Ukrainian].

L. H. Tkachenko,
PhD in Economics, Senior Scientific Employee,
Leading Researcher,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
E-mail: lidiia1tkachenko@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6352-6398

The Use of Registries Data in Statistical Studies of Employment

According to the Ministry of Digital Transformation there are more than 350 state registries in Ukraine of which about 200 contain personal information about the population. The creation of registries was based on a narrow departmental approach without due attention to the information value of this resource. The State Statistics Development Programme until 2023 identifies expanding the access of state statistics bodies to administrative data and registries as one of the key areas for reducing the reporting load on respondents. The draft Law of Ukraine "On Official Statistics" (registered by the Verkhovna Rada of Ukraine on September 2, 2021 № 5886) provides an institutional basis for expanding such access for producers of official statistics including to individual registries data.

The article aims to reveal the possibilities of using registries data in statistical studies of employment, in particular the data from the registry of insured persons which is administered by the Pension Fund of Ukraine. The scale of information about insured persons is constantly growing but their use for analytical and statistical purposes is still limited. The scale of information about insured persons is constantly growing but their use for analytical and statistical purposes is still limited.

Since the beginning of 2021 the quarterly distribution of employees by the number of gross wages has been formed by the registry of insured persons which has significantly reduced the load on respondents of the state statistical observation "Survey of Enterprises on Labor Statistics". The transition to an alternative data source did not break the general proportions and trends in the distribution of employees by wages groups but increased the dependence of obtaining statistical information on regulatory changes in administrative procedures. Thus, the changes in the form and frequency of companies' fiscal reporting led to an increase in the waiting period for the publication of the distribution of employees by wage groups by two months. The intensification of the use of registries data in the production of official statistics requires the expansion of the powers of the State Statistics Service of Ukraine for practical participation in the policy for the development of public registries.

The registries data of the Pension Fund of Ukraine can significantly expand the list of short-term and additional statistical characteristics of employment and wages especially in terms of structural distributions for the analysis of differentiation and inequality. For in-depth research it is proposed to develop standardized procedures aimed at forming a representative sample of the registries data which will be available in the form of depersonalized microdata to a wide range of researchers.

Key words: *administrative data, registry, registries data, employment, wages, unified social contribution, Pension Fund of Ukraine, monitoring.*

Бібліографічний опис для цитування:

Ткаченко Л. Г. Використання реєстрових даних у статистичних дослідженнях зайнятості. *Статистика України*. 2022. № 1. С. 82–89. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.08

Bibliographic description for quoting:

Tkachenko, L. H. (2022). Vykorystannia reyestrovykh danykh u statystychnykh doslidzhenniakh zainyatosti [The Use of Registries Data in Statistical Studies of Employment]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 82–89. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.08 [in Ukrainian].

УДК 311.214:[314.14:347.183](477) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.09**
JEL Classification: C82, C89, J11

Н. О. Рингач,
доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України,
E-mail: n_ryngach@ukr.net; n_ryngach@idss.org.ua
ResearcherID: X-3983-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5916-3221

Частка смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, як характеристика якості даних щодо смертності в Україні

Достовірне встановлення причин настання кожного випадка смерті та правильна його класифікація забезпечує якість даних про смертність. Значна структурна частка смертей з недостатньо чітко визначеними причинами віддзеркалює наявність істотних проблем із визначенням причин смерті та їх кодуванням.

Мета роботи – оцінити якість даних щодо смертності за причинами в Україні через призму внеску в офіційну статистику смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, а також охарактеризувати їх обсяг і структурну частку окремих причин, у т. ч. за статтю й укрупненими віковими групами. Розрахунки здійснено на основі даних Державної служби статистики України щодо розподілу померлих за причинами смерті за статтю та віком у 2019 та 2020 роках. Для оцінки частки смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, використано елементи рекомендованого Всесвітньою організацією охорони здоров'я електронного інструменту Analysing Mortality level and Cause-of-Death (ANACoD) tool.

У 2020 р. в Україні до класу XVIII "Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках" потрапила менша частка смертей (3,20% проти 4,25% у 2019 р.). При цьому рівень практично не змінився порівняно з 2019 р. (стандартизовані за євростандартом показники становили 35,2 на 100 тис. населення та 33,6 на 100 тис. населення відповідно). Для жінок причини класу XVIII були більш значущими, ніж для чоловіків (третя позиція у структурі смертності). Частка смертей, класифікованих за запропонованим переліком, досягала у 2020 р. в Україні 9% від загальної кількості смертей. Для населення у віці молодше 65 років частка смертей з недостатньо чітко визначеними причинами перевищувала встановлену ВООЗ межу у 5% (5,72%). У 2020 р. 35,5% смертей з недостатньо чітко визначеними причинами припадає на спеціальний клас XVIII, решта – на групу випадків з невизначеними або неспецифічними діагнозами. Генералізований і неуточнений атеросклероз становив чверть, а ушкодження з невизначеним наміром – десяту частину всіх смертних випадків з недостатньо чітко визначеними причинами.

Аналіз структури смертності з оцінкою внеску смертних випадків з недостатньо чітко визначеними причинами є необхідним для усвідомлення недостатньої якості даних щодо смертності та масштабів таких недоліків. Його результати також є корисними для розробки заходів з удосконалення процесів визначення причин смерті та класифікації отриманої інформації про смертність.

Ключові слова: *смертність, причини смерті, структура за основними причинами смерті, смертні випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, клас XVIII за МКХ-10; смерті з невизначеними (нечіткими) або неспецифічними діагнозами.*

Постановка проблеми та актуальність теми. Ефективна система реєстрації актів громадянського стану і статистики природного руху населення у будь-якій країні не може вдовольнятися виключно фактом повного охоплення всіх випадків смерті шляхом реєстрації з указанням віку, статі, місця проживання померлих осіб, а потребує достовірного встановлення причин настання кожного випадка та його правильної класифікації. У Міжнародній статистичній класифікації хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, десятого перегляду (МКХ-10), як і у низці попередніх, група випадків смерті, пов'язаних з недостатньо чітко визначеними причинами, об'єднана у клас XVIII "Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках"..

© Н. О. Рингач, 2022

У світі є країни/регіони, в яких смерті, пов'язані з недостатньо чітко визначеними причинами, посідають третє або четверте місце у рейтингу основних причин смертності, що віддзеркалює наявність істотних проблем з визначенням і кодуванням причин смерті та формуванням свідоцтва про смерть. Це явище може зумовити низький доступ населення до медичної допомоги та відсутність визначення причини смерті лікарем у всіх випадках, а також бути наслідком поганої діагностики через недостатню кваліфікацію медпрацівників та/або брак необхідного діагностичного обладнання, ресурсів тощо чи неправильного кодування непідготовленим персоналом при класифікації і формуванні статистичних даних про смертність. Зрозуміло, що за великої кількості таких випадків агреговані дані про смертність втрачають свою цінність і не можуть бути належним чином використані для поточних потреб (зокрема розробки, обговорення та реалізації політики у сфері громадського здоров'я й охорони здоров'я).

За допомогою досить простого прийому можна виявити недоліки наявної статистичної інформації щодо смертності в країні або з'ясувати, на яких саме територіях вони найбільш яскраво виражені. Важливо визначити, наскільки часто використовується кодування за цим класом. Аналіз частоти використання віднесених до класу XVIII "Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках" МКХ-10 кодів може продемонструвати проблеми якості даних. Проте не всі випадки смерті, які можуть засвідчити недостатню якість статистичних даних, зосереджено у межах цього класу. Існує можливість визначення причини як такої, що належить ще до одного переліку – до списку причин смерті з невизначеними (нечіткими) або неспецифічними діагнозами (табл. 1, за даними [1]). Вони входять до інших класів та характеризують зв'язок із конкретною групою захворювань (наприклад, хворобами системи кровообігу або новоутвореннями) чи групою травм. Суму внеску цих двох груп (класу XVIII та представленого у таблиці переліку) Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) пропонує використовувати для більш вичерпної характеристики якості даних про смертність [1].

Таблиця 1

Перелік причин смерті з невизначеними (нечіткими) або неспецифічними діагнозами

Код за МКХ-10	Причина смерті
A40, A41	Стрептококові та інші септицемії
C76, C80, C97	Злоякісні новоутворення неточно визначених локалізацій
D65	Дисеміноване внутрішньосудинне згортання (синдром дефібринації)
E86	Зменшення об'єму рідин організму
I10	Ессенціальна (первинна) гіпертензія
I26.9	Легенева емболія без згадки про гостре легеневе серце
I46	Зупинка серця
I47.2	Шлуночкова тахікардія
I49.0	Фібриляція та тріпотіння шлуночків
I50	Серцева недостатність
I51.4	Міокардит, неуточнений
I51.5	Дегенерація міокарда
I51.6	Серцево-судинна хвороба, неуточнена
I51.9	Хвороба серця, неуточнена
I70.9	Генералізований і неуточнений атеросклероз
I99	Інші й неуточнені порушення системи кровообігу
J81	Набряк легені
J96	Гостра респіраторна недостатність
K72	Печінкова недостатність, НКІР, не класифікована в інших рубриках
N17	Гостра ниркова недостатність. Гострий та швидко прогресуючий нефритичний синдром
N18	Хронічна ниркова недостатність Хронічний нефритичний синдром
N19	Неуточнена ниркова недостатність
P28.5	Респіраторне порушення у новонародженого, неуточнене
Y10-Y34	Випадки ушкодження з невизначеним наміром
Y87.2	Віддалені наслідки випадків з невизначеним наміром

Отже, аналіз структури смертності за причинами з виокремленням та оцінкою внеску смертних випадків з недостатньо чітко визначеними причинами є необхідним як для усвідомлення недостат-

ньої якості даних щодо смертності й масштабів/значущості цих недоліків, так і для розробки заходів з удосконалення визначення причин смерті та класифікації статистичної інформації про смертність в країні, що і зумовлює актуальність цього дослідження. якості даних щодо смертності та масштабів таких недоліків

Аналіз останніх досліджень. У низці досліджень смертності за причинами наголошувалося на окремих проблемах, пов'язаних із якістю даних. Для України характерні відмінності у смертності за причинами порівняно з іншими країнами європейського регіону ВООЗ. Надмірно велика структурна частка смертності від хвороб системи кровообігу й ушкоджень з невизначеним наміром та низька – унаслідок новоутворень за значно біднішого спектра інших причин смерті (хвороб органів дихання, нервової системи, ендокринних захворювань тощо) вирізняють структуру смертності населення України порівняно з розвиненими європейськими країнами [2]. Цілком імовірно, що не всі ці розбіжності відображають реальну ситуацію, а принаймні частину з них детермінує факт недостатньо якісного визначення причини смерті. Зокрема, сфокусовано увагу на зависокому рівні смертності від травм, класифікованих як "ушкодження з невизначеним наміром", які в Україні сьогодні стали другою за значущістю позицією серед усіх зовнішніх причин смерті, ненабагато поступившись найвагомішій причині – самогубствам. Відомо, що вагома частка смертей унаслідок ушкоджень (травм, отруєнь тощо), коли не було визначено, що саме сталося – убивство, самогубство чи нещасний випадок, – засвідчує дефекти якості визначення причин смерті. Це закономірно відбивається на якості офіційної статистики. Дійсно, в Україні, порівняно з країнами-членами ЄС-28, у понад сім разів вищий рівень смертності від ушкоджень, класифікованих як "ушкодження з невизначеним наміром", а їх частка більша майже у п'ять разів [3]. Дослідження на рівні окремих метрополісів показало, що саме високою часткою смертей, зареєстрованих як ушкодження з невизначеним наміром (21%), Київ найбільше відрізняється від великих європейських міст [3]; також виявлено територіальну неоднорідність розподілу усередині класу зовнішніх причин. Висловлено припущення, що частота самогубств у Харкові занижена на користь ушкоджень із невизначеним наміром [4]. Це отримало підтвердження в аналізі ситуації щодо самогубств у Харківській агломерації О. Гурова та В. Дудника (2021 р.), які сфокусували увагу на складнощах встановлення причини смерті, зокрема визначення наміру ушкодження як вирішення питань правого кола, а не судово-медичної експертизи [5].

Оприлюднені результати дослідження, що дали підстави припускати обумовлення високої частки хвороб системи кровообігу у структурі загальної смертності посмертною гіпердіагностикою серцево-судинної патології [6]. Поділяємо припущення провідних вітчизняних кардіологів про ймовірні зміни у структурі через вплив зростання числа непрямих смертей внаслідок COVID-19 [7]. О. Худоба вказувала на сумнівно низький рівень смертності внаслідок деменції, що спостерігається в Україні [8]. Усе це дозволило поставити питання про потребу оцінки достовірності визначення причин смерті, підвищення якості офіційної статистики та перехід до автоматизованої системи кодування причин смерті населення.

Мета роботи – оцінити якість даних щодо смертності за причинами в Україні крізь призму внеску в офіційну статистику смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, й охарактеризувати їх обсяг та структурні частки окремих причин, у т. ч. за статтю й укрупненими віковими групами.

Методи і матеріали. Інформаційна база дослідження – дані Державної служби статистики України щодо розподілу померлих за причинами смерті за підсумками 2019 та 2020 років. Використано елементи електронного інструменту (Analysing Mortality level and Cause-of-Death (ANACoD) tool), що є результатом співпраці фахівців Квінсленд-ського університету, ВООЗ та Метричної мережі з питань здоров'я, зокрема у частині розрахунку й оцінки частки смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами. Взято до уваги, що частка випадків, віднесених до групи з недостатньо чітко визначеними причинами смерті, має тенденцію до зростання у старших вікових групах. Зазначене можна пояснити низкою чинників. Зокрема, доволі значна частина смертей літніх людей (на відміну від молодших осіб) трапляється поза медичною установою, у них зазвичай наявні численні супутні захворювання, що ускладнює діагностику. Тому світова практика засвідчує більшу частоту такої класифікації смертей серед населення старших вікових груп, що зумовило підходи до оцінки з урахуванням віку. ВООЗ задекларовано, що сумарна частка таких випадків (клас XVIII та випадки з невизначеними або неспецифічними діагнозами) не повинна перевищувати 5% від загального числа випадків смерті людей молодше 65 років та 10% – від загального числа випадків смерті осіб у віці 65 років і старше за наявності якісної статистики смертності.

Результати. На першому етапі проаналізовано значущість причин, віднесених до класу XVIII "Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках". У межах цього класу зазвичай згруповані недостатньо визначені стани, симптоми й результати клінічних (або інших) процедур дослідження, які не відповідають нормі, але для яких не встановлено конкретного

діагнозу, що дозволило б віднести смерть до будь-якої іншої рубрики МКХ-10. До цього класу потрапляють ті ознаки й симптоми, які можуть вказувати на більш ніж одну систему організму та визначені як "не уточнені в будь-якому відношенні", "невідомої етіології" або "минущі".

Звичайно, у всіх країнах або окремих регіонах країни можуть траплятися випадки смерті, коли з об'єктивних причин реальна причина не може бути встановлена. Проте там і тоді, де і коли значна частина смертей класифікована саме так, дані щодо структури смертності за причинами стають недостовірними. У нашій країні при збереженні чільних місць у ієрархії основних причин смерті за серцево-судинними захворюваннями, новоутвореннями й зовнішніми причинами смерті в останні роки спостерігалися зміни у наступних позиціях їх переліку. Так, у доковідному 2019 р. до класу XVIII в Україні потрапило 24 677 випадків, або 4,25% смертей, що переважило число смертей за класом XI "Хвороби органів травлення" (24 144 випадки) і спричинило перехід на вищу сходинку у рейтингу, а саме, на четверте місце з п'ятого, з часткою 4,16%, у 2018 р.). Зростання значущості цієї групи причин смерті (у ситуації відсутності помітних зрушень у режимі смертності на кшталт війни, епідемій, природних лих тощо) зазвичай свідчить про погіршення якості даних. У наступному, 2020 році до класу XVIII потрапила менша кількість смертей (19 653), відповідно ці причини зумовили й дещо меншу частку (3,2% всіх смертей) і змістилися на шосту позицію у структурі, поступившись хворобам органів травлення (3,9%) та новій причині – COVID-19, представленій у додатковому класі XXII "Коди для особливих цілей" (3,45%).

Зменшення абсолютної кількості смертей, віднесених до класу XVIII, можна було б пов'язати зі зменшенням чисельності населення в країні, адже стандартизований за євростандартом показник (standardised death rate, SDR) у 2020 р. істотно не змінився порівняно з 2019 р. (35,2 на 100 тис. населення та 33,6 на 100 тис. населення відповідно). У регіонах ситуація істотно відрізняється, і зазначений коефіцієнт коливався від найменшого (4,5 на 100 тис. населення) на Буковині до найбільшого (99,1 на 100 тис. населення) на Херсонщині (рис. 1, за даними Державної служби статистики України, ранжування за показником смертності внаслідок причин, класифікованих як R54, R95 – R99; тут і далі знеособлені дані Держстату отримані автором для проведення дослідження; без урахування тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини територій у Донецькій та Луганській областях). Водночас рейтинг регіонів за величиною SDR внаслідок ушкоджень з невизначеним наміром має інший характер: антилідером була Харківська область, де показник у понад два з половиною раза (а саме, 2,65 раза) вищий за національний та майже вдесятеро більший, ніж у Закарпатті – регіоні з мінімальним значенням. В окремих областях (Дніпропетровська, Одеська і Чернівецька) рівень смертності від цих двох груп причин майже однаковий, незважаючи на різні значення SDR, в інших розрив був понад двадцятикратний (Хмельницька і Кіровоградська області). Це підтверджує гіпотезу про можливі маніпулювання та відмінності підходів до класифікації і реєстрації причин смерті на регіональному рівні, а також про певні преференції при віднесенні окремих випадків (складних, неясних або таких, умови настання смерті яких не було достовірно з'ясовано) до певних груп причин смерті з недостатньо чітко визначеними причинами.

Якщо для обох статей причини класу XVIII зумовили 3,2% всіх смертей, то для жінок ці причини були більш значущими, ніж для чоловіків, і навіть посіли третю позицію у структурі з часткою смертей, вищою за таку внаслідок зовнішніх причин, хвороб органів травлення та COVID-19 (табл. 2, розраховано за даними Державної служби статистики України).

Таблиця 2

Основні причини смерті за статтю, Україна, 2020 р.

Причини смерті	Чоловіки		Жінки	
	Кількість, осіб	Частка, %	Кількість, осіб	Частка, %
Усі причини, в т. ч.:	305755	100	311080	100
Клас II. Новоутворення	43295	14,2	34585	11,1
Клас IX. Хвороби системи кровообігу	182095	59,6	226068	72,7
Клас XI. Хвороби органів травлення	14 971	4,9	9196	3,0
Клас XVIII. Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках	8040	2,6	11613	3,7
Клас XX. Зовнішні причини смертності	22852	7,5	5783	1,9
Клас XXII. Коди для особливих цілей COVID–19	11 505	3,76	9 779	3,14
Сума вказаних причин	282758	92,6	297024	95,5

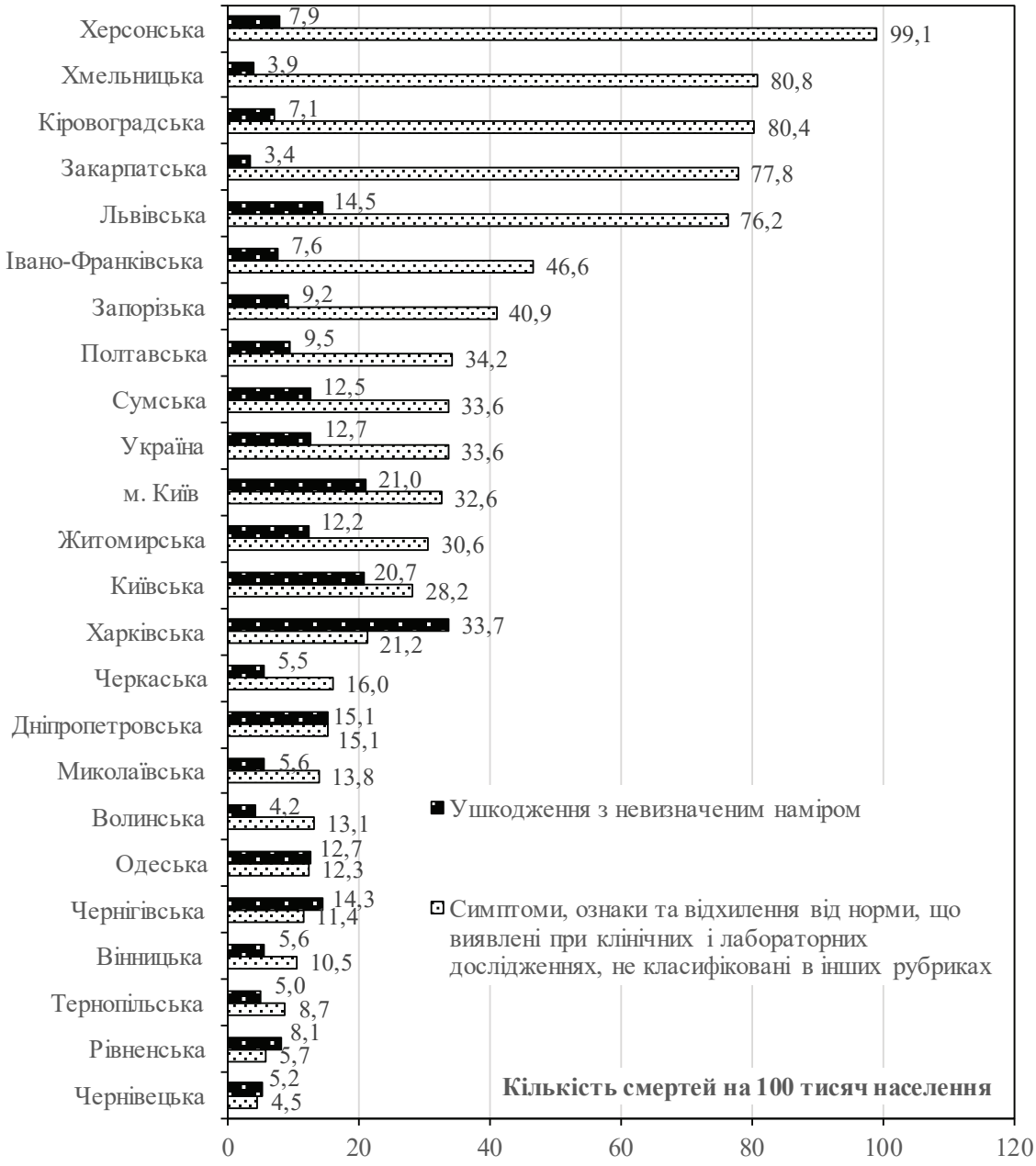

Рис. 1. Смертність унаслідок причин класу XVIII за регіонами України та ушкоджень з невизначеним наміром, 2020 р., обидві статі

Якщо проаналізувати зміни порівняно з 2013 р., коли територіальна цілісність країни не була порушена та бойових дій не відбувалося, то з'ясовується, що саме за класом XVIII мали місце чи не найбільші зміни: більш ніж удвічі частіше ця категорія виступала як причина смерті чоловіків і у понад півтора рази – жінок.

При більш детальному аналізі усередині класу XVIII видно, що більше половини (майже 57%) смертей припадали на старість, що є єдиною причиною у групі R50 – R69. Закономірним є переважання жінок за величиною частки випадків, кодованих як старість, адже в сучасній Україні набагато більше жінок, ніж чоловіків, у найстарших вікових групах, коли смерть переважно класифікують саме так (табл. 3, розраховано за даними Державної служби статистики України). Досить значна частина (8388 смертей) була закодована як R99 "Інші неуточнені та невідомі причини смерті". Дуже важливо, що при декларованому віднесенні до цього класу лише природних смертей окремі дослідники наголошують на можливості потрапляння до нього і певного числа випадків смерті внаслідок зовнішніх причин, насамперед випадки ушкодження з невизначеним наміром. Група зазвичай акумулює найбільш складні для визначення причини (як захворювання, так і наслідки впливу зовнішніх причин). Зокрема, російськими дослідниками вказано на практику віднесення окремих випадків насильницької смерті проце-

Таблиця 3

Смертність унаслідок причин класу XVIII за статтю та окремими причинами, Україна, 2020 р.

Код за МКХ-10	Причина	Обидві статі		Чоловіки		Жінки	
		Кількість, осіб	На 100 тис. населення	Кількість, осіб	На 100 тис. населення	Кількість, осіб	На 100 тис. населення
R00-R99	Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках, усього	19653	48,895	8040	41,715	11613	55,145
R50-R69	Загальні симптоми та ознаки, в т. ч.	11201	30,968	2842	16,899	8359	43,216
R54.X	– старість	11201	30,968	2842	16,899	8359	43,216
R95-R99	Неуточнені та невідомі причини смерті	8452	17,926	5198	24,816	3254	11,929
R95.X	Синдром раптової смерті немовляти	42	0,101	21	0,103	21	0,100
R96	Інша раптова смерть, причина невідома	21	0,059	17	0,103	4	0,021
R96.0	Миттєва смерть	21	0,059	17	0,103	4	0,021
R96.1	Смерть, що настала раніше ніж через 24 години від моменту виникнення симптомів, яка не має іншого пояснення	0	0,000	0	0,000	0	0,000
R98.X	Смерть без свідків	1	0,003	1	0,006	0	0,000
R99.X	Інші невідомі та неуточнені причини смерті	8388	17,763	5159	24,604	3229	11,808

суальними особами, які визначають причину випадків насильницької смерті до R99 при винесенні вердикту “Род смерті не визначено”. Це опосередковано підтверджується зростанням частки таких випадків серед смертей населення працездатного віку з одночасним зниженням частки ушкоджень із невизначеним наміром (принаймні у столиці). Висловлено обґрунтоване припущення, що випереджальне зростання смертності від ушкоджень з невизначеним наміром у 1990-х роках було зумовлене частковою фальсифікацією через кодування у такий спосіб інших зовнішніх причин (переважно убивств) [9, с. 365, 366, 371].

На другому етапі здійснено оцінку числа і спектра смертей за повним переліком, запропонованим ВООЗ. Розподіл усіх віднесених до обох груп випадків, зареєстрованих як смерті з недостатньо чітко визначеними причинами, у 2020 р. демонструє, що в Україні майже дві третини їх (64,5%) розпорошено по всім класам (і лише 35,5% припадає на специфічний клас XVIII!). Ушкодження з невизначеним наміром становили тільки десяту частину всіх смертних випадків з недостатньо чітко визначеними причинами (рис. 2, розраховано за даними Державної служби статистики України).

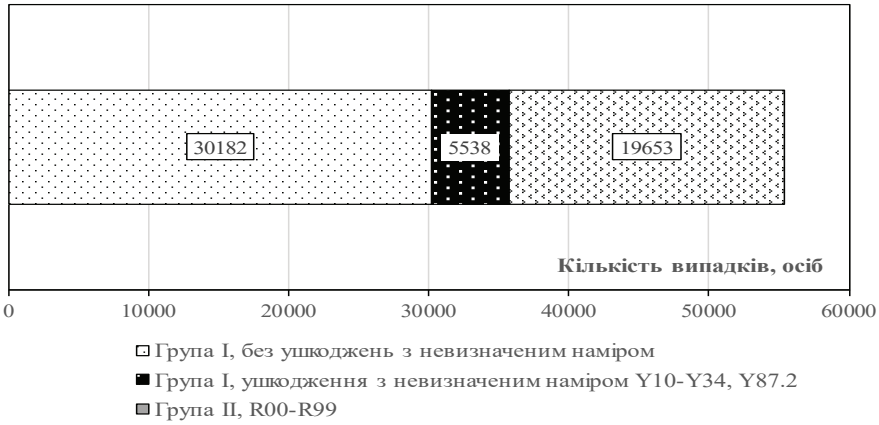

Рис. 2. Розподіл смертей, класифікованих як смертні випадки з недостатньо чітко визначеними причинами в Україні, 2020 р.

Аналіз розподілу смертей з невизначеними або неспецифічними діагнозами показав, що різні позиції I групи мали у нашій країні різну значущість (табл. 4, розраховано за даними Державної служби статистики України). Якщо оцінити ситуацію на базі статистичної інформації щодо смертності за підсумками 2020 р., то видно, що до класу IX "Хвороби системи кровообігу" потрапило найбільше число випадків смерті з невизначеними або неспецифічними діагнозами (26 392 випадки, або досить вагома частка – 6,63% – всіх смертей від зазначеного класу хвороб). Найчастіше у цій позиції фігурує генералізований і неуточнений атеросклероз (I70.9), наступна за значущістю причина – дегенерація міокарда (I51.5) без згадки про причину чи механізм такої дегенерації (8 720 випадків). Водночас втішає, що певні причини з переліку або відсутні взагалі, або представлені поодинокими випадками (наприклад, лише двічі як причина смерті фігурує ессенціальна (первинна) гіпертензія).

Таблиця 4

Кількість смертей за рекомендованим ВООЗ переліком (класифікованих як випадки з невизначеними або неспецифічними діагнозами та віднесених до класу XVIII), Україна, 2020 р., обидві статі

Код за МКХ-10	Причина смерті	Кількість померлих, осіб
I група		
A40 – A41	Стрептококові та інші септицемії	432
C76, C80, C97	Злоякісні новоутворення неточно визначених локалізацій	2056
D65	Дисеміноване внутрішньосудинне згортання (синдром дефібринації)	5
E86	Зменшення об'єму рідин організму	0
I10	Ессенціальна (первинна) гіпертензія	2
I26.9	Легенева емболія без згадки про гостре легеневе серце	678
I46	Зупинка серця	633
I47.2	Шлуночкова тахікардія	0
I49.0	Фібриляція та тріпотіння шлуночків	9
I50	Серцева недостатність	487
I51.4	Міокардит, неуточнений	290
I51.5	Дегенерація міокарда	8720
I51.6	Серцево-судинна хвороба, неуточнена	590
I51.9	Хвороба серця, неуточнена	242
I70.9	Генералізований й неуточнений атеросклероз	15397
I99	Інші й неуточнені порушення системи кровообігу	24
J81	Набряк легені	20
J96	Гостра респіраторна недостатність	0
K72	Печінкова недостатність, не класифікована в інших рубриках	40
N17	Гостра ниркова недостатність. Гострий та швидко прогресуючий нефритичний синдром	17
N18	Хронічна ниркова недостатність Хронічний нефритичний синдром	530
N19	Неуточнена ниркова недостатність	10
P28.5	Респіраторне порушення у новонародженого, неуточнене	0
Y10-Y34	Випадки ушкодження з невизначеним наміром	5532
Y87.2	Віддалені наслідки випадків з невизначеним наміром	6
II група		
R00 – R99	Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках	19653

Форма з найбільш деталізованим розподілом причин "Смертність населення за статтю та причинами смерті", що містить 9 235 позицій окремих причин та їх угруповань, на жаль, розроблена лише для всього населення. Через неможливість відстеження всіх причин рекомендованого ВООЗ переліку (див. табл. 4) у межах доступної в Україні статистичної інформації розрахунок з виділенням укрупнених груп (до досягнення 65 років та старше 65 років) за групою випадків з невизначеними або неспецифічними діагнозами здійснити не вдалося. Спроба використати стандартний розподіл кількості померлих за статтю, віковими групами та причинами смерті, попри достатньо повне охоплення найбільш вагомих складових продемонструвала розбіжність у понад 9 тис. випадків смертей між рекомендованим та доступним (тобто таким, що надає спроможність виокремити групи молодше/старше 65 років) списками.

Більшість (понад 70%) випадків з такими невизначеними або неспецифічними діагнозами, як ушкодження з невизначеним наміром або неточно визначені злоякісні новоутворення, становлять смерті осіб молодше 65 років (табл. 5, розраховано за даними Державної служби статистики України). Також значну частку (41,1%) смертей у цій віковій групі детермінували інші неуточнені та невідомі причини смерті; при цьому, що цілком природно, інші позиції класу XVIII (R00 – R99) демонструють прив'язку до причин, чітко регламентованих віком: 0% смертей внаслідок старості, та 100% смертей до досягнення одного року.

Таблиця 5

Внесок смертей населення молодше 65 років, класифікованих як випадки з невизначеними або неспецифічними діагнозами та віднесених до класу XVIII, Україна, 2020 р., обидві статі

Причина смерті	Кількість померлих, осіб	у т. ч. у віці молодше 65 р.:	
		кількість, осіб	частка, %
Усі причини	616835	174901	28,4
Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках, у т. ч.:	19653	3497	17,8
– старість	11201	0	0
– синдром раптової смерті немовляти	42	42	100
– інші неуточнені та невідомі причини смерті	8410	3455	41,1
Стрептококова та інші септицемії	420	321	76,4
Злоякісні новоутворення неточно визначені, вторинні, неуточнених та самостійних (первинних) множинних локалізацій	2622	1075	71,0
Атеросклероз	16996	589	0,5
Інші форми гіпертензії	5	2	40,0
Гострий та швидко прогресуючий нефритичний синдром	20	8	40,0
Хронічний нефритичний синдром	289	195	67,5
Випадки ушкодження з невизначеним наміром, у т. ч.:	5532	4315	78,0
– випадки ушкодження з невизначеним наміром (крім отруєння алкоголем)	5233	4061	77,6
– отруєння (вплив) алкоголем, намір невизначений	299	254	84,9

Слід зауважити, що в офіційній статистичній формі позиція "Злоякісні новоутворення неточно визначені, вторинні, неуточнених та самостійних (первинних) множинних локалізацій" включає дещо більшу кількість кодів, окрім C76, C80, C97, зазначених у інструменті ANACoD. Відповідно і число віднесених до цієї групи смертей виявилось більшим за умови точної відповідності рекомендованому переліку: 2622 проти 2056 (див. табл. 4 та 5). Однак ці додаткові випадки (C77 – C79) стосуються також вторинних локалізацій (тобто коли первинне новоутворення не було виявлене). Через це, на нашу думку, їх цінність як характеристики недостатньої якості визначення причини смерті зберігається, тому при аналізі за віковими підгрупами їх урахування ввижається виправданим.

Одне з обмежень для повного розрахунку з дезагрегацією за віком зумовлено тим, що з 12 причин класу IX "Хвороби системи кровообігу" (I00 – I99) із рекомендованого переліку у формі "Розподіл померлих за статтю, віковими групами та причинами смерті" щодо розподілу за віковими групами можливо отримати дані лише для відповідних двох. Неясно, яку частину смертей у позиції "Інші хвороби серця" форми, що містить 19460 випадків, можна назвати випадками з невизначеними або неспецифічними діагнозами. Можна припустити, що саме до цієї групи потрапили, наприклад, 8720 смертей унаслідок дегенерації міокарда.

Тим не менш, навіть за a priori неповним переліком, для населення молодше 65 років частка смертей з недостатньо чітко визначеними причинами (5,72%) в Україні у 2020 р. перевищувала межу у 5%, рекомендовану ВООЗ.

У роботі також оцінено якість даних з допомогою обчислення частини смертей, класифікованих як смерті з недостатньо чітко визначеними причинами, за повним рекомендованим ВООЗ переліком для всього населення (без виокремлення окремих вікових груп). За нашими розрахунками, частка таких смертей досягала у 2020 р. в Україні близько 9% від загальної кількості смертей.

P. S. Статтю було написано у мирний час. Очевидно, що за період з 24.02.2022 р. до часу закінчення війни (і, напевне, ще певний період після цього, залежно від інтенсивності процесу повернення до нормального функціонування системи визначення причин смерті та реєстрації випадків смерті) можна очікувати на зростання числа смертей, класифікованих як смерті з недостатньо чітко визначеними причинами. Вагомими чинниками цього, поряд з чисто організаційними, стане:

– неможливість обліку всіх випадків смерті, особливо тих, що сталися на окупованих територіях (як у результаті ушкоджень унаслідок воєнних дій (код Y36), так і від природних причин);

– складність/неможливість визначення точної причини смерті, часу її настання та навіть ідентифікації особи (віку, місця проживання тощо) у разі тривалого знаходження тіла під завалами, у місці пожеж, у місцях стихійного поховання та братських могилах, у разі виявлення фрагментів тіл;

– потреба у проведенні значної кількості ідентифікацій за біологічним матеріалом (папілярними лініями, ДНК, прикусом чи за зліпком зубів тощо) та прив'язки причини смерті до конкретної людини, що передбачає насамперед доступ до останків, а також час, відповідні ресурси та фахівців.

Ураховуючи кількість біженців, серед яких значна частина – люди старшого віку та особи, обтяжені хворобами, можна очікувати й на певну частину недообліку випадків смерті, що сталися за межами України (причину яких було визначено уповноваженими особами інших країн, але інформація про це могла не бути отримана органами національної статистики).

Висновки

1. Національна система реєстрації актів громадянського стану і статистики природного руху населення не може обмежуватися просто повною реєстрацією випадків смерті за віком, статтю і місцем проживання померлих, а має використовувати методи оцінки якості даних, зокрема розрахунку частини смертних випадків за запропонованим ВООЗ переліком причин смерті з недостатньо чітко визначеними причинами. Доцільні як моментне/разове оцінювання, так і відстеження змін у динаміці. Значні коливання цієї частки є свідченням не лише реальних зрушень у смертності населення, а й сигналом змін у процесах сертифікації випадків смерті чи їх кодування.

2. Значущість причин, віднесених до класу XVIII "Симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені при клінічних і лабораторних дослідженнях, не класифіковані в інших рубриках" в Україні є достатньо великою – четверте місце у структурі (4,25%) за підсумками 2019 року та шосте (3,2% всіх смертей) – у 2020 році (для жінок – третє). При цьому стандартизований за євростандартом показник у 2020 р. порівняно з 2019 р. істотно не змінився (35,2 та 33,6 на 100 тис. населення відповідно).

3. У 2020 р. в Україні 35% смертей з недостатньо чітко визначеними причинами припадає на специфічний клас XVIII, решта – на групу випадків з невизначеними або неспецифічними діагнозами (більшість з яких – понад дві п'ятих – зумовив генералізований і неуточнений атеросклероз (I70.9)).

4. За нашими розрахунками, частка смертей, класифікованих за запропонованим ВООЗ переліком причин смерті з недостатньо чітко визначеними причинами, досягала у 2020 р. в Україні 9% від загальної кількості смертей. Воночас для населення молодше 65 років частка таких смертей, навіть обчислена за неповним (через існуючі об'єктивні обмеження) переліком, перевищувала межу у 5%, рекомендовану ВООЗ, та становила 5,72%.

5. Існує необхідність тісної співпраці фахівців національної статистики та сектору охорони здоров'я з метою впровадження механізмів для оцінки якості визначення причин смерті відповідно до міжнародних стандартів. Можна висловити обґрунтоване припущення щодо нівелювання певної частини цих відмінностей за умови реалізації заходів з підвищення якості визначення й реєстрації причини смерті.

У подальших дослідженнях спершу було заплановано здійснити аналіз смертності, класифікованої як випадки смерті з недостатньо чітко визначеними причинами у віковій групі старше 65 років (з розподілом за статтю) з обґрунтуванням припущень щодо неповного їх обліку насамперед за рахунок практики віднесення більшості таких смертей до класу IX "Хвороби системи кровообігу". Зважаючи на реалії останніх місяців, першочерговим завданням стає оцінка втрат людських життів, прямо й опосередковано спричинених російсько-українською війною. Це потребує ретельної міжсекторальної співпраці медичних працівників, у т. ч. фахівців медично-судової та генетичної експертизи, науковців, представників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, волонтерів і статистиків.

Список використаних джерел

1. ANACoD (Analysing Mortality and Causes of Death tool), version 2.0. URL: https://www.who.int/standards/classifications/services/analysing-mortality-levels-and-causes-of-death

2. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.

3. Ryngach, N. O. (2020). Mortality Due to External Causes in Ukraine: Lives That Could Be Saved. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 2–3,* 96–106. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.11

4. Левчук Н. М., Шевчук П. Є. Структура смертності населення за причинами смерті у метрополісах України. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 4 (46). С. 38–59. URL: https://doi.org/10.15407/dse2021.04.038

5. Гуров О., Дудник В. Проблема дослідження випадків самогубств в Харківській агломерації. National Health as Determinant of Sustainable Development of Society: monograph / ed. by N. Dubrovina, S. Filip. Bratislava: School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava. 2021. С. 329–341. URL: http://www.vsemvs.sk/portals/0/Subory/Mono_VSEMvsMED2021.pdf

6. Коваленко В. М., Дорогой А. П., Сіренко Ю. М. Хвороби системи кровообігу у структурі смертності населення України: міфи і реальність // Матеріали XIV Національного конгресу кардіологів України. Київ, 2013. С. 22–29. URL: http://journal.ukrcardio.org/wp-content/uploads/2013/04D/2_4d_2013.pdf

7. Стан здоров'я народу України. Нові загрози та виклики / під ред. В. М. Коваленка, В. М. Корнацького. Київ: ДУ "Національний науковий центр "Інститут кардіології імені акад. М. Д. Стражеска", 2020. 198 с.

8. Худоба О. Деменція: емпірична обґрунтованість державної політики в Україні: монографія. Львів: Піраміда, 2019. 427 с.

9. Смертность от внешних причин в России с середины XX века: кол. монография / под общей ред. А. Г. Вишневского. Москва: Изд. дом НИУ ВШЭ, 2017. 448 с.

References

1. ANACoD (Analysing Mortality and Causes of Death tool), version 2.0. *www.who.int*. Retrieved from https://www.who.int/standards/classifications/services/analysing-mortality-levels-and-causes-of-death

2. Gladun, O. M. (2020). *Naselennia Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002–2019 rr. [The population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002–2019].* Ptoukha Institute for Demography and Social Studies. Kyiv, 2020 [in Ukrainian].

3. Ryngach, N. O. (2020). Mortality Due to External Causes in Ukraine: Lives That Could Be Saved. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 2–3,* 96–106. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.11.

4. Levchuk, N. M., & Shevchuk, P. E. (2021). Struktura smertnosti naselennia za prychynamy smerti u metropolisakh Ukrainy [Mortality by Causes of Death in Metropolices of Ukraine*]. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy, 4 (46),* 38–59. Retrieved from https://doi.org/10.15407/dse2021.04.038 [in Ukrainian].

5. Hurov, O., & Dudnyk, V. (2021). Problema doslidzhennia vypadkiv samohubstv v Kharkivskii ahlomeratsii [The problem of suicide cases in the Kharkiv agglomeration]. *National Health as Determinant of Sustainable Development of Society*. N. Dubrovina, S. Filip (Eds.). School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava (pp. 329–341). Retrieved from http://www.vsemvs.sk/portals/0/Subory/Mono_VSEMvsMED2021.pdf [in Ukrainian].

6. Kovalenko, V. M., Dorohoi, A. P., & Sirenko, Yu. M. (2013). Khvoroby systemy krovoobihu u strukturi smertnosti naselennia Ukrainy: mify i realnist [Diseases of the circulatory system in the structure of mortality of the population of Ukraine: myths and reality]. Proceedings from *XIV Natsionalnoho konhresu kardiolohiv Ukrainy – XIV National Congress of Cardiologists of Ukraine*. (pp. 22–29). Kyiv [in Ukrainian].

7. Kovalenko, V. M., & Kornatskyi, V. M. (Eds.). (2020). *Stan zdorovia narodu Ukrainy. Novi zahrozy ta vyklyky [The state of health of the people of Ukraine. New threats and challenges].* Kyiv: DU "Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut kardiolohii imeni akad. M. D. Strazheska" [in Ukrainian].

8. Khudoba, O. (2019). *Dementsiia: empirychna obhruntovanist derzhavnoi polityky v Ukraini [Dementia: empirical substantiation of state policy in Ukraine].* Lviv: Pyramida [in Ukrainian].

9. Vishnevsky, A. G. (Ed.). (2017). *Smertnost ot vneshnikh prichin v Rossii s serediny XX veka [Mortality from External Causes in Russia since the mid-20th Century].* Moscow: HSE Publishing House [in Russian].

N. O. Ryngach,
DSc in Public Administration, Senior Research Fellow,
Leading Research Fellow,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
E-mail: n_ryngach@ukr.net; n_ryngach@idss.org.ua
ResearcherID: X-3983-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5916-3221

Share Of Deaths Classified as Cases with Insufficiently Defined Causes as a Characteristic of the Quality of Mortality Data in Ukraine

Reliable identification of the causes of each death and its correct classification ensures the quality of the mortality data. The large structural share of deaths with insufficiently clear causes reflects the existence of significant problems with determining the causes of death and their coding.

The aim of the work is to assess the quality of data on mortality by cause in Ukraine through the prism of the contribution to official statistics of deaths classified as cases with insufficiently defined / ill-defined causes, and to characterize the scope and structural share of different causes, including sex and aggregate age groups. The calculations based on data from the State Statistics Service of Ukraine on the distribution of deaths by sex and age in 2019 and 2020. Elements of the WHO-recommended analysis tool (ANACoD), an electronic tool (Analytical Mortality Level and Cause-of-Death) (ANACoD), were used to estimate the proportion of deaths classified as cases with ill-defined causes.

In 2020, Ukraine had a lower proportion of deaths in Class XVIII (3.2% versus 4.25% in 2019). At the same time, the level has not changed compared to 2019 (standardized according to European standards were 35.2 per 100 thousand people and 33.6 per 100 thousand people, respectively). For women, the causes of Class XVIII were more significant than for men (third position in the structure of mortality). The share of deaths classified according to the proposed list in 2020 in Ukraine reached 9% of the total number of deaths. For the population under the age of 65, the percentage of deaths with ill-defined causes (5.72%) exceeded the limit of 5%. In 2020, 35% of deaths with ill-defined causes fall into the specific Class XVIII, the rest - in the group of cases with vague or unspecific diagnoses. Generalized and unspecified atherosclerosis accounted for a quarter and intentional injuries – for a tenth of all deaths with ill-defined causes.

Analysis of the mortality structure with an assessment of the contribution of deaths with insufficiently clear causes is necessary to understand the shortcomings in the quality of mortality data and their scale. It is also useful to develop measures to improve the processes of determining the cause of death and classifying the information obtained on mortality.

Key words: *mortality, causes of death, deaths classified as ill-defined, Chapter XVIII of ICD-10; vague or unspecific diagnoses.*

Бібліографічний опис для цитування:

Рингач Н. О. Частка смертей, класифікованих як випадки з недостатньо чітко визначеними причинами, як характеристика якості даних щодо смертності в Україні. *Статистика України*. 2022. № 1. С. 90–100. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.09

Bibliographic description for quoting:

Ryngach, N. O. (2022). Chastka smertei, klasyfikovanykh yak vypadky z nedostatno chitko vyznachenymy prychynamy, yak kharakterystyka yakosti danykh shchodo smertnosti v Ukraini [Share of Deaths Classified as Cases with Insufficiently Defined Causes as a Characteristic of the Quality of Mortality Data in Ukraine]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 90–100. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.09 [in Ukrainian].

УДК 311.4:[(061.2+341.215.2):305-021.23](477) **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.10**
JEL Classification: C43, C49, C80, D63

М. М. Скорик,
кандидатка філософських наук, старша наукова співробітниця,
директорка,
Київський інститут гендерних досліджень,
E-mail: kgsi.org@gmail.com
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-4780-8261

Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021. Частина II. Недержавні / неурядові донорські й місцеві громадські ініціативи гендерних вимірювань

Друга частина дослідження містить опис та аналіз національних практик гендерного вимірювання, ініційованих в Україні міжнародними донорськими організаціями з 2009 року. З'ясовано, що безперечним фокусом уваги міжнародних донорів (п'ять із шести інструментів, розроблених у цей період) стали вимірювання, які стосувалися місцевого рівня. Ні загальнонаціональні, ні галузеві вимірювання не мали подібної зацікавленої підтримки донорів. Завдяки цим розробкам зроблено окремі кроки вперед: запропоновано кілька продуманих і добре структурованих інструментів із числа нещодавніх та розроблених фахівцями з-поза України; також запропоновано обдуману структуру напрямів для гендерного вимірювання.

Водночас усі розроблені для місцевого рівня інструменти: 1) не корелювали й не мали зв'язку з попередніми розробками (кожен з них розроблявся автономно та з чистого аркуша); 2) п'ять із шести з них не передбачали чіткого зв'язку з загальнонаціональними гендерними вимірюваннями, формуючи цим розрив між результатами місцевих вимірювань та загальнонаціональними, роблячи їх несумірними; 3) не передбачали, за винятком гендерного паспорта Асоціації міст України, регулярності їх застосування, продовжуючи цим негативну тенденцію іррегулярності гендерних вимірювань, а також не пропонували створення відповідних органів; 4) не передбачали у складі розробників таких інструментів представників профільних академічних і наукових інституцій. Серед розробників безумовно переважають громадські активістки та їх координаторки з міжнародних допомогових організацій; крім того, склад розробницьких груп є нечисленним. Це спричинює недотримання наукових процедур при розробці інструментів та при власне вимірюваннях і ставить під сумнів об'єктивність отримуваних з їх допомогою результатів. Також це призводить до витіснення гендерних питань на маргінес національної наукової та освітянської практики, позбавляючи можливостей інтегрувати гендерні опції у фахову діяльність академічних середовищ. Саме через виключення академічної спільноти з процесів розробки інструментів гендерного вимірювання, в Україні ніяк не вдається вийти на таке незамінне джерело гендерованих даних, як дослідницькі дані.

Зроблено висновки про накопчений Україною серйозний досвід національних гендерних вимірювань, а також досвід ініціювання груп активних громадян, готових здійснювати такі вимірювання для цілей їхньої громади, області, міста, зокрема для покращення соціальної ситуації в них. Вказано на потребу переходу до наступного етапу – професіоналізації гендерних вимірювань, їх здійснення на твердому професійному ґрунті й інтегрування у діяльність професійних статистичних, соціологічних, управлінських спільнот та інституцій.

Ключові слова: *гендерна рівність, політика гендерної рівності, гендерні вимірювання, гендерні вимірювання на місцевому рівні, галузеві гендерні вимірювання, інструменти гендерного вимірювання, дезагреговані за статтю дані, гендерні показники, гендерна статистика.*

У першій частині огляду ми розглянули урядові практики вимірювань гендерної нерівності з фокусом на мандаті, можливостях і відповідальності уряду в упровадженні політики рівності в Україні та моніторингу ефективності її результатів [1]. Другу частину огляду присвячено ініціативам з гендерних вимірювань, започаткованим переважно допомоговими організаціями з мандатом працювати в Україні та рідше – українськими жіночими організаціями.

На відміну від ініційованих урядом, неурядові гендерні вимірювання стосувалися переважно місцевого, а не національного рівня; і менше орієнтувалися на виключно статистичні дані, шукаючи інші джерела. Крім того, робота з вибору й апробації ключових доменів (сфер, галузей) гендерної політики, що мали підлягати вимірюванню й отриманню фіксованих показників, так само від-

© М. М. Скорик, 2022

бувалася переважно на ґрунті цих ініціатив, хоча такий вибір і був переважно несвідомим (інтуїтивним). Тим не менше, зроблена робота була і цікавою, і корисною, наприклад: дозволила протестувати прийнятну кількість доступних показників, придатних для застосування до поточної гендерної політики області/громади/міста; посприяла консенсусу щодо напрямів (сфер), які варто і слід вимірювати; виявила проблеми з критичною нестачею дезагрегованих за статтю даних на рівні громад та ін. Загалом таких ініціатив в Україні було шість, причім як масова практика вони розпочалися у 2015 році й тривають дотепер.

Попередню практику підготовки гендерного паспорта області, часто також ініційованого місцевою жіночою організацією чи її окремою експерткою, висвітлено у попередній частині дослідження і в цій частині вона не розглядається через тісну, часто партнерську співпрацю з місцевими облдержадміністраціями у цьому процесі.

Отже, йдеться про ініціативи з розроблення та підготовки:

1) гендерної мапи України від Жіночого консорціуму України, 2010 рік;

2) Українського барометра дискримінації для Уповноваженого Верховної Ради України (далі – ВРУ) з прав людини від Інституту прикладних гуманітарних досліджень, 2016 рік;

3) 33 показників шаблону гендерного портрета громади від програми "U-LEAD з Європою", 2018 рік;

4) концепції гендерного паспорта й гендерної паспортизації районів та об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) від Асоціації міст України, 2019–2021 роки;

5) індикаторів для України до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад від Ради європейських муніципалітетів та регіонів, 2018–2021 роки;

6) шести індексів інструментарію оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності в об'єднаних територіальних громадах від Національного демократичного інституту міжнародних відносин (США), виконані за Проектом DOBRE, 2019–2021 роки.

Охарактеризуємо ці ініціативи детальніше. Під час проведення огляду особливу увагу звертатимемо на їх структуру, обрані для вимірювання домени та характер пропонованих показників. Цю частину огляду завершимо висновками, що підсумують вказані параметри за всіма шістьма ініціативами.

Гендерна мапа України, 2010 рік. Це перша з неурядових ініціатив, що вийшла з середовища жіночих організацій та спиралися на місцеву правозахисну практику. Її метою було запрезентувати гендерну (не)рівність у цифрах. Розробниці вказували, що гендерну мапу – портал – розроблено для спеціалісток(тів), які працюють у державному адмініструванні, громадських організаціях, наукових установах та у своїй діяльності вирішують різноманітні проблеми становища жінок і чоловіків.

Побудова мапи передбачала роботу як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні області. Очікувалося, що за допомогою порталу користувачки зможуть створювати свої графіки і карти з необхідною їм статистичною інформацією з розбивкою за областями, статтю і роками. Гендерна мапа надавала офіційну статистичну інформацію Державного комітету статистики України (табл. 1, наведено за матеріалами, наданими Київському інституту гендерних досліджень Жіночим консорціумом України [2]). Крім того, мапа передбачала можливість отримати на порталі гендерно диференційовану статистичну інформацію з додаткових джерел. І, що важливо, вона була інтерактивною: передбачала зворотний зв'язок з користувачками(чами) гендерних даних, надаючи їм можливість запропонувати свій варіант гендерного індикатора з допомогою форм зворотного зв'язку, а також поповнити мапу даними щодо своєї області чи району.

Загалом елементи структури мапи – тематичні модулі, за якими представлені статистичні показники, – є найближчими до правозахисної і моніторингової практики жіночих організацій. Тому йдеться про невелику кількість показників за невеликою кількістю дібраних тем.

Зазначений проєкт реалізовувався у 2010–2012 роках і був припинений, оскільки не отримав подальшу підтримку донорів.

Показники Українського барометра дискримінації для Уповноваженого ВРУ з прав людини, 2016 рік. Ще одна вагома спроба місцевого вимірювання гендерної дискримінації відбулась у 2016 році завдяки ініціативі з розробки Українського барометра недискримінації для офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини [3]. Ця розробка стоїть особняком у практиці гендерних вимірювань в Україні з кількох причин.

По перше, вона була заявлена як комплексна, тобто така, що вимірює дискримінацію за багатьма ознаками. Це дуже цікавий і довгоочікуваний підхід з огляду на потребу протидіяти множинній дискримінації в Україні. По-друге, вона спрямовувалася на правозахисну практику секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представників (офісу Омбудсмана) і неурядових правозахисних організацій, а не на структурні виміри дискримінації, фіксовані статистично. А отже, Барометр потенційно був спроможним візуалізувати статистично невидимі види дискримінації меншин. Це дуже вирізняло зазначений підхід із кола національних гендерних вимірювань, котрі практично не виходили і не могли вийти за межі, детерміновані рамками даних наявної офіційної статистики. По-третє, Барометр

Таблиця 1

Гендерна мапа України: структура та показники

Загальні демографічні індикатори	Представництво жінок і чоловіків в органах влади	Індикатори доходів	Освіта, наукова діяльність	Охорона здоров'я	Правоохоронна сфера
I	II	III	IV	V	VI
1. Середній вік населення. 2. Очікувана тривалість життя при народженні. 3. Розподіл померлих. 4. Розподіл постійного населення за основними віковими групами: – вік, молодший за працездатний; – працездатний вік; – вік, старший за працездатний	1. Кількість державних службовців: – керівні працівники; – спеціалісти. 2. Кількість посадових осіб місцевого самоврядування: – керівники; – спеціалісти	1. Економічна активність. 2. Зайняті економічною діяльністю. 3. Безробітні. 4. Середньомісячна заробітна плата.	1. Кількість студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації. 2. Кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів. 3. Кількість учнів, слухачів ПТНЗ. 4. Кількість докторів наук. 5. Кількість кандидатів наук	1. Захворюваність на розлади психіки та поведінки. 2. Кількість абортів у жінок різних вікових категорій. 3. Кількість ВІЛ-інфікованих. 4. Кількість жінок, смерть яких пов'язана з вагітністю. 5. Кількість живонароджених та мертвонароджених дітей	1. Кількість випадків домашнього насильства. 2. Кількість осіб, засуджених за скоєння злочинів

був заявлений як методика – базовий (стандартний) інструмент "оцінювання рівня дотримання антидискримінаційних стандартів в Україні". Загалом методика розробляється тоді, коли потрібно швидко та масово застосувати певний підхід без залучення вузькопрофільного(них) фахівця(ців), а просто проінструктованими людьми, й отримати гарантований результат.

За задумом розробників, цей інструмент можна застосувати для:

– реалізації моніторингових повноважень офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини;

– здійснення досліджень з моніторингу дискримінації правозахисними неурядовими організаціями;

– здійснення секторальних досліджень органами державної влади в окремих сферах, щодо окремих груп або щодо окремих захищених ознак, для потреб розробки державної політики з урахуванням антидискримінаційних стандартів та оцінювання ефективності такої політики;

– проведення наукових досліджень з цієї тематики.

Однак, як випливає вже з переліку причин, йдеться про методику соціологічного дослідження з питань дискримінації, а не методику її моніторингу чи оцінки, як це заявлено у назві. І справді, розробники Барометра пішли шляхом організації масового соціологічного опитування, що склало ядро Українського барометра – комплексної методики оцінювання стану дотримання принципу недискримінації. Очевидно, що вартісний та ресурсозатратний шлях масового соціологічного опитування, а саме його пропонує Барометр за основу методики, є недоступним для всіх, окрім великих спеціалізованих фахових соціологічних організацій. Відповідно, як методика ця пропозиція не спрацювала. І справді, розробники застосували її лише раз, у 2016 році, і як пілотний варіант. Надалі її вже жодного разу не застосовували.

Так само не спрацювала й друга з трьох важливих опцій, заявлених Барометром. Комплексний підхід до дискримінації як множинної у цій методиці теж не був зреалізований. Таку комплексність може забезпечити інтерсекційний підхід або його аналоги (наприклад GBA+), проте соціологи – розробники Барометра про подібні підходи, схоже, просто не знали. А втім, ця перша спроба вийти за межі прокрустова ложа структури офіційної державної статистики та попрацювати з видами дискримінації була дуже надихаючою і багатою на результати. Зокрема, автори Барометра взялися зібрати інформацію щодо ситуацій недотримання антидискримінаційних стандартів в України, а ідентифікацію й оцінку поширеності основних дискримінаційних практик заклали у свою методику. Завдяки цьому їм вдалося вийти на серйозну розмову про пріоритетні сфери, в яких відбувається дискримінація в умовах України, і це було зроблено уперше (!).

Нагадаємо, що впродовж років ці пріоритетні сфери здавались активісткам та експерткам з жіночих організацій інтуїтивно ясними. Тому в структурі кожного гендерного портрета впродовж років повторювалась одна й та сама схема: демографія – зайнятість – охорона здоров'я – освіта, оскільки саме цей розподіл, ця градація пріоритетних сфер була закладена в системі офіційної статистики ще з часів радянщини. Водночас розробники Барометра у своїй методиці передбачали:

– визначення поширеності дискримінації за базовими захищеними ознаками (ідентифікацію груп підвищеного дискримінаційного ризику);

– визначення власне сфер підвищеного ризику дискримінації, що має сенс (і значний) у застосунку щодо прав жінок;

– оцінку правових та інституційних інструментів із забезпечення рівності, чого доти не пропонував ніхто.

Загалом роботу з виділення сфер підвищеного ризику дискримінації, виконану авторами Барометра, ми розцінюємо як дуже корисну і вчасну. Крім того, вони окремо розглядали підстави для виділення цих сфер, оскільки в них, за думкою розробників Барометра, мають виявитися відмінності у поширеності дискримінаційних практик. Виокремлення сфер здійснюється за такими ознаками: наявність підвищених ризиків дискримінації; поділ на приватну і публічну сфери (автори розуміють їх у власному, не в узвичаєному в гендерній теорії слововживанні); наявність стійких стереотипів масової свідомості, маркування певних сфер як "дуже нерівноправних"; наявність специфічних процедур надання послуг чи здійснення певних видів діяльності [3, с. 11].

Звичайно, це не зовсім відповідає розумінню ключових сфер, виділених у відомих правозахисних документах, наприклад у Пекінській декларації та Платформі дій. Критерії їх виділення так само є своєрідними й можуть бути обговорені. Але це перша спроба і прецедент початого обговорення; що само по собі дуже цінно. Послуговуючись названими критеріями, розробники Барометра загалом виділяють такі сім сфер (секторів, стандартних ситуацій) та їх конкретне наповнення (табл. 2, за даними [3]).

Таблиця 2

Ключові сфери Барометра, в яких фіксується дискримінація, та їх наповнення

Праця та зайнятість	**Освіта**	**Медицина**	**Адміністративні послуги**	**Доступ до товарів і послуг**	**Житло**	**Соціальні контакти**
I	II	III	IV	V	VI	VII
1. Пошук роботи, спілкування з потенційним роботодавцем і прийом на роботу (укладання трудової угоди). 2. Отримання службового підвищення (посада, кваліфікація, розряд тощо). 3. Встановлення рівня зарплати на умовах, що не є дискримінаційними (аналогічно оплаті праці інших працівників з таким самим рівнем кваліфікації, досвідом роботи тощо). 4. Можливість підвищити кваліфікацію (участь у тренінгах, курсах тощо). 5. Умови праці. 6. Ситуації припинення трудових відносин (звільнення, скорочення тощо). 7. Стосунки з керівництвом. 8. Стосунки з колегами по роботі	1. Отримання освітніх послуг (школи, технікуми, університети тощо)	1. Отримання медичних послуг (лікування, аналізи, довідки тощо)	1. Отримання адміністративних послуг в органах влади (оформлення документів, отримання дозволів, довідок тощо). 2. Оформлення та отримання соціальних послуг / виплата допомоги / отримання довідок тощо. 3. Контакти з правоохоронними органами (поліція, прокуратура, СБУ): – звернення із заявами; –перевірки; – затримання; – притягнення до відповідальності тощо	1. Відвідування закладів громадського харчування та розважальних закладів. 2. Відвідування торговельних закладів (магазинів, ринків тощо). 3. Отримання банківських послуг (кредити, відкриття рахунків, депозити тощо)	1. Оренда (купівля-продаж) квартир, будинків, приміщень	1. Спілкування із сусідами, побутові контакти

Окрім роботи над виділенням ключових сфер, в яких фіксується дискримінація, автори Барометра визначали й другу надважливу складову – показники. Вони, як і авторки згаданої вище "Гендерної

статистики України...” 2009 року, також вказали на потребу “мати систему показників, що відображають сутнісні ознаки (дискримінаційної – М. С.) ситуації”, а не вимірювати її довільно чи наосліп, та окремо наголосили, і це дуже цінно, що власне “показники утворюють рамки моніторингу”, а вся його методологія – методи збирання даних та їх інтерпретація – базується на однозначності й незмінності системи показників [3, с. 10].

Зазначимо, що пропоновані Барометром показники не є колекцією, зібранням, переліком в узвичаєному в Україні розумінні, як наприклад, показники, застосовані в гендерному портретуванні. Автори Барометра відразу вказали, що їх система показників має обмеження. Так, вона виключає структурні показники, які вимагатимуть автономного дослідження законодавства та/або інституційної системи протидії дискримінації, а також не повністю застосовує показники процесу, відображені у Барометрі лише в частині використання населенням наявних інституційних засобів захисту [3, с. 10]. Тим не менше, це цікава спроба вибудувати національну систему антидискримінаційних показників, що передбачала такі структурні блоки (табл. 3, укладено авторкою за [3, с. 11–13]):

– захищені ознаки (згідно із законодавчо визначеним переліком);
– сфери та стандартні ситуації;
– показники дискримінаційних практик;
– показники особистого досвіду;
– показники реагування на ситуації дискримінації;
– показники рівня антидискримінаційної культури суспільства.

При цьому захищені ознаки склали основу операційної моделі Барометра. Хоча на 2015 рік українське законодавство вже мало повний перелік захищених від дискримінації ознак [4, стаття 2-1], розробники Барометра пріоритетно включили до них наведені нижче (табл. 3, наведено авторкою за [3, с. 11]).

Таблиця 3

Система показників дискримінації Барометра

Блоки показників	Власне показники
Захищені ознаки	Расова належність (колір шкіри). Етнічна належність (національність). Вік. Стать. Інвалідність. ВІЛ-позитивний статус. Сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність. Мова. Релігійні переконання (належність до певної церкви (конфесії) тощо). Майновий стан. Громадянство. Місце проживання
Сфери та стандартні ситуації	Праця та зайнятість. Освіта. Медицина. Адміністративні послуги. Доступ до товарів і послуг. Житло. Соціальні контакти
Показники дискримінаційних практик	Сприйняття наявності дискримінації за захищеними ознаками (у цьому разі фактично отримують інформацію про уявлення респондентів щодо наявності дискримінації за кожною із захищених ознак). Сприйняття поширеності дискримінації на основі захищених ознак (за кожною із захищених ознак). Інформованість про ситуації дискримінації щодо людей із найближчого оточення
Показники особистого досвіду	Наявність і частота ситуацій дискримінації в особистому житті. Життєві ситуації (сфери) дискримінації. Підстави дискримінації (захищені ознаки). Толерантність у стосунках
Показники реагування на ситуації дискримінації	Спосіб захисту (самозахисту) проти дискримінації. Мотивація (причини) відмови від захисту (самозахисту) від дискримінації. Самооцінка стану законодавства та задоволеність діяльністю державних і недержавних органів у сфері протидії дискримінації
Показники рівня антидискримінаційної культури суспільства	Фактична толерантність у стосунках. Прийнятність груп ризику у соціальних взаємодіях

Загалом Український барометр – методологія комплексного оцінювання стану дотримання антидискримінаційних стандартів – є багатим на важливі питання, хоча й не на всі з них було на-

дано відповіді. Очікувано, питання прав жінок не набули в Барометрі значного висвітлення або ж пропозицій виміряти такі права.

Показники шаблону гендерного портрета громади, 2018 рік. Важливо, що шаблон гендерного портрета громади є першою зі спроб гендерного вимірювання в Україні, розроблених тільки для місцевого рівня, без жодної прив'язки до рівня національного [5]. Зазвичай в Україні застосовується зворотна схема, за якою місцеве вимірювання є тільки варіацією загальнонаціонального.

Шаблон гендерного портрета громади підготований європейськими фахівцями для українських громад, тому поєднує хорошу та вивірену структуру, високу зорієнтованість на читача, дохідливість самого тексту та легку стилістику з наповненням показниками, частково актуальними для наших європейських колег більше, ніж для умовного місцевого користувача, який реально працює в ОТГ в умовах України. Наприклад, окремий блок із пропонованих семи присвячений внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО), тоді як далеко не всі територіальні громади мають ВПО у складі своїх мешканців. У цій, загалом дуже якісній, розробці відчувається певний брак місцевої експертизи. Оскільки шаблон мало спирається на національний досвід гендерного портретування чи подібних вимірювань, він пропонує відразу кілька новацій щодо структури та наповнення показниками. Шаблон складають сім блоків, що загалом містять 33 показники (табл. 4, укладено авторкою за [5, с. 30–31]).

Таблиця 4

Показники шаблону гендерного портрета ОТГ

Соціально-демографічні дані для гендерного портрета	Демографічні показники	Географічні та економічні показники	Міграція населення	Соціальна структура населення	Управління громадою	Інфраструктура
I	II	III	IV	V	VI	VII
1. Назва ОТГ. 2. Дата створення. 3. Населені пункти, які увійшли до складу ОТГ	1. Розподіл населення за статтю. 2. Розподіл населення за віком. 3. Розподіл народжених за статтю. 4. Відпустки по догляду за дитиною. 5. Розподіл померлих за статтю. 6. Розподіл померлих за статтю та окремими віковими групами. 7. Шлюбний стан населення. 8. Розподіл осіб, які вступили до шлюбу, за віком	1. Місце розташування ОТГ в області. 2. Близькість до обласного та районного центрів. 3. Чисельність працюючого населення з розбивкою за статтю. 4. Основні напрями економічної спроможності ОТГ (економічна характеристика громади, хто наповнює її бюджет). 5. Наявність та види зайнятості населення. 6. Хто переважно працює на підприємствах за статтю	1. Розподіл ВПО за статтю. 2. Розподіл ВПО за віком. 3. Кількість нових мешканців у громаді (новозареєстрованих місць проживання). 4. Кількість вибулих громадян (знятих з реєстрації в ОТГ). 5. Внутрішньо переміщені особи станом на дату складання портрета	1. Кількість осіб з інвалідністю серед дорослого населення та дітей станом на дату складання портрета. 2. Кількість осіб пенсійного віку з розбивкою за статтю	1. Керівництво ОТГ за статтю. 2. Склад депутатського корпусу (загальна кількість та з розбивкою за статтю). 3. Структура ОТГ та службовці ОТГ за статтю. 4. Наявність громадських організацій. 5. Напрями діяльності організацій. 6. Керівництво організацій за віком та статтю (за можливістю)	Наявні заклади освіти (позашкільні, дошкільні, школи, гуртки, ПТНЗ тощо). 2. Наявність закладів сфери охорони здоров'я (ФАП, лікарня тощо). За їх відсутності вказати відстань та способи добирання до найближчого закладу первинної медичної допомоги. 3. Наявність та розміщення скверів, парків та інших місць відпочинку і спілкування населення, а також дитячих майданчиків спільного користування, спортивних майданчиків

При цьому шаблон також містить інноваційні показники, справді важливі на місцевому рівні, які не могли проявитись, наприклад, у практиці гендерного портретування областей, що структурно калькувало розподіли, прийняті в офіційній статистиці й оприлюднювані Держстатом. Ідеться, зокрема, про структурно дуже цікаві показники блоку III: чисельність працюючого населення в ОТГ з розбивкою за статтю; основні напрями економічної спроможності ОТГ; наявність та основні види зайнятості населення.

Очевидно, що за прийнятої в Україні практики гендерних вимірювань – по низхідній, від національного до обласного і далі до районного рівня / рівня ОТГ, коли саме закладена в системі державної статистики загальнонаціональна структура напрямів, які підлягають вимірюванню (і які, відповідно, ні) транслюється на наступний рівень як

на нижчий, структура зворотного типу, визначена з огляду на потреби місцевих громад, просто не могла б з'явитися. Тому іноваційність підходу, зреалізованого в Шаблоні гендерного портрета громади, безперечно заслуговує на уважне ознайомлення, а дібрані для шаблону показники – розгляду, а ймовірно, адаптації та практичного застосування.

Показники до концепції гендерного паспорта й гендерної паспортизації районів та ОТГ, 2019–2021 роки. Практика гендерного портретування на місцях поглибилася та сягнула рівня територіальних громад у період 2019–2021 роки. Гендерний паспорт як інструмент, що акумулює дезагреговані за статтю статистичні дані й уможливлює їх аналіз задля виявлення нерівності, рекомендувала застосовувати Асоціація міст України (далі – АМУ) [6]. За пропозицією АМУ, використовуючи гендерний паспорт, органи місцевого самоврядування зможуть ідентифікувати сфери, де для розробки відповідних гендерно чутливих програм треба проводити додаткові дослідження, фокус цих досліджень, а також визначити відповідні гендерно чутливі індикатори, які можна буде застосовувати для моніторингу або оцінки місцевих політик.

Розробники з АМУ зазначали, що практика створення гендерних паспортів (профілів) адміністративно-територіальних одиниць в Україні розпочалася досить давно, проте досі не є усталеною. Було зафіксовано, що виклики, з якими стикаються сільські та міські громади, є різними, водночас якісний гендерний паспорт має віддзеркалювати особливості території. З огляду на це АМУ запропонувала громадам власну концепцію гендерного паспорта (на жаль, наразі оприлюднені лише напрями паспорта, а показники за напрямами не вказані. – М. С.).

За інформацією на сайті АМУ, концепція гендерного паспорта передбачала збирання й аналіз даних, що характеризують не лише демографічну ситуацію загалом, а й такі окремі напрями, як:

1) здоров'я населення;
2) ситуація зі шлюбом та сім'єю;
3) надання та споживання послуг у сфері культури, освіти та спорту;
4) економічна активність;
5) ситуація із залученням чоловіків і жінок до сфери прийняття рішень;
6) ситуація із протидії домашньому насильству;
7) стан реалізації гендерної політики у громаді [6].

Власне гендерних показників концепції гендерного паспорта розробники, на жаль, не оприлюднювали, через що доєднати їх до нашого огляду, а також проаналізувати неможливо.

Важливо, що цей проєкт АМУ з гендерного портретування громад мав підтримку донора – Ради Європи, тому громади мали можливість зібрати й проаналізувати дані у трирічній ретроспективі. Передбачалося, що надалі цю роботу з оновлення гендерного паспорта громади провадитимуть щороку. Вперше в Україні була запропонована регулярність гендерних вимірювань як важливий показник здійснюваної політики рівності. Усі наявні доти пропозиції були разовими або іррегулярними.

На 2021 рік шість українських громад – Олександрійська (Кіровоградська область), Пирятинська (Полтавська область), Софіївська (Дніпропетровська область), Жмеринська (Вінницька область), Бердичівська (Житомирська область) та Уманська (Черкаська область) – розробили гендерні паспорти, послуговуючись запропонованою АМУ концепцією гендерного паспорта. Проаналізуємо досвід збирання даних, отриманий унаслідок проведеної гендерної паспортизації у зазначених громадах.

Пирятинська громада наприкінці 2020 року затвердила План дій, який передбачає збирання статистики, дезагрегованої за статтю, як одного з інструментів визначення прогресу громади на шляху до гендерної рівності. Під час роботи над гендерним паспортом аналіз окремих сфер, зокрема сфери зайнятості, показав і точки зростання для громади. Докладання зусиль задля розвитку зайнятості (у тому числі й самозайнятості) жінок є дуже актуальним для Пирятина, який, як і безліч невеликих українських міст, потерпає від відтоку економічно активного населення і браку робочих місць.

Збирання статистичної інформації з гендерних питань у багатьох сферах у Софіївській сільській територіальній громаді налагоджене добре. Проте якісний аналіз даних для невеликої сільської громади продовжує бути актуальним.

Найбільшим викликом для Уманської міської територіальної громади стало збирання даних, дезагрегованих за статтю. При цьому зроблено висновок, що проблеми міста Умань з погляду гендерного аналізу схожі з проблемами в Україні загалом: вищий рівень смертності чоловіків; на першому місці серед причин смерті як чоловіків, так і жінок – проблеми серцево-судинної системи; поступове зменшення рівня народжуваності; спостерігається тенденція до збільшення кількості багатодітних сімей, де у близько 99% випадків одинока мати опікується всіма членами багатодітної сім'ї. Варто приділити увагу дослідженню причин, наслідків та можливих ініціатив у покращенні становища чоловіків і жінок на місцевому рівні.

При підготовці гендерного паспорта Жмеринської міської територіальної громади, що на цей час об'єднала і сусідні поселення, з'ясувалося, що на новоприєднаних сільських територіях, де ніколи не проводилося збирання даних, проблеми мешканців цих територій не помітні для очільників міст районного та обласного значення. А безро-

біття, алкоголізм, домашнє насильство, проблеми з освітою та отриманням медичних послуг складають лише невелику частину проблем людей у віддалених селах.

При розробці гендерного паспорта міста Бердичів фахівці теж зіткнулися з викликами у збиранні й систематизації дезагрегованих за статтю статистичних даних. У деяких сферах, наприклад у сфері охорони здоров'я, отримані дані часто були суперечливими настільки, що давали підстави сумніватися в їх точності [6].

Індикатори для України до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, 2018 рік [7]. Ініціатива з приєднання українських міст до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад (далі – Хартія) почала реалізовуватися в Україні з 2017 року [8] і триває до сьогодні включно. Важливо, що це є повністю низова ініціатива. За повідомленням ініціаторок із громадської організації "ІМД "Відкрите суспільство", її викликала до життя реформа децентралізації, яка розширила місцеве регулювання та значно посилила мандат місцевих органів самоуправління в частині, зокрема, саморегулювання місцевої соціальної політики [8]. Це надало законодавчо визначену можливість для місцевих жіночих організацій та ініціативних груп не чекати на рішення центрального уряду, а обрати Хартію за інструмент і почати її реалізовувати.

Підписання хартії тріумфально ширилося Україною [9] до початку 2022 року. Одне за одним міста й громади приєднувалися до ініціативи, підписуючи відповідні документи та будуючи власні Плани дій. Водночас ця практика додаткового набрання добровільних зобов'язань щодо гендерної рівності вже місцевою владою, як перед тим – центральною, з одного боку, вказувала на серйозну потребу гендерного вирівнювання та квапливий пошук відповідних інструментів, а з іншого – зупинилася перед тими самими проблемами, перед якими загальмувала політика гендерного вирівнювання, здійснювана центральною владою, починаючи з складнощів у збиранні гендерної статистики. Виклики також були пов'язані з реалізацією підготованих на місцях розлогих Планів дій на виконання цієї Хартії та з наявними на місцевому рівні інституціями, що мали б їх виконувати. Тобто з тим, що називають інституційним забезпеченням гендерної політики.

На цьому тлі питання моніторингу виконання Хартії та відповідних показників стало ключовим. У 2019 році гендерні активістки – консультантки проєкту ПРОМІС (впроваджуваного Федерацією канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади) підготували відповідний інструментарій – "Дорожню карту щодо розробки плану дій після підписання Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад" [10], що є методичними рекомендаціями містам – підписантам Хартії для самостійної підготовки плану дій, його реалізації та моніторингу. [10]. За думкою укладачок, видання розкриває практичну сутність Хартії та допомагає визначити способи її використання як інструменту досягнення рівності в житті громади. Розроблені рекомендації мають допомогти містам – підписантам Хартії розробити план імплементації її засад і принципів, "... визначити пріоритетні напрями дій, встановити належні індикатори та дослідити, як змінюються показники під впливом управлінських рішень" [10, с. 2]. Це непрості та дуже наукоємні процедури. Пропонована дорожня карта містить і пропонує громадам до реалізації низку надзвичайно наукоємних процедур, запропонованих до того ж не науковцями. Ці процедури охоплюють і принципи системи моніторингу, і різноманітні підходи до її побудови, і пропозиції щодо створення громадою чітких оглядів цілей, завдань і заходів у сфері гендерної рівності та використання для них (без адаптації) індикаторів рівності, розроблених іншими країнами для їх соціальних ландшафтів. Майже 90% цього роду методичних рекомендацій можна віднести до малоздійсненних в умовах конкретної громади, позбавленої апарату й можливостей Академії наук. До слова, навіть професійні науковці – а в Україні є прецедент розроблення Барометра дискримінації якраз професійними та знаними соціологами, – мали умовний успіх при вирішення таких надоб'ємних завдань. З огляду на це доречність подібних складних пропозицій, зокрема для територіальної громади, є сумнівною.

Розглянемо власне показники (індикатори) до Хартії, які становлять найбільший інтерес. Їх розробила Рада європейських муніципалітетів і регіонів (далі – РЄМР) у 2009 році, аби підтримати місцеві та регіональні органи влади в моніторингу виконання їх планів дій. Індикатори розроблено до переважної більшості статей Хартії – 24-х із 30-ти. Отже, статті Хартії можна вважати рекомендованими напрямами, за якими провадяться вимірювання на місцевому рівні (табл. 5, наведено за [11; 12]).

Як бачимо, закладені статтями Хартії домени гендерної політики, що підлягають вимірюванню, набагато численніші за 4–6 традиційних напрямів гендерного вимірювання, практикованих в Україні. Не розглядатимемо тут 76 індикаторів РЄМР, які запропоновані до цих статей і, як мінімум, вимагали б оцінки на аналітичну доступність в умовах України, ще й з огляду на місцевий рівень, а оптимально – потребували б перегляду й адаптації до українських умов. Утім зазначимо, що вказані індикатори до статей Хартії завдяки їх деталізації та зорієнтованості на потреби місцевих громад все ж максимально наближені до життя українських громад, однак вимагають доробки й адаптації, тоб-

Таблиця 5

Статті Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад та їх забезпеченість гендерними індикаторами

Статті Хартії, до яких розроблено індикатори	Статті Хартії, до яких індикатори не розроблено
Стаття 1. Демократична відповідальність	
Стаття 2. Політичне представництво	
Стаття 3. Участь у політичному та громадському житті	
Стаття 4. Публічні зобов'язання щодо рівності	
Стаття 5. Співпраця з партнерами для просування рівності	
Стаття 6. Протидія стереотипам	
	Стаття 7. Належне управління та консультації
	Стаття 8. Загальні зобов'язання
Стаття 9. Гендерна оцінка	
Стаття 10. Множинна дискримінація та невигідне становище	
Стаття 11. Роль роботодавця	
Стаття 12. Громадські закупівлі та договори	
Стаття 13. Освіта й неперервне навчання	
Стаття 14. Охорона здоров'я	
Стаття 15. Соціальний захист та соціальні послуги	
Стаття 16. Догляд за дітьми	
Стаття 17. Догляд за іншими утриманцями	
Стаття 18. Соціальне включення	
Стаття 19. Житло	
Стаття 20. Культура, спорт і відпочинок	
Стаття 21. Захищеність і безпека	
Стаття 22. Гендерно зумовлене насильство	
Стаття 23. Торгівля людьми	
	Стаття 24. Сталий розвиток
	Стаття 25. Міське й місцеве планування
Стаття 26. Мобільність і транспорт	
Стаття 27. Економічний розвиток	
	Стаття 28. Навколишнє середовище
	Стаття 29. Орган місцевого самоврядування як регулятор
Стаття 30. Двосторонні зв'язки та міжнародна співпраця	

то роботи, яку громада виконати самотужки ніяк не в змозі. Також ці показники часто просто не передбачають ситуації, які в європейських умовах не існують у принципі і яких доволі багато. Це, наприклад, недоступність послуг первинної медичної допомоги в умовах сільської місцевості чи гендерно неоднакова профорієнтаційна робота у закладах середньої освіти, що в українській школі є, а в європейських системах середньої освіти немає. Зрозуміло, відповідних показників до статей Хартії не розроблялося. Зважаючи на це в умовах України досліджувана Хартія буде обмежено придатною у частині показників і її доволі важко напряму застосувати для моніторингових цілей через забагато лакун у її показниках. Швидше, в українських умовах її можна застосовувати як мотивуючий документ, однак і методично складний, і юридично нечинний.

Шість індексів інструментарію оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності в територіальних громадах, 2019–2021 роки. У 2019 році працююча в Україні американська організація Національний демократичний інститут (далі – НДІ) прийняла рішення підтримати процес поширення Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. Цей намір підтримала Програма DOBRE Агентства США з міжнародного розвитку [10].

НДІ вирішив скласти власні показники стану реалізації політики гендерної рівності у громадах України, спираючись на вже наявні індикатори до Хартії. Він запропонував інструментарій оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності в територіальних громадах (далі – Інструментарій), що складається з шести індексів (далі – індекси НДІ), які

охоплюють 21 показник і 79 субпоказників (проти 76-ти індикаторів РЄМР).

Інструментарій почали опрацьовувати з кінця 2019 року й оприлюднили у жовтні 2020 року. Отже, в Україні було запущено два альтернативні переліки показників з виконання Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад: індикатори РЄМР та індекси НДІ. Готували Інструментарій громадські активістки мережі НДІ з областей. За задумом розробниць, Інструментарій використовується аналогічно до Хартії. Водночас авторки вбачають унікальність та іноваційність інструментарію в його спроможності автоматично генерувати за результатами оцінювання перелік можливих заходів, спрямованих на просування гендерної рівності. Це забезпечується об'єднанням у рамках кожного з індексів показників, що його характеризують, із відповідними їм рекомендаціями [13, с. 32–36]. Щойно місцеві громади у своєму аналізі локальної ситуації задіюють певний показник, автоматично формується перелік відповідних рекомендацій. У такий спосіб, вважають авторки, громади самостійно зможуть зібрати собі набір потрібних заходів з автоматично запропонованих рекомендацій до того чи іншого індексу НДІ.

Отже, структура кожного з шести індексів НДІ складається з набору показників та парного до них набору рекомендацій. Розглянемо індекси НДІ та показники, що їх визначають (табл. 6, за даними [13]).

Таблиця 6

Шість індексів Інструментарію гендерної рівності НДІ та їх структура

Індекс, номер і назва	Компоненти індексу, номер і назва
Індекс 1: Офіційне зобов'язання місцевої влади впроваджувати політику гендерної рівності	1. Існування інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності на рівні органів місцевого самоврядування. 2. Наявність документів з гендерної рівності. 3. Впровадження гендерно орієнтованого бюджетування місцевою владою. 4. Наявність системи відстеження бюджетних коштів, виділених на просування гендерної рівності та розширення можливостей жінок. Оприлюднення інформації з цього питання
Індекс 2: Діяльність органів місцевого самоврядування передбачає конкретні заходи для забезпечення врахування гендерних потреб на кожному етапі розробки місцевої політики	1. Врахування гендерного аспекту на етапі проектування місцевої політики (аналіз ситуації та визначення проблем). 2. Інтеграція гендерного компонента на стадії планування місцевої політики. 3. Інтеграція гендерного компонента на стадії моніторингу та оцінки місцевої політики
Індекс 3: Наявність та доступність статистичних даних, розподілених за статтю, на місцевому рівні	Населення та міграція. Участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень. Участь жінок та чоловіків у громадському житті. Участь жінок та чоловіків в економічному розвитку. Освіта. Охорона здоров'я. Соціальне забезпечення та послуги. Культура, відпочинок і дозвілля. Фізкультура і спорт. Захист і безпека
Індекс 4: Органи місцевого самоврядування (ОМС) взяли на себе зобов'язання щодо підвищення рівня кваліфікації своїх представників та зацікавлених сторін із питань реалізації гендерної політики	1. Організація та проведення системного навчання з питань гендерної рівності для представників ОМС та ін. 2. Підвищення рівня компетенції для представників ОМС та ін. 3. Навчальні заходи з питань гендерної рівності запроваджуються та підтримуються. 4. Навчальні заходи з питань гендерної рівності фінансуються за рахунок місцевого бюджету
Індекс 5: Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань гендерної рівності	Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань гендерної рівності для конкретних цільових груп. Чи переслідували інформаційно-просвітницькі кампанії з питань гендерної рівності відповідні цілі. Чи використовувалися для інформаційно- просвітницьких кампаній із питань гендерної рівності різні комунікаційні канали
Індекс 6: Існування конкретних заходів/дій/практик для забезпечення гендерної рівності на рівні виконавчих органів ОМС та комунальних підприємств/ установ/організацій	Наявність конкретних заходів/практик, спрямованих на забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень Наявність конкретних заходів/дій/практик для забезпечення гендерної рівності у сфері зайнятості Наявність конкретних заходів/дій/практик для забезпечення гендерної рівності на робочому місці Наявність конкретних заходів/дій/практик у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі

Загалом активістки уклали шість індексів, кожен із яких мав від трьох до чотирьох нечислових (якісних) показників, за винятком індексу 3, побудованого за даними офіційної статистики. Водночас треба взяти до уваги, що підготовка цих комплексних (за задумом розробниць) індексів та їх показників не передбачала виконання науково рекомендованих процедур, зокрема таких, як десять кроків розробки індексу Статистичного комітету високого рівня ОЕСР [14, с. 22–23] чи інших подібних. Тобто у цьому разі не здійснювалося кроків з: 1) вибору теоретичного підґрунтя (рамок); 2) відбору даних; 3) умовного розрахунку відсутніх даних; 4) виконання багатовимірного аналізу; 5) нормалізації показників; 6) зважування й агрегування показників відповідно до обраних теоретичних рамок; 7) агрегування показників; 8) аналізу надійності та чутливості кожного з них; 9) кореляції кожного зі складених показників чи його вимірів з уже існуючими показниками; 10) візуалізації. Оприлюднений Інструментарій не містить відповідних визначень, згадок про методики обчислення тощо.

Ознайомлення з компонентами індексів показує, що значна їх частина є доволі розмитою, за ними важко буде надати сконкретизовані дані, а це унеможливлюватиме їх чітку й однозначну фіксацію навіть як якісного (текстового) показника. Також ніде не обумовлюються обрахунки балів за показниками. Це ще більш ускладнює ситуацію для розробниць вказаних шести індексів, оскільки йдеться про зведені індекси, що характеризують зміни у складних сукупностях, окремі елементи яких несумірні. Ймовірно, їх загалом може бути складно розглядати у строгому визначенні терміна "індекс" як інтегрального показника, що розраховується з визначеною регулярністю для фіксації змін в основних характеристиках певного явища на певній досліджуваній території, чи статистичного показника зміни у репрезентативній групі окремих наборів даних [15, с. 151].

Огляд структури шести індексів НДІ показує, що це швидше декілька різнорідних інструментів, частина з яких є запитальниками, інші – ерзац-методиками гендерного аналізу або гендерного інтегрування (як індекс 2), причім різного рівня складності. Вочевидь різнорідність цього набору індексів викликана різноманітністю завдань, які ставили собі авторки: охопити як моніторинг та оцінку, так і планування й упровадження дій, що зазвичай відносять до різних етапів циклу розроблення політики (policy cycle), відповідно застосовуючи інакший/відмінний інструментарій. Крім іншого, тут є й перетини з роботою, виконаною Міністерством соціальної політики України, яке підготувало та рекомендувало до застосування, включно в громадах, інструкцію щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів [16], а за потреби в оцінюванні впливу вже чинних документів на ключові групи жіночого та чоловічого населення – методичні рекомендації щодо оцінювання гендерного впливу [17]. Подібний паралельний запуск двох інструментів, орієнтованих на одну й ту саму проблему та на одних і тих самих виконавців, є розузгодженістю, яку необхідно долати. Водночас індекси все ж доцільно було б застосовувати у їх прямому значенні – як інтегрального показника, що розраховується з визначеною регулярністю для фіксації змін основних характеристик певного явища.

З шести індексів найближчий до цього визначення індекс 3 "Наявність та доступність статистичних даних, розподілених за статтю, на місцевому рівні" [13, с. 41–44]. Утім перелік показників до цього індексу не є новим, тяжіючи до зразка, вже закладеного довголітньою національною практикою гендерного портретування громад [1]. Відмінністю є більша деталізація доменів у індексі 3 НДІ порівняно з чинними, типовими для гендерного портретування; але не самі розподіли, які тяжіють до напрямів збирання даних, визначених структурою державної статистики. Так, домен "політичні показники (у розрізі статі)" гендерного портрета деталізований в індексі НДІ на два субнапрями: участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень та участь жінок і чоловіків у громадському житті. А соціально-культурні показники розкладено аж на чотири субнапрями: освіта; охорона здоров'я; культура, відпочинок і дозвілля; фізкультура і спорт (табл. 7, за даними [13; 18]).

Таблиця 7

Порівняльний перелік доменів, у яких здійснюється збирання даних, для типового гендерного портрета області та для індексу 3 НДІ

Домени індексу 3 НДІ	Домени типового гендерного портрета (на прикладі Вінницької області, 2010 рік
Населення та міграція	Соціально-демографічні показники
Участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень Участь жінок та чоловіків у громадському житті	Політичні показники (у розрізі статей)
Участь жінок та чоловіків в економічному розвитку Соціальне забезпечення та послуги	Економічні показники (у розрізі статей)
Освіта Охорона здоров'я Культура, відпочинок і дозвілля Фізкультура і спорт	Соціально-культурні показники (освіта та здоров'я)
Захист і безпека	Інше

Це є наслідком конструювання переліків гендерних показників, орієнтуючись і в першому, і в другому разі на доступні дезагреговані за статтю дані національної статистики, що є дуже обмеженими. Відповідно, ще менше відмінностей між обома інструментами спостерігаємо на рівні самих показників, цілком визначених Держстатом. Це схиляє до висновку, що внесення косметичних оновлень лише у назву інструмента або лише у візуалізацію структури – без роботи над самими показниками та без їх співвіднесення з локальною гендерною ситуацією, яку вони мають повноцінно вимірювати, – буде переважно імітаційним. Цим шляхом складно отримати нові знання щодо гендерної ситуації в громаді, області, регіоні та надати ефективні, працюючі рекомендації щодо бажаних шляхів її розвитку.

Висновки. Пропонована частина огляду містить виклад практик гендерного вимірювання, виконаних в Україні в рамках проєктів неурядових міжнародних та національних організацій, а саме: 1) гендерної мапи України, 2010 р.; 2) Українського барометра дискримінації, 2016 р.; 3) показників шаблону гендерного портрета громади, 2018 р.; 4) концепції гендерного паспорта й гендерної паспортизації районів і громад, 2019 р.; 5) показників Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, 2019 р.; 6) індексів інструментарію оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності НДІ, 2020 р. За кожним із названих проєктів підготовано й апробовано певний інструмент гендерного вимірювання. Ми розглянули кожен із них, щоб визначити плюси застосування, а також прогалини в гендерному вимірюванні, що при цьому виникли.

1. Усі проєкти, за винятком Українського барометра дискримінації, спрямовані на місцевий рівень, який став безперечним фокусом уваги міжнародних донорів. Це обґрунтовано реформою децентралізації та передачею повноважень щодо політики рівності на місцевий рівень. Водночас ні гендерні вимірювання загальнонаціонального рівня, ні галузеві вимірювання такої зацікавленої підтримки донорів не мали.

2. Аналіз запропонованих інструментів, передовсім розроблених в останні роки та фахівцями поза межами України, показує явний крок вперед. Так, запропоновано обдуману структуру напрямів для гендерного вимірювання. Зокрема йдеться про розроблений за програмою U-Lead шаблон гендерного портрета громади (не плутати з практиками гендерного портретування областей, пропонованого українськими розробницями), а також про показники до статей Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, запропоновані Федерацією канадських муніципалітетів. Однак ці безумовно позитивні практики мають, на жаль, і певні обмеження. Зокрема обидва інструменти, включаючи близький до бездоганного шаблон гендерного портрета громади, розроблені зарубіжними фахівцями, а отже, потребують адаптації до українського контексту. Додамо також, що роботу над структурою напрямів, які підлягають вимірюванню, виконали українські соціологи – розробники Українського барометра дискримінації.

3. Усі інструменти, що розроблялися для місцевого рівня за ініціативи донорів, не корелювали й не мали зв'язку з попередніми розробками. Кожен розроблявся автономно, з чистого аркуша, не передбачаючи врахування діяльності та напрацювань попередників. До того ж проаналізовані ініціативи (знову ж за винятком Українського барометра дискримінації) не передбачали чіткого зв'язку з гендерними вимірюваннями загальнонаціонального рівня. Це формувало й фактично збільшувало розрив між місцевими та загальнонаціональними вимірюваннями, роблячи їх результати неспівмірними. Тоді як саме останні використовуються і для внутрішніх цілей розробки політики рівності на загальнонаціональному рівні, і для звітів з виконання міжнародних правозахисних зобов'язань держави Україна в цілому.

4. Іррегулярність застосування розроблених інструментів лишається великою проблемою. Якщо розроблення того чи іншого інструменту безумовно є подією, то ключем до успішності гендерних вимірювань все одно залишається регулярність його застосування. Як показав наш аналіз, гендерні вимірювання в Україні є іррегулярними. Хоча зазвичай гендерні показники розробляються для цілей моніторингу – вимірювання прогресу або регресу, досягнених країною за кожним із них, в українській практиці, схоже, зроблено ставку на одноразове застосування щоразу нового інструменту, розробленого іншою активістською командою. Таке змагання інструментів, жоден з яких не застосовувався понад один раз, у підсумку призвело до того, що наразі точно невідомо, чи просунулася наша країна на шляху гендерної рівності? І якщо так, то в яких секторах та якою саме мірою?

Слід додати, що деякі з інструментів, як-от гендерний паспорт АМУ, планувалися розробником до повторного застосування. Тобто окремі розробники бачили цю опцію та враховували потребу в ній. Водночас усе ще не маємо оприлюднених моніторингових звітів щодо гендерної ситуації в Україні, виконаних із застосуванням будь-якого з цих інструментів. При цьому кожен із них був застосований для більш або менш значної кількості громад чи інших територіальних утворень.

5. Якщо гендерні вимірювання в інших країнах, зокрема європейських, проєктували, пілотували, доопрацьовували й адаптували переважно робочі групи з визнаних профільних академічних та наукових інституцій, авторитетних в цих країнах, то в Україні така діяльність переважно стає внеском

нечисленних громадських активісток, а також їх координаторок з міжнародних допомогових організацій. Цю ситуацію ми оцінюємо як прикру, а відповідні практики – як одну з причин стагнації гендерних вимірювань по Україні в цілому за весь майже п'ятнадцятирічний період.

З одного боку, такі практики призводять до недотримання стандартних розробницьких процедур при підготовці інструментів гендерного вимірювання, чим робить їх нефункціональними для завдань, для яких вони начеб розробляються. З іншого ж, відводять гендерні питання на маргінес національної наукової та освітянської практики, перекриваючи проблематиці гендерного вимірювання можливості інтегруватись у фахову діяльність академічного середовища. Також через виключення академічної спільноти з процесів розробки інструментів гендерного вимірювання профільним фахівцям в Україні неможливо вийти на таке незамінне джерело гендерованих даних, як дослідницькі дані.

Загалом в Україні накопчений великий досвід національних гендерних вимірювань, а також досвід створення та функціювання ініціативних груп активних громадян, готових здійснювати такі вимірювання для цілей своєї громади, області, міста, для покращення соціальної ситуації в них. Це безумовно слід вітати як зразок формування надійних підстав для переходу до наступного етапу. Адже гендерні вимірювання в Україні час ставити на твердий професійний ґрунт, інтегрувати їх у діяльність професійних статистичних, соціологічних, управлінських спільнот та інституцій. Без цього ми не матимемо належного розвитку таких вимірювань, а національна, регіональна, галузева політика гендерної рівності так і не отримуватиме належного фактологічного підґрунтя. Для цього нам доведеться повертатися до порядку денного та дослідницької програми, закладених у піонерських розвідках фахових соціологів та економістів у співпраці з фахівцями Держстату 2009 року [19] (які, зазначимо, досі так і не виконані), а також рухатися далі.

Напрям подальших досліджень. Необхідно дослідити та визначити актуальні для України пріоритетні напрями політики гендерної рівності, що підлягають вимірюванню. Причім це стосується всіх її рівнів – загальнонаціонального, галузевого, місцевого, кожного зі своєю специфікою в плані і належних показників, і їх аналітичної доступності, і інституційної спроможності органів, що матимуть або набудуть мандат вести/здійснювати подібні вимірювання. Також серед дослідницьких завдань зазначимо такі:

– виконати методичну роботу з розрізнення дезагрегованих за статтю даних та власне гендерних показників;

– сформувати або запропонувати національний перелік, установчий набір гендерних індикаторів, придатних та здійсненних для умов України;

– провести аналітичну роботу з питань національної доступності гендерно релевантних даних. За цим напрямом можна як вивчити динаміку дезагрегованих за статтю даних державної статистики, починаючи з 1991 року, так і оцінити гендерні імпакти/внески адміністративних даних, що почали оприлюднюватись у зв'язку з державно прийнятою політикою відкритих даних [20].

Окремими напрямом досліджень укажемо аналіз дослідницьких даних, придатних та необхідних для національних гендерних вимірювань в Україні. Важливо, що ці й сестринські їм напрями гендерних досліджень у галузі статистики чимдалі менше стають абстрактними, оскільки задовольняють фундаментальні запити та становлять значний практичний інтерес. Цей інтерес дедалі більше зростатиме, зокрема з огляду на обраний курс на європейську інтеграцію України, а отже й потребу інтегрувати національну політику рівності у європейські рамки.

Список використаних джерел

1. Скорик М. М. Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021 рр. Частина І. Урядові практики гендерних вимірювань. *Статистика України*. 2021. № 4. С. 53–68. Doi: 10.31767/su.4(95)2021.

2. Гендерна мапа України. ВГО "Жіночий консорціум України", 2012. URL: http://www.gendermap.org.ua/

3. Український барометр дискримінації: комплексне оцінювання стану дотримання принципу недискримінації (методика та результати пілотного дослідження). Київ: Інститут прикладних гуманітарних досліджень. 2016. 74 с. URL: https://issuu.com/undpukraine/docs/discrim_publication

4. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII, станом на 15.12.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

5. Ґендерний посібник. Практичні рекомендації щодо інтегрування комплексного ґендерного підходу у роботу ЦНАП. U-LEAD з Європою. 2018. URL: https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Gendernyj-posibnyk.pdf

6. Шість громад розробили гендерні паспорти за підтримки Асоціації міст України. Асоціація міст України. 2021. URL: https://auc.org.ua/novyna/shist-gromad-rozrobyly-genderni-pasporty-za-pidtrymky-asociaciyi-mist-ukrayiny

7. The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. Council of European Municipalities and Regions. 2006. URL: https://www.ccre.org/docs/charte_egalite_en.pdf

8. Ходакова С. Кейс міста Вінниці щодо приєднання до Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. *Громадський простір*. 28.02.2018. URL: https://www.prostir.ua/?news=kejs-mista-vinnytsi-schodo-pryjednannya-do-evropejskoji-hartiji-rivnosti-zhinok-i-cholovikiv-u-zhytti-mistsevyh-hromad

9. Atlas of signatories of the European Charter for Equality of Women and Men. The Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. URL: https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/presentation.html

10. Ходакова С. Дорожня карта розробки плану дій після приєднання міста до Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. Методичні рекомендації містам – підписантам Хартії. Федерація канадських муніципалітетів, Проект міжнародної технічної допомоги "Партнерство для розвитку міст". Київ, 2019. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Dorozhnya_karta_2019.pdf

11. Evaluation. Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. URL: https://charter-equality.eu/methods-and-evaluation/analyse.html

12. Статті Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад та їх забезпеченість гендерними індикаторами. Київський інститут гендерних досліджень, 2020. URL: https://kgsi.org.ua/sites/default/files/projects/statti-yevropeyskoyi-khartiyi-rivnosti-pereklad_0.pdf

13. Іваніна Т., Кисельова О. Запровадження гендерно орієнтованого бюджетування в об'єднаних територіальних громадах України: підхід та досвід Національного демократичного інституту. 2021. URL: https://50vidsotkiv.org.ua/wp-content/uploads/pdf/GRB-handbook.pdf

14. Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and user guide. Paris: OECD, 2008. 159 p. URL: https://www.oecd.org/sdd/42495745.pdf

15. Статистичний словник / ред. кол.: О. Г. Осауленко та ін.]; НТК статистичних досліджень. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2012. 498 с.

16. Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 р. № 86. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text

17. Методичні рекомендації щодо оцінювання гендерного впливу галузевих реформ: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики від 14.04.2020 р. № 257. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257739-20#Text

18. Гендерний портрет Вінницької області. ВООГО "Відкрите суспільство". 2010. URL: https://www.slideshare.net/wcu/ss-6801474/ (дата звернення 30.09.2021).

19. Галустян Ю. М., Герасименко Г. В., Макарова О. В. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями удосконалення. Київ. 2009. 184 с. URL: https://ua1lib.org/book/2962112/074520?id=2962112&secret=074520

20. Єдиний державний вебпортал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua/

References

1. Skoryk, M. M. (2021). Ohliad natsionalnoho dosvidu vymiriuvannia hendernoi nerivnosti v Ukraini, 2009–2021 rr. Chastyna I. Uriadovi praktyky hendernykh vymiriuvan [Review of the National Experience of Measuring Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021. Part I. Government Practice of Gender Measurements]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 4,* 53–68. Doi: 10.31767/su.4(95)2021.04.06 [in Ukrainian].

2. Henderna mapa Ukrainy [Gender Map of Ukraine]. (2012). *VHO "Zhinochyi konsortsium Ukrainy"*. Retrieved December 28, 2012 from http://www.gendermap.org.ua/ [in Ukrainian].

3. Ukrainskyi barometr dyskryminatsii: kompleksne otsiniuvannia stanu dotrymannia pryntsypu nedyskryminatsii (metodyka ta rezultaty pilothnoho doslidzhennia) [Ukrainian barometer of discrimination: a comprehensive assessment of compliance with the principle of non-discrimination (methodology and results of pilot studies)]. (2018). Kyiv: Institute of Applied Humanitarian Research, Retrieved December 28, 2012 from https://issuu.com/undpukraine/docs/discrim_publication [in Ukrainian].

4. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. Kodeks vid 10.12.1971 r. № 322-VIII, stanom na 15.12.2021 r. [Labor Code of Ukraine. Code of December 10, 1971 No 322-VIII as of December 15, 2021]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text [in Ukrainian].

5. Gendernyi posibnyk. Praktychni rekomendatsii shchodo intehruvannia kompleksnoho gendernoho pidkhodu u robotu TSNAP [Gender Handbook. Practical recommendations for integrating a complex gender approach into the work of the Administrative Service Centres]. (2018). *tsnap.ulead.org.ua*.Retrieved December 18, 2021 from https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Gendernyj-posibnyk.pdf [in Ukrainian].

6. Shist hromad rozrobyly henderni pasporty za pidtrymky Asotsiatsii mist Ukrainy [Six communities developed gender passports with the support of the Association of Ukrainian Cities]. (2021). *auc.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://auc.org.ua/novyna/shist-gromad-rozrobyly-genderni-pasporty-za-pidtrymky-asociaciyi-mist-ukrayiny [in Ukrainian].

7. The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. Council of European Municipalities and Regions. (2006). *www.ccre.org*. Retrieved December 18, 2021 from https://www.ccre.org/docs/charte_egalite_en.pdf

8. Khodakova, S. (2018). Keis mista Vinnytsi shchodo pryiednannia do Yevropeiskoi Khartii rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad [Case of the city of Vinnytsia on joining the European Charter for Equality of Women and Men in the Life of Local Communities]. *www.prostir.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://www.prostir.ua/?news=kejs-mista-vinnytsi-schodo-pryjednannya-do-evropejskoji-hartiji-rivnosti-zhinok-i-cholovikiv-u-zhytti-mistsevyh-hromad [in Ukrainian].

9. The Atlas of signatories of the European Charter for Equality of Women and Men. The Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men]. *charter-equality.eu*. Retrieved December 18, 2021 from https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/presentation.html.

10. Khodakova, S. (2019). Dorozhnia karta rozrobky planu dii pislia pryiednannia mista do Khartii rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad: Metodychni rekomendatsii mistam – pidpysantam Khartii [Roadmap for developing an action plan after the city joins the Charter for Equality between Women and Men in Local Communities: Guidelines for Cities – Signatories of the Charter]. Federation of Canadian Municipalities, International Technical Assistance Project "Partnership for Urban Development". *pleddg.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Dorozhnya_karta_2019.pdf [in Ukrainian].

11. Evaluation. Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. *charter-equality.eu*. Retrieved December 18, 2021 from https://charter-equality.eu/methods-and-evaluation/analyse.html

12. Statti Yevropeiskoi khartii rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad ta yikh zabezpechenist hendernymy indykatoramy [Articles of the European Charter for Equality between Women and Men in the Local Life and Its Indicators]. (2020). Kyiv Institute for Gender Studies. *kgsi.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://kgsi.org.ua/sites/default/files/projects/statti-yevropeyskoyi-khartiyi-rivnosti-pereklad_0.pdf [in Ukrainian].

13. Ivanina, T., & Kyselova, O. (2021). Zaprovadzhennia henderno oriientovanoho biudzhetuvannia v obiednanykh terytorialnykh hromadakh Ukrainy: pidkhid ta dosvid Natsionalnoho demokratychnoho instytutu [Introduction of gender-oriented budgeting in the united territorial communities of Ukraine: approach and experience of National Democratic Institute]. *50vidsotkiv.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://50vidsotkiv.org.ua/wp-content/uploads/pdf/GRB-handbook.pdf [in Ukrainian].

14. [Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and user guide. (2008). Paris: OECD. *www.oecd.org*. Retrieved December 18, 2021 from https://www.oecd.org/sdd/42495745.pdf

15. Osaulenko, O. G., Vasyechko, O. O., Puhacheva, M. V., Zhuk, O. P., Kolesnik, V. I., & Mykhailov, V. S. (Eds.). (2012). *Statystychnyi slovnyk [Statistical Dictionary]*. Kyiv: DP "Inform.-analyt. ahentstvo" [in Ukrainian].

16. Instruktsiia shchodo intehratsii hendernykh pidkhodiv pid chas rozroblennia normatyvno-pravovykh aktiv: zatverdzheno Nakazom Minsotspolityky vid 07.02.2020 r. № 86 [The Instruction on the integration of gender approaches during the development of normative legal acts. Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of 07.02.2020 No. 86)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20 [in Ukrainian].

17. Metodychni rekomendatsii shchodo otsiniuvannya hendernoho vplyvu haluzevykh reform: zatverdzheno Nakazom Minsotspolityky vid 14.04.2020 r. № 257) [Guidelines for assessing the gender impact of sectoral reforms. Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of 14.04.2020 No. 257)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257739-20#Text [in Ukrainian].

18. Hendernyi portret Vinnytskoi oblasti [Gender portrait of Vinnytsia region]. (2010). *www.slideshare.net*. Retrieved December 18, 2021 from https://www.slideshare.net/wcu/ss-6801474/] [in Ukrainian].

19. Halustian, Yu. M., Herasymenko, H. V., & Makarova, O. V. (2009). *Henderna statystyka Ukrainy: suchasnyi stan, problemy, napriamy udoskonalennia [Gender statistics of Ukraine: current status, problems, directions for improvement]*. Kyiv [in Ukrainian].

20. Yedynyi derzhavnyi vebportal vidkrytykh danykh [Unified state open data web portal]. *data.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://data.gov.ua/] [in Ukrainian].

M. M. Skoryk,
PhD in Philosophy, Senior research fellow,
Director,
Kyiv Institute
of Gender Studies,
E-mail: kgsi.org@gmail.com
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-4780-8261

Review of the National Experience of Measuring Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021. Part II. Donor's and Non-governmental Organizations' Initiatives of Gender Measurements

The second part of the review describes and analyzes national gender measurement practices initiated in Ukraine by international donors and local organizations since 2009. The indisputable focus of international donors (five of the six instruments developed during this period) was found to be local-level measurements. Neither the national nor sectoral dimensions had such interested donor support. Thanks to these developments, certain steps forward have been made: several well-thought-out and well-structured tools have been proposed among the latest and developed by gender specialists from abroad; the thought-over structures of directions of gender measurement are offered.

At the same time, all tools developed for the local level: 1) were not correlated and had no connection with previous developments (each of them was developed autonomously); 2) five out of six did not provide a clear link with the national gender measurements, thus creating a gap between the results of local and national gender measurements and making them disproportionate in their results; 3) these tools did not provide, except for the gender passport of the Association of Ukrainian Cities, the regularity of their use, thus continuing the negative trend of irregularity of gender measurements in Ukraine; and did not propose to establish appropriate bodies; 4) did not provide for participation in development teams of relevant research institutions, or even only the participation of academic gender researchers. The developers are definitely dominated by civil society activists and their coordinators from international donor organizations. In addition, the number of developers in such development teams is usually small. This leads to non-compliance with scientific procedures in the development of tools and in the actual measurements and calls into question both the effectiveness of such tools and the objectivity of the results obtained with their help. It also pushes gender issues to the periphery of national research and education practices in Ukraine, depriving the gender equality advocates of the opportunity to integrate gender issues into professional activities in academia. It is because of the exclusion of the academic community from the processes of developing gender measurement tools that Ukraine is unable to obtain such an indispensable source of gender data as research data.

Conclusions were made on the serious and diverse experience of Ukraine in the field of national gender measurements, as well as the experience of creating groups and networks of active citizens ready to conduct such measurements to improve the social situation of their communities, regions, and cities. The need to move to the next stage of professionalization of gender measurements, their implementation on a solid professional basis, and integration into the activities of professional statistical, sociological, managerial institutions and communities are pointed out.

Key words: *gender equality, gender equality policy, gender measurement, gender measurement at the local level, sectoral gender measurement, gender measurement tools, sex-disaggregated data, gender indicators, gender statistics.*

Бібліографічний опис для цитування:

Скорик М. М. Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021 рр. Частина ІІ. Недержавні/неурядові донорські й місцеві громадські ініціативи гендерних вимірювань. *Статистика України*. 2022. № 1. С. 101–116. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.10

Bibliographic description for quoting:

Skoryk, M. M. (2022). Ohliad natsionalnoho dosvidu vymiriuvannia hendernoi nerivnosti v Ukraini, 2009–2021 rr. Chastyna II. Nederzhavni/neuriadovi donorski i mistsevi hromadski initsiatyvy hendernykh vymiriuvan [Review of the National Experience of Measuring Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021 rr. Part II. Donor's and Non-governmental Organizations' Initiatives of Gender Measurements]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 101–116. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.10 [in Ukrainian].

UDC [657.6:006.332(100)ISA 220]:005.334 **Doi:10.31767/su.1(96)2022.01.11**
JEL Classification: D81, G32, H83

O. E. Lubenchenko,
DSc in Economics, Professor,
Head of National Center for Accounting and Audit,
E-mail: olga.lubenchenko@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4209-8929;
S. V. Shulha,
DSc in Economics, Associate Professor,
Professor of Department,
E-mail: StShylga@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2396-2507;
M. D. Korinko,
DSc in Economics, Professor,
Head of Department,
E-mail: nickolai.korinko@gmail.com
ResearcherID: L-6488-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6791-610X;
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

New Standards of Quality Management in Audit. The Risk-Based Approach

The article proves that auditing is a socially significant activity. Therefore, the auditor must ensure the validity of his opinion, which is achieved through ensuring the quality of audit procedures at all stages. Failure to ensure the quality of audit tasks is a reason to mislead users of financial statements of enterprises and auditors' conclusions, does not warn users about financial problems and the possibility of bankruptcy, especially in socially significant companies. From December 2022 on the audit, quality control of audit services are waiting for radical changes in quality management. The article highlights the results of a study devoted to new requirements to quality management in auditing firms, resulting from the enforcement of the new standards: ISQM 1 "Quality Management", ISQM 2 "Engagement Quality Reviews", and the revised ISA 220 "Quality Management for an Audit of Financial Statements". The design of a quality management system at firm level is considered in ISQM 1, including building up an organization system for management of audit quality, creating the essential conditions for performing audits. This standard will be enforced in place of the existing ISQC 1"Quality Control for Firms that Perform Audits and Reviews of Financial Statements, and Other Assurance and Related Services Engagements". The new quality management system includes the following components: the risk assessment process of the audit firm; management and leadership, ethical requirements, acceptance, continuation of customer relationships and specific tasks; resource; performance of tasks; information and communication; monitoring and sanctions. ISQM 2 "Engagement Quality Reviews" specifies the requirements to reviewers of the quality of performed audit engagements. A quality reviewer is required to have knowledge and understanding of professional standards, current legal and normative acts, and understanding of firm's policies or procedures used in the process of engagement performance; knowledge of the industry of a company to which audit services on engagement performance were provided; the professional experience in evaluations of scopes and complexity of the performed engagements, the professional qualification for quality evaluations of the engagement performance, including the firm's obligation for providing this qualification. The abovementioned requirements cause the need in additional studies aimed at elaborating new schemes for actions and inclusion of engagements in job descriptions of quality reviewers.

Key words: *auditing, quality, quality management, audit engagement, quality control of audit performance, auditing firm.*

Introduction. The Ukrainian auditing community currently uses the International Standards of Quality Control, Audit, Review, Other Assurance and Related Services (ISA, edition 2016–2017) of the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), translated into Ukrainian by the Auditing Chamber of Ukraine in June 2018 and disseminated by the permission of the International Federation of Accountants (IFAC) [5]. ISA emphasize that the purpose of audit is to increase the reliability of financial statements provided to potential users. An auditor highlights in the report his independent opinion on whether or not the financial statements are prepared in all the substantive aspects in conformity with the requirements of the financial

© *O. E. Lubenchenko, S. V. Shulha, M. D. Korinko, 2022*

reporting framework. The users of auditing opinions and financial reporting of business enterprises include: owners, management and employees (concerning relations issues) of business entities which reporting is checked by auditors, lenders and investors, regulatory bodies. It follows that auditing is an activity with social significance. This status requires that the auditing procedures at all the phases of the formation of the independent auditor's opinion highlighted in the conclusion be based on validity and quality criteria. Failure to assure the quality of audit engagements is a cause for misleading of financial reporting users, as it does not inform users on the existing financial problems and a likeliness of the bankruptcy, which is especially important in case of socially significant companies.

For example: along with a financial scandal associated with Enron company, in 2019 the British tourist company Thomas Cook which history goes back to 1841, suddenly informed about its bankruptcy and liquidation [10]. The negotiations between shareholders and lenders failed to achieve a constructive agreement on the recovery of solvency, with the British Government waving out the Thomas Cook management's request on additional financing and Prime-Minister Boris Johnson making the announcement on "considerable sums for tax payers" and "moral threats", and called for finding ways for protecting the interests of lenders and communities and preventing the occurrence of surprises with respect to bankruptcies [12].

Literature review. The quality of audit has been in focus of domestic and foreign researchers, which is confirmed by their publications. O. Redko related the audit with business security [11]. I. Dmytrenko addressed practical implementations of the audit quality standards [4]. V. Bondar and Yu. Bondar explored the problems of quality assurance from the viewpoint of management of auditing firms [2]. M. Vasyliuk elaborated a system approach to quality assessment of auditing firms included in various sections of the register [13].

A. Limani, audit director in Deloitte firm (Slovenia), and A. Meta, firm manager on audit, came to the conclusion based on the research results that auditors should be seen as allies of financial reporting users. According to an existing opinion, the equally high quality of audit has to be assured in all the auditing firms, as the audits are performed in keeping with ISA. Research and summing up the results of audit engagement performance can, in a way, deny the traditional approach by showing that the audit engagement quality depends on the size of auditing firms, i. e. the larger the auditing firm the higher is its quality, and the established reputation of an auditing firm makes its competitive advantage [9].

S. K. Asare, J. P. Van Buuren, and B. Majoor investigated 850 audit engagements performed by auditing firms in the Netherlands in 2005–2015 and revealed the factors with adverse impact on the audit quality: abnormal fees of auditors, parallel provision of auditing and non-auditing services. Their conclusion based on research evidence was that the existence of independent control could prevent the loss of auditors' independence; independent control of the quality of performed engagements could assure the quality of audit procedures and the formation of independent auditor's opinion [1].

M. DeFond and J. Zhang demonstrate that audit engagements have much more significant meaning thana mere detection of violations in the accounting and financial reporting standards. Their research gives evidence that auditing committees, when selecting auditors, give preference to the ones with clearly defined specialization in a certain field, whereas their commitment to the audit quality is a function of the auditor's independence and competence. Only one low quality audit is enough to question the established reputation of an auditing firm, which will plummet its market positions and shrink the client base [3].

Theoretical and practical research lays down a firm basis for the auditing practices. However, given that the enforcement of three IAASB standards based on summing up a large-scale project on improvements of audit quality, namely International Standard on Quality Management 1 (ISQM 1) (IAASB, 2020), International Standard on Quality Management 2 (ISQM 2) (IAASB, 2020a), International Standard of Audit "Quality Control of an Audit of Financial Statements" (ISA 220), is expected on February 15, 2022, the auditing community has just started to elaborate on these standards' requirements. This justifies the need in new in-depth studies in this field [6; 7] .

The article's objective is to present results of a study and recommendations to auditors concerning improvements and/or rebuilding of the system for control over the quality of engagements performed by auditing firms in conformity with new requirements.

Results discussion. The quality management standards, used at the level of auditing firm and engagement team, require modifications in the established auditing practices and the corporate culture of engagement performance. A positive trend is that the standard designers put stronger emphasis on small auditing practices. Quality management at firm level, specified in ISQM 1 (creating an organizational system for quality management in audit and a framework for audit inspections), is meant to replace the requirements fixed in the existing International Standard of Quality Control (ISQC 1).

A comparison of characteristics of the requirements specified by ISQC 1 and ISQM 1 is given in Table 1.

Table 1

A comparison of characteristics of the requirements specified by the existing quality standard (ISQC 1) and the new quality management system (ISQM 1)

Serial number	Existing quality control system (ISQC 1)	Serial number	New quality management system (ISQM 1)
51	The responsibility of management for quality in an auditing firm	1	The procedure of assessment of the firm's risk
2	Relevant ethical requirements	2	Management and leadership
3	Acceptance and Continuance of Client Relationships and Specific Engagements	3	Relevant ethical requirements
4	Human resources	4	Acceptance and Continuance of Client Relationships and Specific Engagements
5	Engagement performance	5	Resources
6	Monitoring	6	Engagement performance
		7	Information and communications
		8	Monitoring and sanctions

It should be noted that while the existing system of quality control consists of six components, the new one has eight components.

Risk assessment procedure in an auditing firm. The economies of scale are a feature to be accounted for when designing the quality management system in an auditing firm. The firm management, when using the method of audit quality control based on risk assessment, must take account of:

(i) the character and circumstances of the firm activities;

(ii) the character and circumstances of engagements performed by a firm.

Hence, the quality management system in a firm, including the system's complexity and formality, will be structured in different ways. For example: a firm performing various categories of engagements for a wide range of business entities, including audit of financial statements of business entities with social significance, is likely to have a more complex and formalized quality control system and supporting documentation than a firm with business limited to reviews of financial statements and/or other engagements on assurance, not belonging to audit.

The risk-based approach to the quality evaluation of performed engagements is included as a separate component.

An auditing firm is obliged to identify the risks specific to quality assurance, which may change due to objective factors, either individually or in combinations with other risks, and may have considerable impact on the achievement of goals related with quality assurance. For purposes of risk assessment specific to quality, the firm management has to formulate the responses to a set of concrete questions:

– How frequent is the likely occurrence of a condition, event, circumstance, action or inaction that may affect the quality of audit services?

– What is the period of time after which there may occur a condition, event, circumstance, action or inaction that may cause an adverse effect, and will an auditing firm have the capability to respond at that time, in order to decrease the effects of this condition, event, circumstance, action or inaction?

– At what period of time a condition, event, circumstance, action or inaction will affect the achievement of quality management goals?

An analysis of responses to these questions allows to design the auditing procedures for facing the risks (Table 2).

Management and leadership. According to ISQM 1, all the auditing firms irrespective of size (but with accounting for the economies of scale) are required to use risk-oriented approach in designing, implementing and operating quality management systems. The central goal of ISQM 1 is quality enhancement of audit services by use of an updated, consistent and rigid quality management system for auditing firms engaged in auditing, reviews, other non-audit assignments on assurance and other services related with audit. Paragraph 8 of ISQM 1 notes that the quality management goals set by a firm consist of the goals pertaining to the system's components, which have to be achieved by a firm.

The leadership refers to the quality assurance by action and behavior demonstrated by firm management and staff.

According to paragraph A 55-56 ISQM 1, an auditing firm needs to demonstrate the commitment to quality through its culture and behavior, recognizing and emphasizing:

(i) the firm's contribution in the realization of social interests by consistent performance of audit engagements with proper quality;

(ii) the importance of professional ethics, values and attitudes;

(iii) the responsibility of all personnel for quality assurance of all the engagements or undertakings within the quality management system, and for their expected behavior;

(iv) the importance of quality in firm's strategic decisions and actions, including financial and operational priorities.

Table 2

Examples of quality-specific risks and auditing procedures designed in response to the identified risks

Examples of understanding of conditions, events, circumstances, actions or inactions by an auditing firm, which may have adverse effect for the quality management goals	Examples of quality-specific risks that may occur in the firm activities	Procedures for counteracting risk effects
Strategic and operative decisions, actions, business processes and business model of a firm: overall financial goals of a firm are largely dependent on the scopes of services provided by a firm, which are not included in ISQM 1	Resources are distributed in a way to prioritize the services not covered by ISQM 1 (e. g. non-auditing services), which may have adverse effects for the engagement quality within ISQM 1 The importance of the engagement quality within ISQM 1is accounted for in the financial priorities in incomplete or inadequate manner	The continuing monitoring of the scopes of audit services, involved resources, and rotation of staff
Characteristics and style of management: a firm is a small business entity with several partners with shared authorities	Duties and accountability of management in quality assurance are not clearly specified Actions and behavior of management not contributing to quality enhancement call into question the quality of services	Evaluation of staff activities, including managerial personnel
The complexity of management and organizational structure: a firm has been recently merged with another firm	Technological resources exploited by the two merged firms may be incompatible The teams engaged in mobilization of resources may use intellectual capacities built before the merger, which may not be fitting for the new technique used by the merged firm	Evaluation and revision of the technical support of audits

The implementation of ISQM 1requires that auditing firms and networks elaborate internal documents containing clearly specified goals of the quality assurance system, identification and evaluation of quality-specific risks, the clearly defined nomenclature of procedures in response to the assessed risks, the procedure of regular monitoring of the actions aiming at elimination of deficiencies detected by the quality assurance system.

As regards the management's responsibility for audit quality, ISQM 1 enhanced the requirements and obligations of auditing firms in the following specifications:

– quality management goals;
– aspects of the firm's internal environment and organizational structure;
– internal culture of quality assurance;
– regulation of decision-making;

policies and procedures for treatment of complaints and accusations (which can be settled via "hot lines" for staff and third parties).

Auditing firms shall set up policies and procedures of regular performance evaluation of units and/or staff assigned with or taking on the responsibility for the operation of quality control system. An essential novelty of ISQM 1 is that the ultimate responsibility for the operation of quality control system lies with the top management personnel of the firm (director, board of director etc.). This provision of ISQM 1 now conforms with the norms of the Law of Ukraine "Audit of Financial Statements and Auditing Activities" (paragraph 8, article 23), stating that the responsibility for organization and effective operation of the internal quality control system lies with the firm's director or with a specially appointed person from among the auditors, who is in staff of this firm as his/her main place of job [14].

Ethical requirements. Like in all the other components of the quality management system, the traditional approach has to be replaced with the risk-based one. An auditing firm must receive, at least once in a year, written confirmations of the commitment to independence principles from all the employees. It should be noted that the International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards) has been updated and displayed on the official website of the Ukrainian Ministry of Finance. The Code consists of three parts [8]:

1. Part 1. Complying with the Code, Fundamental Principles and Conceptual framework.
2. Part 2. Professional Accountants in Business.
3. Part 3. Professional Accountants in Public Practice.

The International Independence Standards consist of two parts:

4. Part 4 A. Independence for Audit and Review Engagements.
5. Part 4 Б. Independence of Assurance Engagements Other Than Audit and Review Engagements.

Acceptance and Continuance of Client Relationships and Specific Engagements. The provision on acceptance and continuance of client relationships and specific engagements contains some clarification and additions. After the enforcement of ISQM 1, an auditing firm, apart from evaluating its independence and independence of its staff engaged in audits, the availability of resources for performing

auditing procedures, the possibility to involve experts and contractors, and implementing measures for engagement quality control, should evaluate the possibility of access to client information required for engagement performance, and to the managerial staff charged with provision of such information.

The component of ISQC 1 "Human Resources" was replaced with the component "Resources". ISQM 1, apart from human resources, contains descriptions of the requirements to technological resources enabling to support operation of the quality management system and performance of engagements, and of the intellectual resources needed for high engagement performance and bringing the operation into conformity with the provisions of professional standards and relevant legal norms.

The paragraph A 98-104 ISQM 1 "Technological Resources", which are usually IT applications, creates the IT environment of a firm, incorporating the support IT infrastructure, IT processes and human resources:

– IT program is a program or a set of programs designed for the execution of a certain function for user or, in some cases, for another application program;

– IT infrastructure consists of IT network, operational systems and databases, hardware and software;

– IT processes are the processes used by a firm for control of the access to IT environment, control of modifications in software or IT environment, control of IT operations, including monitoring of IT environment.

According to paragraph A 102–103 ISQM1, intellectual resources include the information used by an auditing firm to maintain the operation of quality management system and perform engagements in a coherent manner (written policies or procedures, methodology, industry or specific manuals, guidelines on accounting, standardized documentation or access to information sources (e. g. subscription to websites providing extensive information on certain issues of auditing, etc.)

Intellectual resources can be exploited by use of technologies resources. For example: the methodology used by an auditing firm can be built into IT program, thus facilitating planning and performance of engagements.

Paragraph A 105 ISQM1 "Service Providers" specifies that there can be circumstances when an auditing firm may use the resources provided by a service supplier, especially in the circumstances when a firm has no internal access to these resources. Although an auditing firm is allowed to use the resources of a service supplier, it remains to be responsible for its quality management system. Examples when service suppliers are involved are given below:

– the involvement of third parties in monitoring of the firm's activities, engagement quality reviews or consulting on technical issues;

– the involvement of parties that perform the procedures in collaboration with a firm, e. g. auditors of components from other firms not incorporated in the firm's network, or specialists for estimations of material stocks on a remote site;

– supplies of IT applications used in performing engagements;

– collaborations with external experts involved by an auditing firm for assistance to engagement teams in obtaining audit evidence.

The component "Engagement Performance" has the similar name in ISQC 1, and ISQM 1. However, the requirements of ISQM 1 seem to us to be more rigid: they involve obligatory additional audits of quality to be conducted by an independent partner not only for the auditors from "listing" companies, but also for the companies that meet the criteria of "social significance". The procedure and documenting of additional audits will be specified in the separate standard ISQM 2. The component does not change the requirements for the deadline of the final preparation of working documents on audit engagements; this deadline, usually fixed by the law, must not exceed 60 days since the date of signing the audit report.

Paragraph A 23 ISA 230 "Auditing Documentation" fixes the minimal term of storage for documents on audit engagements: not less than 5 years since that the date of the audit report.

Paragraph A 85 ISQC 1, legal or normative acts or professional standards can fix various terms for storage of audit documents. When an engagement is performed in keeping with ISA, the period of storage will usually be not less than five years since the date of the audit report or since the date of the audit report on the financial statements of the team, when it is signified as "applicable".

It should be noted that the Law of Ukraine "Audit of Financial Statements and Auditing Activities" fixes more rigid requirements for storage of documents than ISA or ISQM 1. Its paragraph 12, article 23 "Requirements to Internal Organization of Auditing Entities Entitled for Performing the Obligatory Audit of Financial Statements" specifies that an auditing entity shall store the information on the results of performance evaluation of the internal control system and implemented measures for seven years. The article 39 "Information Storage" emphasizes that an auditing entity shall store the working documents and all the reports for seven years or longer since the date of completion of a financial statements audit or the date of their (i. e. documents) creation, when a financial statements audit has not been finished [14].

Information and communication. The component "Information and Communication" fixes the requirements concerning information and communication systems both within auditing firms or networks and in their relations with external parties.

Paragraph A 110 – A 111 says that reliable and relevant information refers to the information that is accurate, complete, timely and valid for the proper management of the firm operation as part of the quality management and support of the decisions pertaining to quality management. An information system may incorporate uses of instructions or IT components that determine the methods of identification, fixation, processing, communication and storage of information. The procedures of identification, collection, processing, communication and storage of information can involve IT software with components or working documents built in the firm programs. Consideration for the economies of scales allows less structured auditing firms with small numbers of staff and managers involved in engagement performance or in quality control systems to avoid rigid policies and procedures with respect to identification, collection, processing and storage of information.

The process of monitoring. An auditing firm needs to have a clearly defined procedure of monitoring and a list of measures to eliminate deficiencies revealed by monitoring results, which will allow for:

(i) providing relevant, reliable and timely information on the process of design, implementation and operation of the quality management system;

(ii) taking appropriate measures in response, to eliminate the revealed deficiencies.

ISQM 1 requires specifications of the content, time and scopes of monitoring procedures (periodical or continual). The monitoring system needs to cover continuous audits and completed engagements on the basis of the criteria set by an auditing firm, including at least one completed engagement of each partner on the continuous basis. This standard fixes the requirements for analyses and documenting of the causes of deficiencies revealed within the quality management system and their impact on the operation of quality management system at firm level.

An auditing firm is obliged to demand that the persons involved in the monitoring have adequate competence and capacities, including the sufficiency of time for the effective performance of monitoring, and to check the soundness of their audit opinions.

The International Standard of Quality Management ISQM 2 "Engagement Quality Reviews", mentioned before, is devoted to the quality review procedures for completed audit engagements. It highlights issues of appointing a person responsible for the engagement quality control, regulation and recording of the review procedure. An audit partner is not entitled for engagement quality review earlier than after two years, the so called "cooling off period". It is a radically new provision in the regulation of quality control, intended to ensure the impartiality of audit partners. The different and unrelated meaning of "cooling off period" and "rotation of partners" should be emphasized.

Paragraph 5, article 30 "Duration of an Engagement on Obligatory Audit of the Financial Statements for Enterprises with Social Significance" of the Law of Ukraine "Audit of Financial Statements and Auditing Activities" specifies the requirements for "rotation" of key partners. Thus, key audit partners responsible for the obligatory audit of financial statements shall cease their engagement in the obligatory audit of financial statements of a business enterprise with social significance not later than after seven years since the date of their appointment. They are not allowed to be engaged in the engagements on obligatory audit of this enterprise during the following three years. An auditing entity must set "rotation" of the auditors engaged in obligatory audits of financial statements. The scheme of gradual "rotation" is applied in a phased manner to particular persons but not to the whole group engaged in an assignment.

ISQM 2 fixes the necessity of "sufficient time" to perform engagement quality control, but does not specify its duration in hours. Therefore, an auditing firm can fix this scope of "sufficient time" by its own in its management documents. This standard allows for invitations of third parties (external ones for an auditing firm) for control of engagement quality reviews. Once the competence of a person chosen for control is put into question, this standard specifies the procedures for additional engagements of parties for performing additional control.

According to this standard, an engagement partner who is the supervisor of review is not considered as a formal party, being an active member of an engagement group, which allows for timely engagement of group members and supervision of the engagement performance. An engagement partner will be entitled for signing the audit report only once it is checked by the quality reviewer. This provision is analogous to the norm of paragraph 1, article 32 "Requirements on Internal Quality control of a Completed Engagement on the Financial Statement Audit" of the Law of Ukraine "Audit of Financial Statements and Auditing Activities": "...internal quality control of a completed engagement on the obligatory audit of financial statements of a business enterprise with social significance shall be performed before the audit report and the supplementary report is submitted to the auditing board of an enterprise with social significance..." [14].

Results of this study led the authors to the conclusion that the emphasis on selected definitions in ISQM 1would be desirable:

"...(i) engagement quality review – an objective evaluation of the significant judgments made by the engagement team and the conclusions reached thereon, performed by the engagement quality reviewer and completed on or before the date of the engagement report;

(ii) engagement quality reviewer – a partner, other individual in the firm, or an external individual,

appointed by the firm to perform the engagement quality review;

(iii) relevant ethical requirements – principles of professional ethics and ethical requirements that are applicable to a professional accountant when undertaking the engagement quality review. Relevant ethical requirements ordinarily comprise the provisions of the International Ethics Standards Board for Accountants' International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards)..." (IAASB, 2020).

An auditing firm shall establish policies or procedures that require the assignment of responsibility for the appointment of engagement quality reviewers to an individual(s) with the competence, capabilities and appropriate authority within the firm to fulfill the responsibility. Those policies or procedures shall require such individual(s) to appoint the engagement quality reviewer (paragraphs A1 – A3 ISQM 2). Pursuant to the provisions of these paragraphs, an auditing firm must:

(i) demand that the quality reviewer bear the ultimate responsibility for the engagement quality review;

(ii) specify the responsibility of the engagement quality reviewer for defining the character, terms and scopes of supervision over an engagement team; formulate the duties of the engagement quality reviewer.

The policies and procedures set by an auditing firm must contain the clause that the engagement quality reviewer cannot be a member of an engagement team.

It should be emphasized that, according to paragraph A2 ISQM 2, in certain circumstances (such as in case of a small firm or a single specialist) it will not be expedient for an auditing firm to appoint an individual performing engagement quality review as a separate person, apart from a member of an engagement team. And according to paragraph A4 ISQM 2, in certain circumstances (e. g., in the case of a smaller firm or a sole practitioner), it may not be practicable for an individual other than a member of the engagement team to appoint the engagement quality reviewer. An individual external to a firm can be partner or employee of a network firm, entity or organization that is a service supplier. The procedure of using services provided by the mentioned individual is subject to the provisions of ISQM 1 pertaining to network requirements or network services and/or service providers.

The external quality reviewer must:

(i) have the competence, capabilities, including the sufficient time, and the authorities required for performing an engagement quality review (according to paragraph A5 – A11 ISQM 2);

(ii) conform with the relevant ethical requirements, including the ones concerned with threats to objectivity and independence (paragraph A12 – A15 ISQM 2);

(iii) conform with the legal norms and provisions of regulatory acts (if any) qualifying the relevance of a quality reviewer (paragraph A16 ISQM 2).

It should be noted that, according to paragraph A3 ISQM 2, an audit firm can appoint several individuals as ones responsible for the engagement quality evaluation. For example: the firm's policy and/or procedures may involve a special procedure for finding and appointment of audit engagement quality reviewers for listed companies, not applicable for companies not included in the listing or other engagements.

Competencies and abilities of the quality reviewer. According to paragraph A5 ISQM 2, technical competencies, professional skills and professional ethics, values and attitudes of a quality reviewer must pertain to:

– an understanding of professional standards and applicable legal and regulatory requirements and of the firm's policies or procedures relevant to the engagement;

– knowledge of the entity's industry;

– an understanding of, and experience relevant to, engagements of a similar nature and complexity;

– an understanding of the responsibilities of the engagement quality reviewer in performing and documenting the engagement quality review, which may be attained or enhanced by receiving relevant training from the firm.

ISQM 2 specifies the actions at firm level, which help establish the professional authority of an engagement quality reviewer. For example: fostering culture and respect of the engagement quality reviewer's role helps weaken pressures from engagement partner or other firm personnel to influence the reviewers' formulation of review results. The professional authority of a reviewer can sometimes be enhanced by provisions of the firm's policy and/or procedures, to eliminate inconsistencies in the actions that will be performed by the quality reviewer and the engagement team when there is a difference in the engagement quality assessment between the reviewer and the team.

When performing an engagement quality review, a reviewer must:

– gain an understanding of the information communicated by an engagement team about the engagement's character and circumstances and organization of engagement performance;

– obtain information about the procedure of monitoring and elimination of deficiencies within the firm's quality control system, including the ones pertaining to or affecting the aspects of significant opinions made by an engagement team;

– discuss important issues and significant judgements made in the process of engagement-related planning, performing and reporting with an engagement partners and/or (if possible) with other members of an engagement team (paragraph A35 – A38 ISQM 2).

Based on the obtained information, a reviewer should browse the selected documentation on the

completed engagements, pertaining to significant judgements made by the team, and to evaluate:

– the grounds for justification and formulation of significant judgements, the display of professional skepticism by an engagement team;

– the supporting engagement documentation pertaining to the formulated judgements and their relevance to the circumstances.

For evaluation of the quality of performed engagements on audit of financial statements it is necessary to evaluate the grounds for appointment of this engagement partner, the conformity with relevant ethical requirements on independence, the provision of consulting on complex or controversial matters and/or matters pertaining to differences in opinions and judgements.

An auditing firm shall set the policy and/or procedures obliging to record the process of engagement quality review and include these records to the documentation on engagement performance.

ISA 220 "Quality Control for an Audit of Financial Statements" deals with quality management at the level of audit engagement.

After the revision this standard contains a more detailed specification of the responsibility for management and assurance of the appropriate quality of audit by the partner who is the supervisor of audit engagement, with emphasis on the need for his active involvement in the audit review throughout the performance of engagement.

It points out to the importance of fostering the relevant culture of quality at firm and team level, to be maintained by all firm staff, including the commitment to the principle of professional skepticism.

A definition of "professional skepticism" is given in article 9 of the Law of Ukraine "Audit of Financial Statements and Auditing Activities" [14]. Auditors and auditing entities, when providing auditing services, shall adhere to the principle of professional skepticism that means the permissibility of possible essential distortion of information disclosed in financial statements as a result of facts or behaviors revealed in the process of audit, which signal on violations, including frauds or mistakes, in spite of the previous experiences of an auditor and an auditing entity regarding the integrity and decency of the executives of a legal entity which financial statements are subject to review. An auditor and an auditing entity shall display criticism and professional skepticism in evaluating the fair value estimates used by a legal entity, devaluation (revaluation) of the utility of assets, reserves and future flows of monetary assets, as this information has essential impact on the formation of auditor's opinion on the legal entity's capability to continue activities on an ongoing basis.

ISA 220 specifies the procedure for use of resources, not only human, but technological and intellectual ones. The supervisor shall be made responsible for the procurement of all the resources required by an engagement team. When the evaluation shows a shortage of resources, this standard specifies the nomenclatures of response measures for obtaining the full set of resources required for the engagement performance.

The partner shall supervise the review procedure, define the core aspects of the engagement, form substantive judgements taken in the process of engagement performance, set up communications between members of engagement team, company management, individuals assigned with top administrative authorities in business entities which reporting is subject to review, officials of regulatory bodies (in case of need).

By analogy with ISQM 2, ISA specify that an additional "self-review" shall be performed after the review is finished, in which the supervisor shall evaluate all the documented procedures and form the judgement on whether or not everything possible was done to assure the quality management and whether or not the relevant quality of the engagement performance could be achieved.

Conclusions. ISQM 1 and ISQM 2 cannot be fully implemented unless their provisions are subjected to rigorous scrutiny by managements of auditing firms with taking measures on revision of the documentary support for operation of quality control system at firm level.

Results of the study led the authors to the conclusion about the need for revision and/or design of selected segments of the quality control system at firm level, including (i) risk assessment procedure; (ii) management and leadership; (iii) relevant ethical requirements; (iv) acceptance and continual of client relations and specific engagements; (v) resources; (vi) engagement performance; (vii) information and communication; (viii) monitoring and sanctions.

In our opinion, the expedient and necessary direction of further research is: development of internal working documents on: "management and leadership", "resources", "information and communication" and implementation of these developments in the practice of auditing entities.

References

1. Asare, S. K., Van Buuren, J. P., & Majoor, B. (2019). The joint role of accountants' and auditees' incentives and disincentives in the resolution of detected misstatements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory, 38 (1),* 29–50. Retrieved from https://doi.org/10.2308/ajpt-52153

2. Bondar, V. P, & Bondar, Yu. V. (2015). Yakist v audyti ta deiaki aspekty upravlinnia yakistiu [Quality in audit and some aspects of quality management]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu*

i analizu – Problems of Theory and Methodology of Accounting, Control and Analysis, 1 (31), 36–65. Retrieved from http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/54270 [in Ukrainian].

3. DeFond, M., & Zhang, J. (2014). A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics, 58 (2–3),* 275–326. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2014.09.002

4. Dmytrenko, I. M. (2001). Kontrol yakosti audytu: vid standartiv do praktyky [Audit quality control: from standards to practice]. Proceeding from Theory and practice of audit in Ukraine: *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia – All-Ukrainian scientific-practical conference.* (pp. 132–135). Kyiv [in Ukrainian].

5. International Standards for Quality Control, Audit, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements. (2016–2017). International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). *www.mof.gov.ua.* Retrieved from https://www.mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-auditu [in Ukrainian].

6. International Standard on Quality Management 1 (ISQM 1). (2020). International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). Retrieved from https://www.iaasb.org/publications/international-standard-quality-management-isqm-1-quality-management-firms-perform-audits-or-reviews

7. International Standard on Quality Management 2 (ISQM2). (2020). International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). Retrieved from https://www.iaasb.org/publications/international-standard-quality-management-isqm-2-enhancing-quality-reviews

8. International Code of Ethics for Professional Accountants. (2018). International Federation of Accountants (IFAC). Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/kodex_et.pdf

9. Limani, A., & Meta, A. (n.d). What is a high quality audit? *www2.deloitte.com.* Retrieved September 30, 2021 from https://www2.deloitte.com/al/en/pages/audit/articles/high-quality-audit.html [in Ukrainian].

10. Naibilshyi finansovyi proval v istorii [The biggest financial failure in the history]. (2002). Yurydychna praktyka, 10 (220), March 6. *Pravo.ua.* Retrieved from https://pravo.ua/articles_category/vypusk-10-220 [in Russian].

11. Redko, O. (2009). Yakist audytorskykh posluh: filosofiia ta mifolohiia [Quality of auditing services: philosophy and mythology]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and Auditing, 1,* 46–54 [in Ukrainian].

12. Naistarisha v sviti turystychna kompaniia "ne vytrymala XXI stolittia" [The world' oldest company failed "to stand the 21st century"]. (2019). UKRINFORM. September 27. *www.ukrinform.ua.* Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2788329-najstarisa-v-sviti-turisticna-kompania-ne-vitrimala-xxi-stolitta.html [in Ukrainian].

13. Vasyliuk, M. M. (2019). *Kontseptualna osnova yakosti audytu [A conceptual framework of audit quality].* Ivano-Frankivsk: Publishing House of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].

14. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. № 2258-VIII, stanom na 01.08.2021 r. [On Financial Audit reporting and auditing activities. Law of Ukraine of December 21, 2017 No 2258-VIII as of August 01, 2021]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text [in Ukrainian].

О. Е. Лубенченко,
доктор економічних наук, доцент,
завідувач Національного центру обліку та аудиту,
E-mail: olga.lubenchenko@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4209-8929;
С. В. Шульга,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри,
E-mail: StShylga@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2396-2507;
М. Д. Корінько,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри,
E-mail: nickolai.korinko@nasoa.edu.ua
ResearcherID: L-6488-2018,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6791-610X;
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Нові стандарти управління якістю в аудиті. Ризик-орієнтований підхід

Доведено, що аудит є соціально значущою діяльністю, тому аудитор має забезпечити обґрунтованість своєї думки, що досягається через забезпечення якості виконання процедур аудиту на всіх його етапах. Незабезпечення якості виконання аудиторських завдань спричинює введення в оману користувачів фінансової звітності підприємств та висновків аудиторів, не дозволяє попередити користувачів

про наявність фінансових проблем та можливість банкрутства суб'єктів господарювання, особливо в частині суспільно значущих компаній.

Зазначено, що з грудня 2022 року на аудит і контроль якості аудиторських послуг чекають докорінні зміни в частині управляння якістю. Висвітлено результати дослідження новітніх вимог до управління якістю в аудиторських фірмах у зв'язку з застосуванням нових стандартів ISQM 1 "Управління якістю", ISQM 2 "Огляд якості завдань" та оновленого МСА 220 "Контроль якості аудиту фінансової звітності". Розглянуто формування системи управління якістю на рівні окремої аудиторської фірми у стандарті ISQM 1, зокрема формування організаційної системи управління якістю аудиту та створення базових умов для проведення аудиторських перевірок. Зазначений стандарт замінює чинний нині стандарт контролю якості МСКЯ1. Нова система управління якістю охоплює такі компоненти: процес оцінки ризику аудиторської фірми; управління та лідерство, етичні вимоги, прийняття, продовження відносин з клієнтами та конкретних завдань; ресурси; виконання завдань; інформація та комунікації; моніторинг та санкції. Змістом стандарту ISQM 2 "Огляд якості завдань" визначено вимоги до контролерів якості виконаних аудиторських завдань. Для контролера якості обумовлено комплекс вимог, які стосуються: знання та розуміння професійних стандартів, чинних законодавчих і нормативних актів; розуміння політики чи процедур аудиторської фірми, що застосовувались у процесі виконання завдання; знання галузі, в якій здійснює свою діяльність підприємство, котрому надавались аудиторські послуги з виконання завдання; наявність професійного досвіду для оцінки обсягу виконаних завдань подібного характеру та їх складності; належна професійна підготовка щодо оцінки якості виконаного завдання, в тому числі зобов'язання аудиторської фірми у напрямі забезпечення такої підготовки. Окреслені вимоги зумовлюють потребу проведення додаткових досліджень з метою розробки нових напрямів для визначення дій та відображення завдань у посадових інструкціях контролерів якості.

Ключові слова: *аудит, якість, управління якістю, аудиторське завдання, контроль якості виконання аудиту, аудиторська фірма.*

Bibliographic description for quoting:

Lubenchenko, O. E., Shulha, S. V., & Korinko, M. D. (2022). New Standards of Quality Management in Audit. The Risk-Based Approach. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 1,* 117–126. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.11

Бібліографічний опис для цитування:

Лубенченко О. Е., Шульга С. В., Корінько М. Д. Нові стандарти управління якістю в аудиті. Ризик-орієнтований підхід (публікується англійською мовою). *Статистика України*. 2022. № 1. С. 117–126. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.11